

SLOVENSKÁ REČ

*časopis pre výskum
a kultúru
slovenského jazyka*

Z OBSAHU

E. Jóna, Štúrovské základy slovenského slovníka ■
Diskusia o Slovníku slovenského jazyka ■ Š. Peciar,
Odpoveď na kritiku SSJ

ZPRÁVY A POSUDKY

Jazykovедci u Ludovíta Štúra. G. Horák ■ Kolokvium
o fonológii a fonetike. J. Ružička

ROZLIČNOSTI

ODPOVEDE NA LISTY

2 | 31 | 1966

VYDAVATEĽSTVO

SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis
*Ústavu slovenského
jazyka
Slovenskej akadémie
vied
pre výskum a kultúru
slovenského jazyka*

HLAVNÝ REDAKTOR
prof. dr. Eugen Jóna, CSc.
VÝKONNÝ REDAKTOR
dr. Ladislav Dvonč, CSc.

REDAKČNÁ RADA

doc. dr. V. Blanár, DrSc., dr. L. Dvonč,
CSc., J. Holý, dr. G. Horák, CSc., dr. J.
Horecký, DrSc., prof. dr. E. Jóna, CSc.,
doc. dr. F. Miklo, CSc., doc. dr. P. Ondrus,
CSc., univ. prof. dr. E. Pauliny, DrSc., dr.
Š. Pečiar, CSc., doc. dr. J. Ružička, DrSc.,
dr. M. Šalingová, CSc.

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

Eu_č

ŠTl

SLC

S

vop

v 4

nep

ský

pot

na

naj

jazy

kap

pad

I

dos

a d

kod

tiku

zák

jeni

pra

hov

hej

v ú

češt

alek

i v]

V

soli

OBSAH

(Slovenská reč 31, 1966, č. 2)

E. Jóna, Štúrovské základy slovenského slovníka	69
Diskusia o Slovníku slovenského jazyka	76
Š. Pečiar, Odpoveď sa kritiku SSJ	113

ZPRÁVY A POSUDKY

Jazykovedci u Ludovíta Štúra. G. Horák	120
Kolokvium o fonológii a fonetike. J. Ružička	122

ROZLIČNOSTI

Fanúšek, či fanúšik? L. Dvonč	125
Ku skloňovaniu mena Makarios. L. Dvonč	127
Petar — Petra, či Petara? L. Dvonč	128

ODPOVEDE NA LISTY

Jaseňová ulica, nie „Jaseňova“	130
„Nepoleteli“ — neleteli	130
Dojča — dojčence	131
Zácpcha — zápek, a nie „zácpa“. G. Horák	132

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 31 — 1966

ČÍSLO 2

Eugen Jóna

ŠTÚROVSKÉ ZÁKLADY SLOVENSKÉHO SLOVNÍKA

Súčasná spisovná slovenčina so svojou slovnou zásobou, zvukovou (i pravopisnou) sústavou a gramatickou stavbou začala sa formovať priamo až v 40. rokoch 19. storocia zásluhou Ľudovíta Štúra a jeho spolupracovníkov, nepriamo, pravda, už od dávnych čias, keď sa spomedzi ostatných slovenských nárečí vyčlenila skupina nárečí našich slovenských predkov, keď oni potom v rámci Veľkomoravskej ríše začali si tvoriť kultúrny jazyk a prijali na krátky čas i staroslovensky jazyk, keď ďalej vo feudálnom Uhorsku najprv popri latinčine, neskôr popri spisovnej češtine utváral sa kultúrny jazyk slovenskej národnosti a keď konečne na prechode od feudalizmu ku kapitalizmu vznikla prvá významná kodifikácia spisovnej slovenčiny západoslovenského typu v diele Antona Bernoláka.

Ľudovít Štúr v princípe uznával,¹ že uvedenie spisovnej slovenčiny stredoslovenského typu do literatúry a do verejného života je len „dovršeňa a doplnenia“ Bernolákovho kroku („bratou našich katolických“), ale pri kodifikácii novej normy nemohol bližšie nadviazať na Bernolákovu gramatiku a slovník, pretože stavbu spisovného jazyka budoval na iných, nových základoch. Aj výslovnostný princíp v pravopise Štúr prijal pre ľahšie spojenie v jednom spisovnom jazyku s bernolákovskou stranou.² Primárnym prameňom Štúrovej kodifikácie spisovného jazyka bola na jednej strane hovorová podoba strednej slovenčiny (stredoslovenský interdialekt), na druhej strane kultúrna stredoslovenčina (jazyk Ľudovej slovesnosti), i keď v úzadí pri kodifikácii Bernolákovej i Štúrovej ako model stála spisovná čeština.³ Štúr a štúrovci k slovenčine prešli v spisovateľskej praxi od viac alebo menej slovakizovanej češtiny, a to vo všetkých plánoch jazyka, teda i v pláne lexikálosémantickom, v slovnej zásobe.

Vo svojich jazykovedných dielach Štúr dal novému spisovnému jazyku solídne základy aj pre ustalovanie slovnej zásoby. Značnú časť *Nauky reči*

¹ *Nauka reči slovenskej*, Bratislava 1846, VIII.

² SP II, 1851, 215 a n.; porov. sborník *K počiatkom slovenského národného obrodenia*, Bratislava 1963, 459 n.

³ Podrobnejšie o tom v JČ XIV, 1963, 8–19 a v JŠ VII, 1963, 19–30.

*slovenskej*⁴ venoval tvoreniu slov podľa prác J. Dobrovského a v *Nárečí slovenskom*⁵ charakterizoval slovnú zásobu slovenčiny konfrontáciou s češtou. V Nauke⁶ sa sice naznačuje, že táto gramatika vyloží formálnu „pohnutlivú“ stránku reči, kým hmotu (matériu) čiže „nepohnutlivú“ stránku reči informačne zachytí chystaný slovník,⁷ ale celý prvý oddiel druhej časti prvého dielu.⁸ Roz (O tvorení slov) podľa vtedajšej teórie gramatiky je vlastne opis a rozbor v češtotejto matérie slovenčiny, a to najprv v niekoľkých príkladoch, potom systematicky podľa slovných druhov. Priležitosťne na túto skutočnosť upozornili niektorí bádatelia, ktorí skúmali Štúrovo dielo, ako A. Pražák,⁹ J. Stanislav,¹⁰ R. Tríška a i.,¹¹ ale nie sústavne z hľadiska vzťahu českej a slovenskej slovenej zásoby. — V tejto úvahе nám pôjde tiež len o celkový Štúrov postoj k slovenskému slovníku a chceme odpovedať na otázky, ktoré sa pri konštituovaní spisovnej slovenčiny stavalí ešte nástojčivejšie ako dnes: Aký je napr. podľa Štúra vzťah slovnej zásoby slovenského spisovného jazyka k nárečovým slovám a k cudzím slovám, predovšetkým aký je tento vzťah k slovenej zásobe češtiny?

O vzťahu slovenských a českých slov začal Štúr hlbšie rozmýšľať už v tom čase, keď písal po česky i verše a keď mu českí redaktori v Prahe — podobne ako iným spisovateľom zo Slovenska (napr. A. H. Škultétymu) — ani v slovenské slová „na čistje Českje, často aj s preinačením víznamu zamjenali,“ napr. *stařina* na *stařena* ap.¹¹ O vtedajších českých slovníkoch (Palukovičovom a Jungmanovom) rozmýšľal hodne, ako svedčia poznámky („o významoch slovenských slov v českých slovníkoch“).

⁴ *Nauka reči slovenskej*, 20—99.

⁵ *Nárečja slovenskua alebo potreba písania v tomto nárečí*, Bratislava 1846, 58—62.

⁶ *Nauka*, 11.

⁷ Štúrovu zmienku v *Nárečí slovenskom* (33) a v *Nauke* (str. 11: „Na obširnom slovenskom pracuje druhí krajan náš, ktorí dá Boh o ľedlho na svetlo viďe“) o chystanom slovníku vykladá J. Ambrus vo svojich komentároch (napr. *Dielo V*, 303 a 311), že slovensk spisovnej slovenčiny chystal dr. Jonáš Bohumil Guoth. V Guothovej rukopisnej pozostalosti je mnoho jazykových poznámok k Štúrovym SNN, v tom i lexikálnych, ale že by bol systematicky pracoval na slovníku, nie je známe. Podobne to nemožno s istotou povedať o J. Kalinčiakovi, ani o C. Zochovi (porov. SR 30, 1965, 321). Štúr vo svojej poznámke mal na mysli pravdepodobne *Noví maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí slovník* Št. Jančoviča, ktorý dostal podľa prípisu dr. F. Schedela (15. apríla 1845) poverenie maďarskej akadémie (Magyar Tudós Társaság), aby vypracoval tento slovník, ktorý r. 1848 v dvoch zväzkoch vyšiel na Sarvaši. Porov. zprávy o slovníku v SNN 1847 a v OT III, 1848, č. 89.

⁸ *Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrova*, Praha 1922, 331.

⁹ *Slovenčina v diele J. Dobrovského*, časopis Bratislava III, 1929, 793; *Poznámky o pomere jazyka Štúrovej „Nauky reči slovenskej“ a liptovského nárečia*, Slovenská miscellanca (Pražákov sborník), Bratislava 1931, 164—179.

¹⁰ *Příspěvky k studiu Štúrových mluvnických pramenů*, časopis Bratislava IV, 1930, 648—686 v novších časoch najmä J. Horaceký, *K charakteristike štúrovského lexika*, LS IV—VI, 1946—8, 279—298.

¹¹ *Nárečja slovenskua*, 31—32.

12]
13]

II, Br

14]

15]

16]

17]

v listoch¹² zveličujúce nedostatky prvého¹³ a prednosti druhého.¹⁴ Avšak keď dosť podrobne charakterizoval slovnú zásobu češtiny,¹⁵ opieral sa pre dovšetkým o tieto slovníky a pravdaže o vlastný úzus a o úzus svojich informátorov.

Rozlišuje náležite slová, ktoré sú v slovenčine v inom význame než v češtine, napr. slovo *chlap* v češtine sa používa „v zmisle surovom“, v slovenčine „v zmisle mužnom“, podoba *chlapík* opačne; *zbožie* v češtine „rozlične veci k ťelesným potreboám“, v slovenčine „zrno“; *zbytek* „značí u Čechou ostatok, zvišok (der Rest), u nás daromnuo tvoreňa, mrhaňja: ten človek robí zbitok“; *chudý* „u Čechou znamená chudobní, u nás značí mäcer, mager“; sloveso *zvišiť* „značí u kmenovcou Českich to samuo, čo u nás poviší, u Slovákou znamená z hotovjeho alebo odmeranjeho ostat, napr. to sa mi z muojho platu zvišilo“. Takto Štúr uvádzia podnes jestvujúce sémantické rozdiely medzi češtinou a slovenčinou *letnica*: *letnica, zpytovať: spytovať, zavátiť, pošinout: pošinúť, poraziti: poraziť, vychytiť: vychytiť sa, líbit se: líbiť, vykázať* ap. Medzi príkladmi sa uvádzajú i slová, ktoré by sme dnes hodnotili inak: *svet* (podľa Palkoviča s. v.) vo význame „svetlo“ sa pokladá za slovakizmus, ale v tomto význame nie je obvyklé ani v slovenčine; slovo *šelma* malo a má okrem iných významov aj význam „človek všeljake smješne kúski alebo aj daromnosťi vistrájajúci“ nielen v slovenčine, ale i v češtine; pri slove *plán* Štúr zachycuje starší význam („o vode, kde rovno, ficho, ide“), ktorý má i Kálal¹⁶ (s. v.), ale v spisovnom jazyku nie je bežný (nezachytil ho ani Palkovič, ani Jungmann, ani akademické slovníky); Štúr nerozlišuje ranní a raný, ako rozlišuje už aj Palkovičov slovník (s. v.), preto sa mu zdá, že znamená „u Čechou jutřní, u nás zavčasní napr. rannje hruški“. Významové rozdiely medzi českými a slovenskými slovami rovnakého znenia vystihol však Štúr zväčša správne.

Medzi slovami, ktoré sú „u Čechou známe, napospol užívanje“, ale Slovákom „docela neznáme“, Štúr uvádza¹⁷ bez určenia významu (okrem niekoľkých prípadov) slová ako *bliženci* (v SSJ bez štylistického označenia ako neutrálne a synonymné *bliženec, bliženice* i *dvojča, dvojčatá: dvojčence*, kym Štúr zrejme pokladal za slovenské len *dvojčatá, dvojčence*), *blivoň* (má Palkovič vo význame „Tölpel, candex“; Jungmann najprv vo význame „kdo často bлиje“ a prenesene vo význame „ničemný, nemravný, necestný človek, blb, mamlas . . .“), *biřic* (Palkovič: Büttel, bictor; Jungmann: pôvodne vyvolávač, neskôršie richtársky posol, šarha, katov pomocník atď.; v bibličtine

¹² Listy Ludovita Štúra I, Bratislava 1954, 16, 21.

¹³ J. Palkovič, *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch... I*, Praha 1820; II, Bratislava 1821.

¹⁴ J. Jungmann, *Slovník česko-německý, I-V*, Praha 1835-39.

¹⁵ Nárečja slovenskua, 58 a n.

¹⁶ M. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí*, B. Bystrica 1924.

¹⁷ Nárečja slovenskua, 59-60.

sa vysvetľovalo v osobitných slovníčkoch), *beseda* (Štúr neuvádza význam, hoci Palkovič má poznámku eigentlich *Rede*, *Gespräch*, *colloquium* s skratkou sl. — slovenské podobne ako Jungmann; za neslovenské ho po kladá pravdepodobne v iných významoch — „schôdzka, miesto, kde sa ľudí pravde schádzajú, altán“ ap.) atď. Medzi týmito slovami uvádzajú sa české slová — „*visel* — ako *bezdék*, *blbi*, *bliti*, *drn*, *drtiti*, *drubež*, *drzý*, *hezký*, *hlemýžd*, *hoch* — *rjadeň* — *holka*, *hubený*, *hubička*, *hůl*, *jho*, *klid*, *hluk*, *kořalka*, *krb* ap., ale aj slová — *lenty* — kde ide len o hláskoslovné a gramatické rozdiely, napr. *čiti* (čut), *hab* — (s ekv. (hrab), *hadr* (handra) ap. Medzi týmito slovami Štúr uvádza nielen slová — *riadiť* — *jednanie* (*Handlung*), ktoré sa v slovenčine i dnes pokladá v tomto význame — *alebo* — za nesprávne (SSJ s. v.), ale aj adjektívum *hnedý*, ktoré sa i s odvodnením — *rídiť*, r slovami v súčasnej spisovnej slovenčine pokladá za neutrálne synonymum — *atď*. O k adj. *gaštanový*, *kávový*, i keď je známe, že sa v strednej slovenčine nevy- mom — skytuje. v mati

V zozname slov,¹⁸ ktoré Štúr bez bližšieho výkladu uvádza ako také — kom — „ktorje sú u Slovákov užívanje, a Čechom docela ňeznáme“, je *baláchat*, heslo — *boženík* (-nň-), *chábzda*, *chmátať*, *chmatnúť* a mnoho iných, ale i *chrúst* — význa — (asi preto, že u Palkoviča a Jungmanna sa uvádzá v podobe *chraust*, stí — *riadite* — *chrúst*, nč. *chroust*), *dívať sa* (česky *vraj kaukat* = *koukat*, hoci u Palkoviča — *už Štúr* — a Jungmanna sa uvádzá), *kolmý* (u Palkoviča popri hesle *kolmo* v terajšom — *nestre* — význame je osobitné heslo *kolmý* ako nárečové vo význame „wie gross — *žitosť*, — quantus“; porov. v SSJ *koľme*) ap.

Okrem jednotlivých slov Štúr takto uvádza i frazeologické spojenie slov, Štúr napr. čes. *mrtvici jest poražen* (u Palkoviča: „*mrtvící poražený*, šlak ho dostal: porazyl, porazilo ho“), sloven. *vjetor ho zašjeu*, *zavjalo ho*, *porazilo ho*; versch. čes. *jednal sem s ním o to a o to*, sloven. *s ňím som sa o tom dohovárau* atď. smíchi. Medzi týmito spojeniami je i veta čes.: *ten človek se u nás dobре chová, na ňo* sloven. *ten človek sa добре spravuje, добре rjadi* (s poznámkou: Slovák pod Vyslov. Českim *dobре se chová* rozumie „er nährt sich gut“), kde Štúr na jednej dosť z strane zdôrazňuje konkrétny význam slovesa *chovať* „živit, kŕmiť“, v stred- vyjadri nej slovenčine iste jediný, a potom i *chovať sa* = *živil sa, kŕmili sa, cho- ochotri vanie* = *živenie, kŕmenie*, na druhej strane ako synonymný výraz k slovesu roda, *spravovať sa* uvádza *riadiť sa*, pri ktorom konkrétnejší význam stredoslo- v pre venský nezdôrazňuje. Palkovič má heslo *chovám*, *chovati*, pri ňom i zvratné logizm chovati se s významom „sich betragen, sich verhalten, sich aufführen, se V jí gerere“, i heslo *chování*, ktoré má okrem iných významov i význam „Be- nielen tragen, Verhalten, vita, mores.“ Bernolák¹⁹ (s. v.) zistuje dva významy ale fo a uvádza dva rady synonym (1. *chování*, *chova*, *držání*, *krma*, *krmeň*, ob- češtín živeňi, *vychování*, 2. *chování*, *držání*, *mravi*, *zachování životí*; podobne

¹⁸ Tamže, 60.

¹⁹ A. Bernolák, *Slovár Slowenski Česko-Latinsky Německo-Uherski I-IV*, Bu- 1946-1 dín 1825-1827.

²⁰ P.

²¹ A

²² N.

²³ T;

chovať, chovať sa). V Jančovičovom slovníku, ktorý je slabo vypracovaný, pri hesle *chovaní, chovaňa* je zachytený jeden význam, pre druhý význam pravdepodobne sú slová *držaňa, držať sa*, ale v maďarskej časti pri hesle *visel – jól viselni magát* je výraz *dobre sa spravovať*; v hesle *rjačení, á, uo, rjadeňa, rjadím, iu, íf* má len význam „upratovať, čistiť“ (maď. *ekvivalenty takarít, tisztít*); ale popri týchto sú heslá *rídění, rídím, rídím sa* (s ekvivalentmi *igazgatott, igazgat, tartja magát*) vo význame „spravovať, riadiť“, kde už i podoba, nielen význam poukazuje na prevzatie z češtiny alebo z bernoláčtiny; Bernolák má totiž ako správne heslá *rídění, rídění, rídit, rídítel* atď. so synonymami *spravovaní, spravovaři, spravovať, spravec* atď. Odmietavý postoj k obom slovným čeľadiam, resp. k uvedeným významom tradoval sa u slovenských slovníkov až po Petra Tvrdeho.²⁰ Už v matičnom *Slovníku spisovného jazyka slovenského*²¹ a teraz v akademickom *Slovníku slovenského jazyka* na základe dokladového materiálu je heslo *chovať sa* a *chovanie* bez poznámky o jeho neslovenskom pôvode vo význame „správať sa, správanie“. Podobne je to pri slove *riadiť (riadenie, riaditeľ atď.)*, ktorého českú, resp. západoslovenskú zvukovú podobu upravil už Štúr, ako sa neskôr stalo aj s inými slovami, ak ešte spočiatku mali nestredoslovenskú podobu (porov. u Jančoviča napr. *dúkaz, dúklad, dúležitosť, dúrazný, dústojný, dúverný, dúvod, dúvtip, púda, púvabný, púvod* a ī.).

Štúr upozorňuje²² na niektoré germanizmy, ktoré sa do spisovnej češtiny dostali v značnom počte, napr. *ušetřit někoho s něčím* (jemanden mit etwas verschonen), sloven. *dakomu dať s nječím pokoj; být předmětem (něčeho) smíchu* (er ist zum Gegenstand des Gelächters geworden), sloven. *smjali sa na ňom, vismjevali ho* ap. (podľa materiálu z časopisov Česká Včela, Kvety). Vyslovil poľutovanie nad tým, že „braťa naši svoje nárečja řemčinou a to dosť zhusta napúštajú“. Štúrov postoj k cudzím lexikálnym prvkom, ako ho vyjadril v štúdii v Tatranke ešte roku 1842,²³ neboli zásadne odmietavý: bol ochotný prijímať tie cudzie slová, ktoré už nie sú imaním iba jedného národa, ale všetkých vzdelaných národov, ktoré sú s vecou tesne spojené v predstavách všetkých vzdelaných ľudí, ako je napr. *elektrina* proti neologizmu *mluno* ap.

V jazykovej praxi, najmä pri redigovaní novín, ukázalo sa potrebným nielen prevziať slovnú zásobu hovorovej a kultúrnej strednej slovenčiny, ale formálne i významovo adaptovať učenú časť slovnej zásoby spisovnej češtiny pre nový spisovný jazyk. Pri menej známych slovách, už či po-

²⁰ P. Tvrď, *Slovenský frazeologický slovník*,² Praha–Prešov 1933.

²¹ A. Jánosík – E. Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského, A–J*, Martin 1946–1949.

²² *Nárečja slovenskua*, 61–62.

²³ Tatranka II, 4, 1842, 71 a n.

chádzali z ľudovej reči, z nárečí a či z tradičného spisovného jazyka, uvádzal Štúr v novinách i v knižných publikáciach alebo synonymá alebo cudzie ekvivalenty, a to jednak na vysvetlenie významu, jednak na ustálenie pojmového obsahu, pokiaľ išlo o slová terminologického charakteru.

Z ľudovej reči vysvetľoval slovenskými synonymami cudzie slová alebo naopak, nové, spisovné slová približoval z významovej stránky cudzími slovami, ktoré do spisovného jazyka nechcel vnášať, hoci boli známe. Napr.: *z ostro nabitých pušiek (flínt) strjelať* (SNN 1845, 12a); *Mnohí kupci svoje krámi (sklepi) pozatvárali* (SNN 1845 4 b); *na hospodárske stroje (mašiny) a umeleckje (kunstovnje) džela peňazí ňemajú* (OT 1845, 55a); *zástavi s národními znakmi (címermi) vjali* (SNN 1845, 35 a); *Rokuvalo sa o chovani jazdi (cavallerie)* (SNM 1845, 18b); *Teraz si už ľud šlepí tje najvibornejšje druhi (sorti) jablk* (SNN 1845, 104 a); *banki úverok (credit) majú* (SNN 1845, 78a); *Mnoho účastníkov (actionárov) má v úmyslu hostinec do nájmu dať* (SNN 1845, 28 b); *ústavi sa na rovnakí spušosob z tichto úrokou (interes-sou) ňenapomáhajú* (SNN 1845, 14 b); *nepravje zmenki (Wechsel) povídávau* (SNN, 1845, 43b); *Panovník ráčiu k istini (kapitálu) literatúrneho spolku 100 dukátou daruvať* (SNM 1854, 10b); *Ked na straňe drahjeho obecenstva (publikum) buде tá istá vuola* (SNN 1845, 2 a) atď. Niektoré z týchto výrazov ostali pevnou zložkou neutrálnej slovnej zásoby spisovnej slovenčiny (*puška, stroj, znak, jazda, druh, úrok, zmenka*) a ich synonymá ostali alebo na okraji spisovného jazyka (ako zastarané slová *interes* proti *úrok*, *kavaleria: jazda*), alebo ako paralelné výrazy so vzťahom domáce: prevzaté, medzinárodné (*istina: kapitál, obecenstvo: publikum*), alebo dostali výrazne hovorové za-farbenie (*mašina, proti stroj*), alebo boli zatisnuté oba uvedené výrazy novým neutrálnym slovom (*obchod proti hovor. krám a sklep*), alebo boli nahradené inak utvorenými názvami (*úver* miesto *úverok*, *účastník* a *akcio-nár* m. *účastnik* ap.).

Pri pojmoch z odboru vedy, techniky, práva ap. domáce názvy vykladajú sa cudzími ekvivalentmi z jazykov známych vtedajšej inteligencii (nemčina, latinčina, maďarčina). Napr.: *Rozbor lučobní (analysis chemica) má sa pri-pojiť* (SNN 1845, 46 b); *Puosobeňja ňemá len vsfah (relatio, Bezug) k životu nášmu národňemu* (OT 1845, 50); *Daktorje hláski (Laut), ktorje Slovenčina má, Čeština ňemá a naopak* (Nárečja); *Národi víťazoslávne, pametnje stípi, chrámi a rozličnje pomníkni (Denkmal, monumentum) nastavalí* (Nár. 34); *Rastje s tímto aj trjeda (classis) ludu chudobnjeho* (SNN 1865, 73 b) ap.

V duchu doby podľa pomerov v češtine, nemčine a i. nahrádzajú sa nie-kedy medzinárodné termíny domácimi, ktoré sa však neujali: *všeucílisko* (*universita* SNN 1845, 28 b), *lučba* (*chémia* tamže 36 a), *výstava* (*exekúcia* tamže 31 a) ap. Sem patrí aj pokus o slovenské názvy mesiacov (na prvom mieste uvádzame názov podľa Štúrových Slovenských národných novín, na druhom názov z Domovej pokladnice): 1. *Velkí Sečen, Velki Sečeň*; 2.

Malí
Trave
jen, J
Mraze

Pod
kalend
Jonáši
nosť, I
na -ei
Sloven
siacov
mesiac
sloven
telne i
preto,
lými o

Slov
v živo
samič
vali".²⁴
v hovo
kach);
najvia
ktorý v
života,
utvoril
teóriu
chybán

a i. Pri
všetky
mu. Jač
v jedno

²⁴ Don
Známosti
²⁵ S. C
²⁶ Nau
²⁷ Ohla
1845 dňa
²⁸ S. C
²⁹ Nau

1. *Mali Sečen, Mali Sečeň*; 2. *Brezen, Brezeň*; 3. *Duben, Dubeň*; 4. *Kveten, Traveň*; 5. *Lipeň, Lipeň*; 6. *Červenec, Klaseň*; 7. *Klasen, Srpen*; 8. *Mali Rujen, Jaseň*; 9. *Velkí Rujen, Rujeň*; 10. *Listopad, Studeň*; 11. *Prosinec, Mrazen*.

Podľa údajov D. Licharda, redaktora a vydavateľa prvého štúrovského kalendára Domová pokladnička²⁴, slovenské mená mesiacov pochodia od Jonáša Guotha z Guothovian. Na ich umelý pôvod ukazuje veľká pravidelnosť, pre ktorú sa Lichardovi zapáčili: majú dve slabiky a všetky sa končia na -eň. Nepraktická bola nezhoda medzi názvami Domovej pokladnice a Slovenských národných novín. Prameňmi pre obe sústavy boli názvy mesiacov u iných slovanských národov. Dostali sa i do rozprávky o dvanásťich mesiacikoch, ale sotva z Ľudovej reči, ako naznačuje i S. Czambel.²⁵ Popri slovenských názvoch v Slovenských národných novinách používali sa parallelnie medzinárodné latinské názvy a časom úplne prevládli pravdepodobne preto, že sa i v maďarčine, v nemčine a iných jazykoch používali s malými obmenami medzinárodné názvy.

Slovná zásoba spisovnej slovenčiny začala sa formovať v jazykovej praxi, v živote. Išlo o to, „abi sme sa k náreču nášmu prihlásili a ho pri višom samich seba vzdelávať, ňje len v živote domácom ale i v obecnom užívali“.²⁶ V súkromných prejavoch sa používala slovenčina od nepamäti, v hovorených prejavoch niekedy i na verejnosti (na župných a iných schôdzkach); bolo treba preniesť strednú slovenčinu ako najčastejšiu, najvernejšiu, najviac zavarovanú a na písanie najspôsobnejšiu i do literatúry. Národ, ktorý vo vedách dovtedy málo vykonal, ktorý nemal pospolitého vyššieho života, nemá na vyššie pojmy primerané názvy, preto si ich musí alebo utvorí alebo požičať.²⁷ Stúr oboma smermi postupoval obozretne a mûdro: teóriu tvorenia slov osvojil si kriticky od J. Dobrovského a tým sa vyhol chybám, akých sa pri neologizmoch dopúšťali M. M. Hodža, S. B. Hroboň a ī. Pri požičiavaní slov na základe historického práva²⁸ z češtiny prevzal všetky potrebné slová a výrazy, keď im dal jednotnú stredoslovenskú formu. Jadrom ostali slová, „ktoré všetkje rozličnorečja prebehujú a všetkje v jedno klubko v Slovenčinu, sa spletajú“.²⁹

²⁴ Domová pokladnička. Kalendár na rok prjestupní 1848. Ročník druhý. V Skalici. Známosti kalendárské 38–52.

²⁵ S. Czambel, *Slováci a ich reč*. Budapest 1903, 235.

²⁶ Nauka, VIII.

²⁷ Ohlas o Slovenských Národných Novinách a Orlovi Tatránskom. V Prešporku, 1845 dňa 15. lipňa (júnia).

²⁸ S. Czambel (*Slováci a ich reč*, 218) hovoril „na základe historickosti“.

²⁹ Nauka, IX.

DISKUSIA O SLOVNÍKU SLOVENSKÉHO JAZYKA*

Z. Jesenská:

Chyby Slovníka slovenského jazyka sú dvojaké: náhodné a nenáhodné. Náhodné sú jednotlivé omyly, drobné nedopatrenia, najmä vo výklade významu jednotlivých slov. Nenáhodné chyby sú plodom istej koncepcie. Pod rozličnými nevinnými označeniami ako „zastarané“, „knižné“, „básnické“, „zriedkavé“, „expresívne“, „krajové“, „nárečové“ sú v Slovníku normálnym typom písma uvedené slová jednoducho nesprávne, napr. pádiť, pamlsný, pamlsok, past, patrif, perník, pernikárstvo, pernikársky, pešina, pešinka, pestif, pikle, písatko, pivovarči, plevel, plut, plž, podzim, podzimie, pohlavok, pokľud, pokúriť si, polknúť, pomluva, pomluvač, pomluvačný, pomlúvať, ponocný, popravči, poriez atď. Je potrebné pevné stanovisko, či to alebo ono slovo do slovenčiny máme alebo nemáme prijať. Takémuto postihu nevyhol sa koniec koncov ani SSJ, ale ako nesprávne označil (typografickou úpravou) len niektoré slová, kym množstvo iných podobných slov prevzatých z češtiny a pocitovaných ako nesprávne nekvalifikoval rovnako.

Tendencie po programovom zблиžovaní slovenčiny a češtiny, prejavujúce sa aj v SSJ, sú škodlivé pre vzájomný vzťah českého a slovenského národa. Treba kladne hodnotiť takné a rozumné vystúpenie českých jazykovedcov na tejto konferencii: výdatne prispeli svojimi bohatými odbornými skúsenosťami, ale nezasahovali do otázok hodnotenia slov v slovenčine. V minulosti sa nie vždy zdržiaval českí jazykovedci zasahovania do vnútorných vecí slovenčiny, čo sa prejavilo aj na liblickej konferencii; slovenčina sa sice uznávala a vyhlasovala

* V 1. čísle tohto ročníka nášho časopisu (str. 7–44) sme priniesli posudky *Slovníka slovenského jazyka* od E. Paulinyho, G. Horáka a kolektívu oddelenia gramatiky a štylistiky ÚSJS AV, lexikografického kolektívu ÚJČ ČSAV v Prahe a D. Kollára, ktoré odzneli na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21.–23. júna 1965 v Domove vedeckých pracovníkov v Smoleniciach. V tomto čísle prinášame (v skrátenom znení) prednesené diskusné príspevky. Z prvých príspevkov Z. Jesenskej, J. Ružičku a M. Urbánčok a, ako aj z príspevkov J. Martáka a V. Budovičovej, ktoré už boli v plnom znení publikované v Kultúrnom živote (roč. 20, 1965, č. 28–31, 34), uverejňujeme na tomto mieste resumé (na str. 76–77, 80–81, 85, 112). Odpoved Š. Pečiaru, hlavného redaktora SSJ, uverejňujeme súhrne po diskusných príspevkoch. V ďalších číslach vyjdú ešte niektoré pripravené príspevky pracovníkov oddelenia lexikológie a lexikografie ÚSJS, ktoré pre nedostatok času nemohli byť na konferencii prednesené. (Pozn. red.)

za samostatný jazyk, ale sa jej pritom upieralo právo na vlastný samostatný vývin. Zbližovanie češtiny a slovenčiny v istých bodoch je prirodzený životný proces, ale iba do istej miery; pritom a zároveň s tým bude tu aj vzdialovanie sa a odlišovanie sa oboch jazykov v iných bodoch tiež ako prirodzený proces.

Liblická konferencia sa mohla uskutočniť len za istej situácie, v čase skreslovania našich národných dejín a iných faktov. Táto situácia sa však už zmenila. Dnes nie sú už časy forsírovaného zbližovania našich jazykov, ale úprimného a srdečného zbližovania oboch našich bratských národov na základe skutočnej rovnoprávnosti.

M. Ivanová - Šaliová:

Treba povedať, že doteraz nemáme objektívne kritériá na zisťovanie štýlistickej príznakovosti slov v jednotlivých vrstvách súčasnej slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. Diskusia okolo SSJ ukázala, že existuje hlboký rozpor medzi štýlistickým hodnotením slov v SSJ a hodnotením tých istých slov slovenskou kultúrnou verejnosťou alebo jazykovým vedomím kultúrneho Slováka. Preto sa žiada vykonať podrobnejšiu analýzu všetkých slov zahrnutých do SSJ a označených štýlistickými kvalifikátormi.

Na základe predbežného výskumu tohto materiálu možno povedať, že existuje skupina príznakových slov, kde sú kvalifikátory uvedené správne (napr. odborné termíny, expresíva), no pri druhej skupine slov vidieť isté váhanie. Do tejto skupiny patria rôznorodé slová a v SSJ sa označujú raz ako kniž., raz ako zastar., inokedy ako zried. atď. Ide hlavne o slová, ktoré ležia na hranici spisovnosti a nespisovnosti – nejde tu teda o kvalifikátory v pravom slova zmysle štýlistické. Týka sa to slov nárečových, ktoré prekračujú rámec spisovného jazyka, zastaraných, pri ktorých sa uplatňuje časové hodnotenie, a početnej skupiny zriedkavých slov. Analýza slov označených kvalifikátorom zried. ukázala, že pod touto charakteristikou sa skrývajú mnohé štýlistické príznaky.

Sumárne možno povedať, že v SSJ sú daktoré slová charakterizované nesprávne, inokedy chýba štýlistické označenie, štýlistické charakteristiky bývajú aj neúplné alebo zasa nadbytočne komplikované. Pri ďalšej práci treba uvažovať o spresnení jednotlivých štýlistických kvalifikátorov.

J. Ferenčík:

Prosím, aby ste mi prepáčili, že sa celkom vyhnem odbornej lexikografickej stránke Slovníka. Ide mi skôr o celkový kultúrny dosah Slovníka slovenského jazyka, o jeho miesto v procese búrlivého, ale bohužiaľ veľmi živelného vývinu slovenčiny. Viem, že prisna veda žiada od každého, kto s ňou prichádza do styku, dôslednú objektívnosť, úplné potlačenie subjektívnych dojmov, emócií a vzruchov. Nebudem môcť dodržať tieto zásady jednak preto, lebo nie som vedec, ale ani preto, že v otázkach jazyka, ktorý mi nie je len objektívnym spoločenským javom, ale aj vecou najosobnejšieho vnútorného a citového života, jednoducho emócie potlačiť neviem.

Dr. Jóna vo svojom úvodnom slove medziiným povedal, že medzi slovenskými jazykovedcami niet takých, ktorí by slovenčinu nemali radi a neuznávali ju za samostatný slovanský jazyk. Rád by som uveril, že je to naozaj tak. Avšak pri veciach takej vážnosti, ako je národný jazyk, nemôžeme vychádzaf len z toho, čo kto o sebe vyhlasuje alebo si myslí, ale len z toho, čo robí. A z tohto hľadiska

už postoj slovenských jazykovedcov nie je taký jednotný, ako by sa podľa slov dr. Jónu dalo očakávať. Uveril by som dr. Jónovi, keby som nebol svojho času čítal v Slovenských pohľadoch Blanárovo hodnotenie konferencie o vývinových tendenciách dnešnej slovenčiny a keby som nebol na vlastné uši počul jeho výklad o tejto otázke. Uveril by som, keby som nebol čítal niektoré materiály liblickej konferencie, keby som nebol čítal článok dr. Peciara v Kultúrnom živote o nehatenom rozvoji slovenčiny, keby som na vlastné uši nebol počul jeho názory, napríklad o otázke slovenskej odbornej a vedeckej terminológie. Uveril by som, keby som nevedel, že v otázke verejného používania slovenčiny panuje fakticky bezprávny stav.

Bezprávny stav slovenčiny je priam desivý. Niet jedinej zákonnej normy ani na to, aby napríklad každý slovenský pedagóg povinne ovládal spisovný jazyk, nict zákona o dodržiavaní spisovných noriem v tlači, rozhlase, televízii a pri písaní úradných dokumentov. Za tohto stavu sú úlohy slovenskej jazykovedy ešte omnoho závažnejšie. V období, keď sa konštituuje moderný socialistický slovenský národ, sa každý nedostatok v upevňovaní národných atribútov počítuje veľmi ostro, najostrejšie azda v otázkach jazyka. Dôležitú úlohu v tejto veci mal a má zohľať Slovník slovenského jazyka. Ak sme sa vo svojich nádejach na konsolidačný vplyv tohto pre slovenský národ historického diela čiastočne alebo značne sklamali, musíme to povedať veľmi ostro, otvorene a priamo.

Posudzovať také dielo, ako je Slovník slovenského jazyka, nemožno odtrhnuto od doby, v ktorej vznikalo, no nemožno žiať, aby sme sa vzdali kritického pohľadu poučení tým, čo sa medzitým vyjasnilo, dokázalo a zhodnotilo. Nemôžeme ignorovať ani to, čo sa stalo v politickom živote, ani v pokrokovom vedeckom poznávaní, ale ani hlas verejnosti, ktorá je nielen používateľom, ale aj spolutvorcom jazyka a má plné právo vyslovieť sa k tomu, ako sa s jazykom, najennejším národným majetkom, gazduje. Pokladám svoj hlas, hlas vydavateľského pracovníka, prekladateľa a publicistu a vo veľmi skromnej mieri aj spolupracovníka Veľkého rusko-slovenského slovníka, za hlas verejnosti a nazdávam sa, že mám právo, aby aj vedecký pracovník so mnou diskutoval seriôzne. Vyslovil som svoju mienku o stave slovenského jazyka v tlači niekoľko ráz a nemám k tomu čo dokladat, ani nechcem svoje argumenty ďalej rozširovať. Mám dôvod tvrdiť, že ohlas môjho varovania nad neutereným stavom kontrolovaného i nekontrolovaného vývinu slovenčiny bol neobyčajný. Uznal to každý, okrem dobrovoľného adresáta dr. Peciara, hlavného redaktora Slovníka slovenského jazyka a riaditeľa Ústavu slovenského jazyka. On na môj hlas reagoval celkom svojráznym spôsobom. Miesto toho, aby sa nad vecou zamyslel, začal skúmať, čo asi sledujem, kto ma informoval, až prišiel k záveru, že moje úmysly sú nečestné. Ubezpečujem dr. Peciara, že sa nechcem stať ani riaditeľom Ústavu slovenského jazyka, ani členom redakčnej rady príručného slovníka, čo mi dr. Peciar — a teraz vidím, že s úmyslami zrejme nie celkom čistými — veľkoryso ponúkol na diskusii v Kultúrnom živote. Ubezpečujem ho tiež, že sa neznížim k takým diskusným metódam, aké použil on v poslednom článku v Slovenskej reči (30, 1965, 101–109). Po predstieranom dojatí v Kultúrnom živote vybavil si vec so mnou po svojom. V najvýznamnejšom orgáne slovenskej jazykovedy, za výdatnej, ochotnej a úslužnej pomoci Vincenta Blanára (tamže, 32–41), ma „roznosiť na kopytách“, používajúc okrem terminológie vedeckej i metódy zastrašovania. Ferenčík je proti téze zbližovania češtiny a slovenčiny — tvrdí sa v článku. Ja sa však jeho zastrašovania nebojím. A ozna-

mujem mu, že k zблиžovaniu češtiny a slovenčiny, ako si ho predstavuje dr. Peciar, mám postoj naozaj negatívny. Uznávam len zблиžovanie, ktoré je výsledkom prirodzeného nenásilného procesu, vyplývajúceho z jestvujúcich hospodárskych a spoločenských predpokladov, a nie z téz. Očakával som, že vedec v takej kľúčovej funkcií v národnej kultúre, ako je funkcia riaditeľa Ústavu slovenského jazyka, bude so mnou polemizovať seriózne a na patričnej úrovni. Že aj moje prípadné a nevyhnutné omyly uvedie na správnu mieru spôsobom hodným vedca. No zmýlil som sa. Argumenty, ako: Ferenčík je proti zблиžaniu češtiny a slovenčiny; Ferenčík sa učil u puristov, že *riadiť* je len upratovať; Ferenčík je demagóg a podobne, nie sú vecné, ani dôstojné. Niektoré vedecké dôkazy dr. Peciara hravo a vtipne vyvrátila Zora Jesenská v sérii článkov v Kultúrnom živote (*Nelámite si jazyk*). Napríklad v otázke *Ostravska*. Recenzia 4. zväzku Slovníka slovenského jazyka od dr. Orlovskejho, uverejnená v 5. čísle Slovenských pohľadov, dáva tiež odpoveď na mnohé argumenty, ktorými ma zvysoka „potiera“ (prosim nezazlievajte mi toto slovo, uvádza ho SSJ ako druhé homonymum vo význame „prenasledovať, premáhať, potláčať“), ktorými ma teda „potiera“ dr. Peciar. No nech ma už potiera, ako chce. Jedno dnes, po tom, čo sa napsalo a povedalo, môžem poklaňať za dokázané. Dr. Peciar ako tvorca koncepcie a hlavný redaktor Slovníka mal prinajmenšom nesprávny a neujasnený prístup k hodnoteniu slov a prameňov. Aj napriek tomu, že si robi zásluhu z toho, že sa do Slovníka nedostali slová, ako *hrabstvo, hrebík, kachna, kos, kotník, láhev, límeč, otylý, prádlo, rada* vo význame „rad“, *striek* a pod. Ó, aká zásluha. Národ má byť vďačný za to, že sme prišli na veci, ktoré sú jasné aj prostému človeku bez vedeckých grádusov.

Dr. Peciar vedome, často i za cenu vedeckej objektívnosti, za cenu pokrivenia jednej fázy vývinu slovenčiny zaraďoval do Slovníka v záujme zблиžovania s češtinou slová, ktoré nepatria do slovnej zásoby nášho spisovného jazyka: *povyk, pradlena, praporečník, pojidlo, podiaľny, špatný* vo význame „nenáležitý, chybný“, *obtiaž, odozva, prasači, tramvaják, plút, paža, tlach* – ešte ako českého pôvodu, ale *tlachot* už bez poznámky a pod.; podporoval rozkolisanosť normy a znížil tak normatívnu hodnotu slovníka, ako v prípadoch: *počernetý, počernely, podbehnutý, podbehly, levý, levenský, levový* i *lvi*. Apropos, keď sme pri tom „levový“. Nepoznám najnovšie názory jazykovedy na tvorbu zvieracích prídavných mien v slovenčine, ale tvar *levový*, rovnako ako *tigrový*, ktoré uvádza SSJ, pokladám za obyčajnú chybu, priam provokujúcu zaradíť do Slovníka aj ten povestný žartovný „psový“ chvost. Ďalej. V názoroch vyslovených v diskusiách a v praxi i v Slovníku sa usiloval podstatnú časť odbornej a vedeckej terminológie vyňať z normálneho jazykového procesu a usmerňovať ju k rovnozvučnosti s českou (čo by inak nebola chyba), avšak často za cenu porušenia zákonov slovenčiny a odvrhnutia jestvujúcej terminológie. A nejde len o terminológiu vyslovene vedeckú, povedzme lekársku, o ktorej pisal dr. Dlhos (ktorého tak zvysoka zahriakol dr. Peciar). Alebo technickú. Ale aj o starú a vyuvinutú terminológiu poľnohospodársku. (Pozri *jednotiť, vyjednotiť, podmietať, podmietačka*, vysvetlená ako „plytké zaorávanie strniska po zbere“, teda už ani nie po žatve, často spominané *obiloviny*, ďalej *krecht, krechtovať, senkos* vo význame „sená“, *sekať* vo význame „kosiť“ a pod.)

Dr. Peciar dopustil sa závažných chýb aj v hodnotení prameňov a slovného materiálu. Toto tvrdenie pokladám za dokázané inými diskusnými príspevkami. Tým všetkým nielenže neprispel ku konsolidácii spisovnej normy, ale vytvoril podmienky pre živelnosť v používaní slovenčiny. Napokon si myslím, že

dr. Peciar svojím vplyvom na SSJ i na vývin vedeckých názorov o slovenčine za posledné desaťročie zle poslúžil myšlienke československého bratstva, lebo vyvolal dojem nerovnosti našich jazykov a každú snahu o „nehatený vývin slovenčiny“, ktorý sám hľása, postavil v praxi do svetla nepriateľského postoja k zблиžovaniu Čechov a Slovákov. Naozaj nejde ani mne, ani nikomu z doberajších oponentov o to, aby sa slovenčina násilne vzdalovala od češtiny, ako je nesprávne, aby sa násilne približovala. Súhlasím so zásadou vyslovenou dr. Peciarom v jeho tézach ku koncepcii príručného slovníka, že kritériá pre hodnotenie jednotiek slovnej zásoby treba hľadať v samom spisovnom jazyku, v zákonitostiach jeho vývinu, ale už menej súhlasim s dodatkom „v danej etape“. Dr. Peciar by nám najprv musel veľmi podrobne vysvetliť, čo danou etapou myslí a aké sú jej hlavné znaky.

Končím svoj príspevok tým, že ako používateľ slovenskej reči, ako jej aktívny pestovateľ, žiadam túto konferenciu a celú slovenskú jazykovedu, aby: 1. podrobne kriticky zhodnotila Slovník slovenského jazyka a svoje závery sprístupnila širokej verejnosti; 2. aby vypracovala plán akcií v tlači, rozhlase a televízii a iných prostriedkoch masovej propagácie na inštruhovanie verejnosti, ako Slovník používať, akú normatívnu úlohu mu pripisovať a ktoré jeho objektívne chyby pokladaj za chyby; 3. utvorí vedecky podložený návrh pre Slovenskú národnú radu na prijatie zákonných opatrení na ochranu nehateného vývinu slovenčiny; 4. využífi výsledky tejto konferencie a predchádzajúcich diskusíí na to, aby pripravovaný príručný slovník neopakoval chyby Slovníka slovenského jazyka a zodpovedal požiadavkám kultúrneho vývinu moderného slovenského národa v Československej socialistickej republike.

J. Ružička:

Slovná zásoba súčasnej spisovnej slovenčiny je bohatá, ustálená a diferencovaná, ale Slovník slovenského jazyka, I. až IV. diel, ju nezachytáva dobre najmä v dvoch črtách: jednak ju ochudobňuje o isté slová spisovného charakteru, jednak ju obohacuje o isté slová nespisovné.

Prvá chyba sa dá vysvetliť neprimerane vyvinutým jazykovým povedomím slovníkárov, nepestovaným v stálom živom kontakte s kultivovanou jazykovou praxou.

Druhá chyba v teórii Slovníka slovenského jazyka sa dá vysvetliť aktívnym bilingvizmom vedúceho redaktora a hodnotením excerptov stavom v lexike spisovnej češtiny.

Na tieto chyby v koncepcii SSJ sa poukázalo už dávnejšie napr. pri oponentskom posudzovaní rukopisu prvého dielu.

M. Urbánčok:

1. V lexikografii možno urobiť hádam viac chýb ako pri akejkoľvek inej lingvistickej práci (komplexnosť práce, požiadavka definitívnosti, rýchlosť práce). Dôležitý je aj psychologický tlak materiálu, ktorý lexikografa zvädza k objektivizmu. Tejto metóde – spisovnému jazyku nie celkom adekvátnej – sme, myslím, v našej lexikografickej praxi dosť podľahlí.

2. V SSJ sú chyby dvojakého druhu: a) ktoré lexikograf urobil z nepripravenosti, z nepozornosti, z nedostatku kritického postoja a pod.; b) ktoré lexiko-

graf ro
ným r
Na c
kniž. i
dvoch
I: n
chrám
buršik
II: s
tázavý
puklý
Mys
slov v
Druh:
raden
spisov

P. O

Už
dosta
nom
klad:
je za
stat
slove
téria
súvi:
klad
M
typu
vzal
zná
typi
i ke
nap
udo
ozn:
P
blbe
.dáš
atd
tov
čul
tak
iba
I
SS.
nei
nei

graf robil vedome, lebo ho k tomu nutkal istý oficiálny tlak, tlmočený aj hlavným redaktorom SSJ. Tieto chyby tvoria systém.

Na chyby druhého druhu chcem poukázať protirečením v náplni kvalifikátora kniž. (= knižné slovo). Okolo 30 slov s kvalifikátorom kniž. som rozdelil do dvoch skupín:

I: *minuciózny; stelesniť; stelesňovať; stypizovať; subjektivizovať; pustokvet; chrám; imanie; dbanlivý; dejanie; sebazabudnutie; skonať; schvieť sa; ovčin; buršikózny; stéla;*

II: *studíť; strádať; hrdinný; saprót; sapristi; skytať; skytnúť; tázať sa; tázateľ; tázavý; tiaž; tiažiť; tiaživý; schátrať; schátralý; schytralý; liknavec; liknavý; puklý; sčernelý; sčervenalý; spanilý.*

Myslím, že rozdiel v náplni kvalifikátora kniž. je pri týchto dvoch skupinách slov veľmi frapantný. Je natoľko protirečivý, že ho je fažko akokoľvek brániť. Druhá skupina slov totiž nepredstavuje problematiku z hľadiska štýlovej záradenosť slova, ale problematiku, ktorú bolo treba riešiť na základe protikladu spisovnosť — nespisovnosť.

P. Ondrus:

Už v predošlých príspevkoch sa konštatovalo: viacero bohemizmov sa do SSJ dostalo pod titulom, že ide o slová knižné, zastarané, hovorové a pod. Pri jednom takom bohemizme zastavím sa aj ja. Nech je ním slovo *ovšem*. SSJ počíta tento výraz za slovo českého pôvodu; ale hneď pripája, že v slovenčine je zastaraným výrazom. Ako sa mohli v slovenčine bohemizmy tohto druhu stať zastaranými výrazmi, keď ich naše staršie generácie vlastne nepokladali za slovenské a spisovné slová? Poznamenávam, že mám kritické stanovisko ku kritériám jazykovej správnosti napr. z tridsiatych a štyridsiatych rokov. Ale v tejto súvislosti je rozhodujúce, či naše staršie generácie bohemizmy typu *ovšem* počítaли za spisovné alebo nie.

Menší počet bohemizmov prešiel do SSJ ako prevzaté slová. Ide o slová typu *hádzaná*. Slovo *hádzaná* ako názov pre určitý druh loptovej hry sa prekválo z čestiny súčasne s druhom hry, ktorý v našom prostredí vôbec neboli známy. Preberanie názvov paralelne s prevzatím označovaného javu je najtypickejšou formou prejímania slov. Najtypickejšou formou preberania zostáva, i keď ostatné slová s takou štruktúrou neboli do spisovnej slovenčiny prevzaté, napr. *dovolená, kopaná, podívaná*. Slová tohto typu nemali podmienky pre udomácanie v našom jazyku, lebo nás spisovný jazyk mal pre javy, ktoré sú označené slovami *dovolená, kopaná, názvy dovolenka, futbal*.

Preto, že nás spisovný jazyk mal svoje paralely aj k bohemizmom typu *bbosť, bľuvať, brusle, cpať, čočka, delník, domlúvať, dopis, dostaveničko, duďaš, hrebík, chot, jatrá, kapesník, kartáč, krajka, kočka, lútka, mič, stredník atď.*, sa tieto české slová do spisovnej slovenčiny neprevzali. Tento fakt rešpektoval celkovo aj SSJ. Dubletnosť v prípadoch *bľuvať – dáviť, brusle – korčule, stredník – bodkočiarka* sa v spisovnom jazyku odstraňovala a odstraňuje tak, že sa v normatívnych príručkách a práceach odporúčal a odporúča používať iba slovenský výraz *dáviť, korčule, bodkočiarka atď.*

Dubletnosť v niektorých prípadoch sa však v slovenčine odstraňovala aj ináč. SSJ zaznamenáva napr. paralelné výrazy *divoký – divý, úkol – úloha*. Odstránením dubletnosti v týchto paralelných výrazoch dochádza k pojmovému spresneniu a štýlistickej diferenciácii. Tak prevzaté slovo *úkol* sa terminologizo-

valo a nadobudlo význam pracovnej úlohy, pri ktorej sa platí podľa množstva vykonanej práce. Takými istými obohateniami nášho slovníka (príklady vyberám podľa SSJ) by mali byť aj bohemizmy *hluk*, *jedinec*, *kloktat*, *kloktadlo*, *kľud*, *koktat*, *krb*, *lichva*, *lós*, *nárez*, *nezletilý*, *odcudzit*, *opominúť*, *placka*, *podnos*, *poklop*, *pravítko*, *sádzka*, *scudzit*, ktoré sa po prevzatí do slovenského jazyka terminologizovali.

R. Krajčovič:

Nie som lexikograf, a preto len niekoľko všeobecných poznámok.

Zdá sa mi, že medzi koncepciou nášho slovníka a nedávnymi „konferenčnými“ úvahami o slovenčine a jej vývinových tendenciach je súvislosť. V posledných pätnásť rokoch sa totiž pri definícii týchto pojmov v mene zblížovacích aspektov obchádzali dialektické zložky, v dôsledku čoho sa aj budúce smerovanie slovenčiny chápalo príliš priamočiaro, jednostranne. Aplikácia tohto nažerania napr. pri spracovaní slovníka sa prejavila ako preferovanie kvantity, resp. ako stotožňovanie kvantity (informatívnosti) s kvalitou (s normatívnosťou). Bude potrebné pojmy „vývin“ alebo „vývinové tendencie“ slovenčiny teoreticky adekvátnejšie rozpracovať. Ináč z vývinu sa ľahko môže stať moloch, ktorý bude pomaly, ale iste požieraj všetky hodnoty národného jazyka.

Dalej sa mi zdá, že koncepcia slovníka nie je jednotná. Aj prof. Bělič v KŽ bol spomnen, že istý čas sa prvým dvom zväzkom vyčítal buržoázny nacionálizmus. Spôsobili to naozaj mimojazykové činitele? Bolo by dobre, keby sa to všetko verejnosti i tu náležite vysvetlilo.

A ešte k tomu údivu, prečo sa vraj „kritici“ neozvali už skôr, keď sa ozvali (myslí sa zrejme na liblickú a bratislavskú konferenciu). Starší „opozičníci“ sa ozvali. To vieme. Že nepochodili, to sa tiež vie. A mladší? Tých záhriakli: vraj majú sklon k purizmu, a to asi preto, že chodili do školy v prvej polovici štyridsiatych rokov (túto nehoráznosť komentovala aj Z. Jesenská v KŽ). Znie to azda nechlapsky, ale faktom je, že strach umlčuje. A keď je už reč o mladšej generácii jazykovedcov, dnes sa ona stále presviedča o jednom: že totiž problém okolo národného jazyka, a teda aj slovníka, treba riešiť otvorené, tvárou k národu, k jeho súčasným potrebám a k ďalšiemu jeho rozvoju. Tak kážu pokrovkové tradície slovenskej jazykovedy. My mladší sa k nim hlásime a vyjadrujeme súhlas len s tými kritikami slovníka a referátmami, ktoré tu odzneli a odznejú v intenciách týchto tradícii.

F. Mikó:

Štyri zväzky SSJ odhaľujú nám v širokom rozsahu bohatstvo spisovného jazyka, doteraz len tušené, a napĺňajú nás pocitom zadosťučinenia: slovenčina je vývinutý jazyk a je to jazyk schopný vývinu. Slovník ukazuje medziiným troje: ako naplnio žije spisovný jazyk z vlastnej podstaty, ale i v akom širokom rozsahu má korene, ktorými vrastá do materskej pôdy ľudovej reči, a napokon, ako intenzívne musia pôsobiť jeho asimilačné orgány, ktorými spracúva vplyvy rozličného pôvodu.

Je isté, že dielo takého rozpätia sa nemôže odriecknuť funkcií, ktoré od veľkého slovníka očakávame: funkcie obrazu slovnej zásoby, reprezentácie národného jazyka a rovnako ani funkcie byť pre prax základným zákonom, normou. Preto bolo oprávnené kriticky postaviť otázku, či SSJ zachycuje dosť hlboko

korennú sústavu spisovnej slovenčiny a či všetko z pribudnutého je také, čo prešlo asimilačným filtrom normy a kodifikácie.

V súvislosti s tým prichádzajú znova na pretras pojmy vplyv, obohatenie, norma, úzus. Za normu pokladáme výberové, selektujúce dianie v jazyku, ktorého výsledok, vybratá sústava jazykových prostriedkov je potom poznamenaná pečaťou záväznosti. Povedomie normy je povedomím tejto záväznosti i povedomím toho, čo sa prieči tejto záväznosti. Úzus by mal byť opakovanou reálizáciou normy. Lenže spisovný jazyk žije ako nástroj vyvijajúcich sa dorozumievacích potrieb a viažu ho pritom úzke, viac alebo menej aktívne zväzky s príbuznými útvarmi národného jazyka. A žije i v kontakte so susednými jazykmi. Úzus potom zahrnuje v sebe i zásahy a vplyvy z týchto prameňov. Vplyvy sú prirodzené, ale nemusia byť ústrojné, najmä vtedy nie, keď vyvierajú z nedostáčujúceho povedomia normy. Úzus je teda zmietaný zápasom medzi normou a vplyvmi, preto nemôže byť jednoznačne kritériom normy.

Sám normatívny, samoregulujúci proces v spisovnom jazyku je živelný a nie je neústupný. Najmä v tej oblasti jazyka, kde platí zákon jednotlivého a nie zákon kategórií, totiž v lexikálnej oblasti, býva norma „mäksia“ a nevládze vždy čeliť neúnosnému charakteru a rozsahu vplyvov, predovšetkým v období slabšej starostlivosti spoločnosti o spisovný jazyk. Na to je potom kodifikácia – isté príručky a inštitúcie – aby riešila sporné prípady a reglementovala úzus.

Celkom jednoznačné sú vplyvy sporné, keď vytláčajú zaužívaný domáci prostriedok. Racionálny dôvod pre to, aby domáci prostriedok neustúpil pred ne domácimi konkurenčnými prvkami, nejestvuje. Sú tu len praktické argumenty životnej povahy. Argument svojprávnosti a sebazáchovnosti jazyka. Sú to však dosťažujúce argumenty. A sú to i rozhodujúce argumenty. Ak chce jazyk ostať sám sebou, bráni sa takej miere heterogénnych vplyvov, ktorá by sa dotýkala jeho svojprávnosti. Kodifikácia môže teda schvaľovať len tie vplyvy, ktoré nie sú v rozpore so živým povedomím normy. Ináč vyvoláva odpór.

Aspoň jeden príklad k tomu. Slovo *saňa*. SSJ ho uvádzá ako spisovné, a to bez akéhokoľvek obmedzenia. Do Slovníka sa dostalo na základe náhodného výskytu v krásnej literatúre. Nebude to zaiste vážny konkurent slovám *obluda*, *netvor*, *divé zvieria*, ktoré sa uvádzajú v hesle ako synonymá. Sám úzus je tu veľmi neprekazný a nemôže sankcionovať toto slovo ako spisovné. Stalo sa ním slovo *saňa* azda tým, že ho uvádzia SSJ? Je to pokus pomôcť mu k tomu a podporiť ho ako konkurenta uvedeným domácim synonymám? Tu to hádam ani nebolo myšlené ako niečo zámerné, iste sa teda pritom nepočítalo s nejakým presadením slova *saňa* na úkor domáčich slov. Je to teda vlastne neškodný počin v tomto ohľade, avšak tak či onak, dané slovo tu objektívne vystupuje ako fiktívna a fungujúca jednotka v kodifikácii. Na iných miestach v SSJ môže viesť takýto postup k dezorientácii dôverčivého a menej skúseného používateľa.

Kedže sa teda spisovný jazyk konštituuje normou, norma nemôže byť predmetom lexikografickej informácie. Ako by si ináč lexikograf vymedzil predmet a rozsah svojho skúmania a svojej práce? Súhlasím preto s hodnotením v posudku prof. Paulínyho a s posudkom dr. Horáka, ktorý bol vypracovaný v mene kolektívu. SSJ nemôže byť slovníkom spisovného úzu. Musí byť slovníkom spisovnej normy.

J. Mistrík:

1. Prvá moja poznámka sa týka skratky zried.

Domnievam sa, že hľadisko frekvencie v slovníku takéhoto typu je neodôvod-

nené. O frekvencii jazykovej jednotky nemožno hovoriť mimo konkrétneho jazykového prejavu a častota výskytu súvisí jedine s konkrétnou situáciou, ktorá orientuje jazyk a štýl prejavu. Ako zriedkavé sa označujú v SSJ napr. slová: *pochrumkávať si, pocukriť, obroditel, očaptavieť, ulizanec, priečka* v zmysle „hádka“, *podštieť, ulakaný, obvázovňa, vznášajúci, skrojiť, troštičku* atď. Bez tohto kvalifikátora sa uvádzajú slová, ako napr. *agáva, aerolit, efendi, emanácia, acivita, adukcia, Adonis, adrenalin, cetera, farandora, farinax, fenantrén, flokulácia* a stovky ďalších. Tu sa natíska otázka, prečo sa skratka zried. neuplatňuje pri slovách typu *efendi, agáva* a pri všetkých úzko odborných termínoch. Index zried. pokladám pri hodnotení slov v slovníku za nesprávny, nič nehovoriaci ani k otázke hodnotenia jednotky z hľadiska normy a nič nehovoriaci ani k štýlistickej charakteristike slova.

2. Teraz poznámka k hovorovým a knižným slovám. Za hovorové slová treba pokiaľať tie, ktoré sú typické najmä pre prejavy v súkromnom styku, a za knižné tie jednotky, ktoré stoja na opačnom konci. Rozsah pojmov hovorový a knižný v SSJ sa rozširuje smerom von zo spisovnej slovnej zásoby. Na jednej strane sa utvára vrstva niž. hovor. a vulg., ktoré zhromažďujú nespisovné výrazivo, a na druhej strane vrstva kniž., ktorá tiež často zahrňuje jednotky stojace mimo slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. Tieto kvalifikátory slúžia na zotieranie hraníc spisovnosti výraziva a umožňujú voľný prechod na jednej alebo na druhej strane. Napr. *kopať, skopať niečo vo význame „kazit, skazit“* sa hodnoti ako niž. hovor., teda nespisovné, ale – *krankasa* už ako hovor., teda pripúšťa sa ako spisovné. Ďalej expresívne *škrob* vo význame „lakomec“ je niž. hovor., teda nespisovné, ale *štaffiar* je hovorové, teda spisovné. Ako knižné, teda spisovné, sa hodnotia napr. tieto slová: *prestárly, sadlý, scvrklý, puklý, schytralý, škrabuška, štkat, štkavý, roztančiť sa, roztesknúť sa* atď.

3. Tretia poznámka sa týka štýlistického hodnotenia expresív. Expresívny výraz popri nacionálnych prvkoch vyjadruje i subjektívny vzťah podávateľa. Inherentná a adherentná expresivita sa v SSJ odlišuje takto: slovo je inherentne expresívne vtedy, keď indikátor expresívnosti ide bezprostredne za gramatickou charakteristikou prvého významu, ako je to pri slovách *strhnúť, škreklať, šomrať*. Adherentná expresivnosť je vyjadrená tak, že štýlistická hodnotiacia skratka sa uvádzá len pred niektorým z významov slova. Napr. *mazať, utekať, čarbať, písat, švitoriť*, „hovoriť jemným hlasom“. V SSJ možno sledovať neistotu v označovaní expresivity slova, čo sa odráža nielen v nespisnom, ale často v celkom nesprávnom hodnotení slov z tohto hľadiska. Za expresívne sa pokladajú napríklad slová *odfrknúť, obštipkať, očmudený, očaptávať, piskot, jujkať* je neutrálne, ale *jojkať* je expresívne, *stolček* je neutrálne, ale *stlpček* expresívne, *jazierce* je neutrálne, ale *pierce* expresívne atď.

Onomatopoické slová tiež nie sú spravidla lexikálne expresívne. Expressívne sú iba podľa svojej podoby. V SSJ sa nesprávne ako inherentne expresívne hodnotia slová typu *rachotať, plieskať, škreklať, pysk*, lebo mimo kontextu iba nacionálne pomenúvajú realitu, neimplikujú osobný postoj a v slovnej zásobe nemajú neutrálne synonymické ekvivalenty.

J. Štibrany:

Moje poznámky nadväzujú na diskusný príspevok J. Mistrika a M. Šalingovej; vzťahujú sa na úvodnú časť SSJ, a to na kapitolu Štýlistická charakteristika slov.

1. V § 39, kde sa stručne hovorí o štylistických rozdieloch v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny, sa uvádza, že SSJ zachytáva aj argotické výrazy. Túto vrstvu slov s jej presnou charakteristikou by sme potom očakávali v § 41, kde sa uvádzajú nespisovné vrstvy slovnej zásoby, ale niet tej tu. Samotné heslo *argot* sa ilustruje slovom *basa*, ale o niekoľko strán ďalej sa už *basa* hodnotí ako slangový výraz.

2. Ide o drobnosť. Keďže slovník zachytáva predovšetkým slovnú zásobu spisovej slovenčiny, najprv by sa malo podať rozvrstvenie spisovných slov a až potom nespisovných. Teda najprv náplň § 42 a potom náplň § 41.

3. V SSJ sa nárečové slová delia na tri skupiny. Naše súčasné poznatky o nárečovej lexike sotva umožňujú zodpovedne určiť, ktoré slovo patrí do vrstvy úzko nárečových slov a ktoré do vrstvy krajinových slov. Nazdávam sa, že v budúcom slovníku z doterajšej skupiny širšie chápaných nárečových slov možno časť vyčleniť s charakteristikou nárečové a časť priradiť k spisovným slovám, ako navrhuje dr. Horák. Ale pre súčasné obdobie považujem za vhodné nechať osobitnú skupinu ľudových slov. Príznak ľudovosti, vyzfahujúci sa i na iné prostriedky, nielen na lexikálne, je pre slovenčinu veľmi vhodný.

4. Vrstve slangových slov chýba charakteristika. Veľmi stručne sa len uvádza: *slang* – slová z odborných slangov. Myslím si, že je tu potrebné odlišiť pracovné slangi od ostatných, ktoré by sa mohli nazvať skupinové. Na termíne netrvám, môže sa vymyslieť vhodnejší. Prekvapuje ma, že slangové slová sú jednoznačne zaradené medzi spisovné vrstvy.

5. Vulgárne slová sa uvádzajú vo vrstve nespisovných slov, uplatnilo sa tu teda kritérium spisovnosť – nespisovnosť. Podľa mojej mienky vulgárnosť je príznak, ktorý dostaneme použitím kritéria expresivity slov. To znamená, že vulgárne môžu byť napr. i spisovné slová i nárečové a pod. Táto problematika patrí preto predovšetkým do § 43.

6. Napokon by sa táto kapitola v § 44 mohla doplniť poznámkou o tzv. historizmoch. V SSJ sa slová tohto druhu neraz nesprávne považujú za zastarané (napr. *dvojgroš*, *dvojholbový*, *pandúr*).

V. Budovičová:

Dosiela sa hovorilo o príčinách viac vonkajšej povahy: o celkovej atmosfére minulého obdobia, ktorým je SSJ cieľne poznačený, a o obmedzených silach a možnostiach jednotlivca. Treba upozorniť aj na niektoré príčiny vnútorné.

Výber autorov bol viac-menej náhodný. Na počiatku prác brzdil autorov nedostatok ucelenej koncepcie. Tento nedostatok sa nedá odstrániť nijakou redakciou. V budúnosti nemožno brať autorský kolektív ako niečo, na čom ani veľmi nezáleží (pretože je redakcia). Obe zložky sú rovnako dôležité.

SSJ ako prvý slovník veľkého rozsahu mal suplovať nedostatok všetkých ostatných lexikografických príručiek. S tým súvisí jeho nejednotný ráz.

Kladom SSJ je, že na jeho základe možno zodpovedne posudzovať slovnú zásobu slovenského jazyka. Svojou metódou spracovania (objektívneho zisťovania lexikálnej normy) zaregistroval skutočný jestvujúci stav. Nebolo by správne odmietať ho len preto, že nie je striktne normatívny. Pre jeho regiszračný charakter možno ho vhodne využiť na ďalšie štúdium slovnej zásoby slovenčiny a na vypracovanie slovníka plne normatívneho.

Z chýb SSJ (najmä organizačných) sa treba poučiť a na jeho základe pokračovať v štúdiu slovnej zásoby slovenčiny.

S. Šaling:

SSJ podľa nášho názoru neodzrkadluje dnešnú zásobu spisovnej slovenčiny, hoci v úvode sa zdôrazňuje, že ide o súčasnú slovnú zásobu. V SSJ nájdeme množstvo slov, ktoré súčasný používateľ nepotrebuje, ba často už ani nepozná, ďalej privelké množstvo poetizmov (speciálne hviezdoslavizmov), pričom však chýbajú slová a termíny označujúce také javy, okolnosti, veci, predmety a vzťahy, bez ktorých dnešný život je jednoducho nemysliteľný. Chýbajú napríklad slová: *azbestocementový, fungicíd, herbicíd, diaľnica, dipól, dusikáreň, elasto-mér* (ako druh plastickej látky), *elektronika, fašina, fašináda, kyveta, kyslikáreň, monitor, monoskop, puzolán, raketomet, raster* (v televíznom prenose), *rozdrožovanie* (v baníctve), *rúbanina, silikón, trailer* a pod.

Kodifikovaniu slovenskej odbornej terminológie v jednotlivých odboroch sa venovalo veľa času a námahy, a preto bolo treba z tejto práce vyfažiť pre Slovník maximum. Zdá sa nám nepochopiteľné, ale je to fakt, že schválené termíny sa do kartotéky SSJ nedostali, alebo sa tam dostali oneskorene, pretože inak by museli byť v SSJ aj uvedené.

V úvode Slovníka sa sice hovorí, že autori sa pri koncipovaní opierali o vydane terminologické slovníky, no definície v Slovníku sú na mnohých miestach celkom odlišné, prípadne nesprávne. Napríklad *cicero* a všetky ostatné stupne tlačového písma sa definujú ako druh písma, hoci ide o stupeň (veľkosť) písma čiže o kužeľku. Chybne sú definované termíny *kladivo, radiátor, siemens, tálium, serpentín, tabulátor* (v druhom význame). Slovník chaotizuje používateľa pri heslách *glazúra, smalt a email*, pretože keramické výrobky sa polievajú iba glazúrou, smalt sa používa len na kovy, pričom glazúra i smalt sa po nanesení na príslušné predmety vypaľujú, kým email je náterivo. *Šiling* a všetky ostatné menové (podielové) jednotky sa definujú ako drobná minca. Je to predovšetkým podielová jednotka príslušnej meny a v druhom význame drobný peniaz, minca, ak vôbec existuje. Okrem toho *šiling* (anglický) je 12 penci, a nie 20, ako to uvádzá Slovník. *Šnek* sa vysvetluje ako slangové slovo s významom „skrutka prevádzajúca pohyb na ozubené koleso“, s ekvivalentom *skrutkový transportér*, ktorý jediný správny a pekný ekvivalent *závitovka* tu práve nie je.

Aby sa v budúcnosti predišlo takýmto nepríjemným chybám v akademickom slovníku, mal by sa každý termín s príslušnou definíciou dať individuálne (re-cenzentovi) alebo kolektívne (komisiu) overiť odborníkom z príslušného odboru.

Domnievame sa, že treba dať pre potreby Slovníka vyexcerpovať všetky vydane lexikografické práce, či už ide o encyklopédické alebo o terminologické slovníky, a základné príručky všetkých odborov.

V SSJ, ktorý je zároveň – alebo by mal byť – najvyššou normatívnou jazykovou príručkou, nemali by byť pravopisné a gramatické chyby. V Slovníku existuje napr. heslo *sienit* popri *syenit*, *spódium* popri *špódium*, *diftín* popri *duvetin* (vysl. dyftín), škára popri špára, status popri *štatus*, kariatida namiesto *karyatída*, Venturiho trubica (v hesle *trubica*) namiesto Venturiho *trubica*: sú nedôslednosti v slovách prevzatých z anglickej technickej terminológie, napr. *dumper* (etymologickým pravopisom), *grader* (etymologickým pravopisom), *kontejner* i *kontejnerizácia* (foneticky), naproti *skrapfer*, teda ani nie *scraper* (etymologicky, ako to uvádzá *Stavebnicky náučný slovník II*), ani *skrejper* (foneticky) a pod.

Napriek všetkým nedôslednostiam a chybám Slovníka ide naozaj o reprezentačné dielo slovenskej kultúry. Chyby by sa mali dať do opráv a odstrániť pri ďalších vydaniach Slovníka.

A. H a b o v š t i a k:

V súvislosti s vydaním Slovníka slovenského jazyka a v súvislosti s prípravnými prácami na Príručnom slovníku spisovnej slovenčiny sa vynára ako ustanovenie aktuálna aj otázka hodnotenia nárečových a tzv. krajinových slov. Kritériá, podľa ktorých sa hodnotia u nás slová z nespisovnej vrstvy, sú rozmanité, a preto vznikajú neraz o tejto otázke odôvodnené spory.

Za nárečové slová v súčasnej slovnej zásobe spisovného jazyka treba pokladať také slová, ktoré sa používajú v niektorom zemepisne obmedzenom nárečí a pre rozmanité príčiny nestali sa neutrálou zložkou slovnej zásoby spis. jazyka. Sú to slová, ktoré sa od neho odlišujú z hľadiska 1. hľáskoslovného (napr. *fizoľa*, spis. *fazuľa*; *česnak*, *česnok*, spis. *cesnak*); 2. slovotvorného (napr. *dedinec*, spis. *dedinčan*; *celec*, spis. *celina*; *malinčiak*, spis. *malinčie*); 3. lexikálneho (napr. *rútiť*, *metať*, *šmariť* vo význame spis. *hodiť*). Takéto nárečové slová sa vždy viažu na istú geograficky vymedzenú oblasť. Je známe, že v minulosti slovenský spis. jazyk čerpal z nárečí viac ako iné spisovné jazyky. Kontakt spis. slovenčiny s nárečiami bol veľmi blízky. Pri tomto vzťahu mala výsadné postavenie stredná slovenčina.

Nárečové slová oddávna prenikali a ešte stále prenikajú do spis. jazyka, a to najmä prostredníctvom krásnej literatúry. Z nich sa udomáčňujú najviac slová rozšírené na väčšej zemepisnej oblasti. Ak sa na území Slovenska používali dva základné názvy, zvyčajne prevládaj jeden z nich. Tak napr. z dvojíc ako *nechat* – *zochabiac*, *aspón* – *cholem*, *jazvec* – *borsuk* ujali sa slová *nechat*, *aspón*, *jazvec*. Neraz však prenikli do spis. jazyka ako viac-menej rovnocenné synonymá názvy používané na strednom i na západnom Slovensku, napr. *oblok* – *okno*, *schorať sa* – *skryť sa*, *tlstý* – *tučný*. V ojedinelých prípadoch udomáčnili sa v spis. jazyku tri znenia rozšírené v nárečiach, napr. *daktorý*, *voľdaktorý*, *niektorý*.

Pri výbere slov pre spis. jazyk mali dôležitú úlohu najmä stredoslovenské nárečia, ktoré boli východiskom pre spis. jazyk. Neboli ojedinelé prípady, že sa do spis. jazyka dostal výraz obmedzený na malú stredoslovenskú zemepisnú oblasť, napr. *pery* (používané len na Orave, v Turci a na okolí Prievidze) alebo slovo *test* vo význame „svokor“, známe na Orave, v Liptove, Turci a ojedinele na Záhorí.

Zriedkavejšie ako zo stredoslovenských nárečí prenikajú do spis. jazyka prvky z nárečí západoslovenských alebo východoslovenských. Slová západoslovenského pôvodu sa stávajú však zriedkavejšie ako slová zo stredného Slovenska základnou neutrálou súčasťou slovnej zásoby spis. jazyka. Západoslovenský nárečový pôvod majú spomínané slová *okno* a *niektorý*. Výrazné východoslovenské lexikálne prvky (napr. *trimac*, *valal*) sa v spis. jazyku neudomáčnili.

Na rozdiel od spomínaných slov nárečového pôvodu typu *oblok* – *okno*, ktoré sa hodnotia v súčasnej slovnej zásobe spis. jazyka ako bezpríznakové, treba označiť slová typu *trimac*, *valal* ako nárečové. V tomto prípade zaváži skutočnosť, že v spis. jazyku sa už oddávna používajú miesto nich slová *držať* a *deťdina* (rozšírené na strednom a západnom Slovensku).

V Slovníku slov. jazyka sa však neraz a pričasto označujú ako nárečové (prípadne krajinové alebo ľudové) také slová, pre ktoré v spis. jazyku nemáme nijaké iné vhodné výrazy. Nazdávame sa však, že aj súčasný slovenský spis. jazyk má sa opierať o nárečia a v prípadoch, kde nie je iné vhodné pomenovanie, môže

prevziať s reáliou z nárečí i pomenovanie, a to bez hodnotenia nár., kraj. ap.

A napokon ešte na okraj tzv. krajových slov. Za takéto sa v SSJ pokladajú slová *brniet*, *ciagel*, *cintor*, *cinter*, *lani*, *melčina*, *krumple*, *švábka*, *plávka*, t. j. slová, ktoré sú údajne rozšírené na niektornej väčšej oblasti alebo skupine nárečí. Nazdávame sa, že uvedené slová možno zaradiť alebo do skupiny spisovných alebo nárečových slov a že kvalifikátor kraj. nie je pre nás potrebný. Ak sú napr. nárečové slová *grule* a *bandurky*, nárečovými slovami (a nie krajovými, ako sa to uvádzá v SSJ) sú aj názvy *krumple* a *švábka*, lebo spis. výraz je len *zemiacky*.

Pri hodnotení slov je však potrebné dobre poznat slovnú zásobu nielen v spis. jazyku, ale aj v nárečiach. Bez podrobných znalostí o stave slovnej zásoby slovenských nárečí je nemysliteľné správne hodnotiť vzťah spis. jazyka a nárečí. Medzi naším spis. jazykom a nárečiami je úzky vzťah — užší ako v iných jazykoch — a je podmienený historicky. Takéto stanovisko nie je úsilím o odklon od češtiny, ani snahou po folklorizovaní slovenčiny, ani návratom k reči „starých materí“, ale len snahou o zachovanie a úspešné rozvíjanie toho, čo nám zanechali stáročia.

R. S r á m e k:

Při zařazování nárečního lexikálního materiálu do slovníku spis. jazyka je třeba postupovat uváženě, zejména tehdy, má-li náreční lexikum sloužit za zdroj obohacení spis. slovníku. Jestliže se vyskytne potřeba obohatit slovník spis. jazyka, je vůbec otázka, zda je dnes náreční lexikum pro svou omezenou schopnost pojmenovávací a slovotvornou dostatečně vhodným pramenem. Míra a intenzita obohacování je závislá na stupni rozvoje a vyspělosti spis. jazyka. Vztah spis. slovenštiny k slovenským nárečím je dosud ve srovnání s poměrem spis. čeština — česká nárečí mnohem těsnější. Normotvorná snaha SSJ musí s tímto užším vztahem počítat.

O náreční lexikální struktuře máme často zjednodušenou představu, jakoby izolexy byly shodné nebo aspoň přibližné s hranicemi diferenčních jevů hlásko-slovných a morfologických. Případy izolexa = izoglosa jsou velmi vzácné. Není proto vhodné přisuzovat index náreční tam, kde eliminujeme geografický zřetel.

Z nárečního lexika by měla být do slovníku spis. jazyka zařazena ta slova, která označují obecně známé jevy materiální a duchovní kultury lidu patřící do kulturního povědomí daného národa (na Slovensku jistě např. z okruhu pastevectví, salašnického, vinařství apod.). Některých z takových slov se užívá i ve spisovném jazyce, kam se dostala — nejčastěji — prostřednictvím terminologie (např. terminologie pluhu) nebo prostřednictvím umělecké literatury.

V nárečním lexiku se setkáváme s dvojím druhem variability majícím pro lexikologickou problematiku význam: a) stejný jev má různé pojmenovávací základy; b) stejný jev je pojmenován stejným základem, ale slovotvorný postup je diferencován. Obvyklé jsou i kombinace obou principů. Z hlediska geografického rozložení zjišťujeme pak vedle nárečního lexika omezeného jen na úzce lokální dialekt mnohem častěji materiál málo rozrůzněný a přesahující hranice nárečí v jejich obvyklém vymezení. Dostáváme pak oblastní, regionální varianty, které by do slovníku spis. jazyka měly být zařazeny. Mluví pro to lexikologický důvod (některá oblastní slova považujeme dnes za spisovné, např. slov. *krájadlo* — *cerieslo*, čes. *ves* — *dědina*, *truhlar* — *stolař*) i stylistická funkce oblastních variant ve spisovném jazyce. V druhém případě tvoří slova celou řadu, přičemž se zúžením geografického rozložení překračujeme obvykle i hra-

spisovnosti: čes. *bydlet* — *bývat* — *meškat*. Čím je spisovná slovní zásoba větší, tím je spisovnost stabilizovaná, tím labilnější je hranice spisovnosti, tím obtížnější je stanovit její místo a tím větší je prostor, jímž nářeční lexikální materiál může pronikat do skladu spisovného slovníka. Lexikograf, usilující o postižení této hranice, musí vzít v úvahu nejen vlastní strukturní zařaditelnost nářečního slova (oblastní varianty) do spisovného jazyka, ale je předem odkázán též na konzultaci s dialektology i na zjištění frekvenčních poměrů v kvalitní literární a publicistické produkci.

Z. S o c h o v á:

1. Kvalitní slovník je jednak aplikací teoretických principů lexikologických, jednak musí být opřen o samostatnou lexikografickou teorii. Konkrétní lexikografické zpracování je pak více či méně podařeným výkladem a popisem slovní zásoby.

2. Stylová charakteristika ve vlastním slova smyslu, tj. co do příslušnosti k určité stylové vrstvě, i v širším pojetí, tj. pokud se týká spisovnosti, časového nebo frekvenčního omezení i emocionálního příznaku, patří k normativním údajům ve slovníku, ovšem ne v tom striktně paradigmatickém smyslu jako např. údaje o gramatické nebo výslovnostní normě. Stylová hodnota slova je součástí jeho lexikálního významu. Lexikální norma je sice stejně závazná jako norma gramatická, ale hůře se postihuje. Je to dánou jednak rozdílnou povahou lexikální a gramatické soustavy, jednak větším pohybem v slovní zásobě, s nímž se rychle mění i stylové hodnoty slov. Stylová hodnocení bývají u různých mluvčích různá, chybějí i pevná kriteria i propracovanější objektivní metody pro zjišťování stylové hodnoty slov, proto se slovníkové charakteristiky mnohdy rozházejí s jazykovým povědomím i širšího jazykového kolektivu. Zejména hodnocení slov mluveného jazyka je značně labilní: především proto, že nejsou dosud vyjasněny základní otázky vrstvení mluveného jazyka a podrobně popsány jeho jednotlivé útvary, za druhé též proto, že měřítko literárního prostřednictví je — jak se ukazuje zvláště v současné době, kdy úloha mluvených forem jazyka značně stoupala — příliš úzké.

3. Poměr nářečí a spisovného jazyka je na Slovensku značně rozdílnější než v zemích českých. Slovní zásoba slovenských nářečí je dosud živou zásobárnou pro rozhojňování lexika spisovného. Překvapující je přesto výrok, že nářeční slovo, které nemá spisovný ekvivalent, nelze hodnotit jako nářeční, že se eo ipso stává prostředkem spisovným. Přestože soustava pojmu a jejich slovních výjádření je v nářečích vzhledem k jejich omezenější funkci značně jednodušší než v jazyce spisovném, přesto je mnoho slov specificky nářečních — proto vznikají diferenční nářeční slovníky —, která jimi zůstávají, i když nemají spisovný protějšek. V nářečích jsou některé slovníkové sféry diferencovanější než v jazyce spisovném. Týká se to oblastí, s nimiž je život lidu úzce spjat, které jsou středem jeho nejnitrnějšího zájmu. Srovnej např. bohatou synonymickou variabilitu — často s expresivním zabarvením — v označování některých činností nebo vlastností (kolik je např. synonym pro různé druhy chůze). Vedle běžného konverzačního slovníku bývají někdy odstíněnější i slovní vrstvy terminologické povahy (srov. např. přesnou terminologickou specifikaci v oblasti sexuálního života). Jiná je ovšem otázka využívání speciálních krajových termínů pro spisovné terminologie blízkých oborů (např. vinařství, sadařství, tkalcovství, rybníkářství a pod.), nehledíc k tradičnímu spříznění nářečních reálií s národním a folkloristikou.

V českých poměrech má nářeční slovo naději na domovskou příslušnost ve spisovném jazyce vlastně jen živým, mluveným interdialektickým prostřednictvím. Oblastní výrazy pronikají do běžného mluveného stylu prostřednictvím aktivních příslušníků různých krajů, jejichž okruh se stále rozšiřuje s jejich větší angažovaností ve veřejném životě, a to především v mluvených projevech určených veřejnosti. Jde o mnohem širší vrstvu slov, než jsou např. tradičně uváděná moravská tautonyma typu *deska*, *měch*, *stolař*, *dědina*, *rež*, *zavazet* apod. Jejich pronikání může literární výskyt jen podpořit nebo zdůvodnit jejich slovníkové zachycení.

Do SSJČ jsou zařazovány dialektismy, jen pokud se vyskytují u význačného autora, který využívá nářečních prvků. Tím je dán, že může jít o výraz úzce krajinový. Ověřujeme sice územní výskyt nářečního slova v lexikálním archívu lidového jazyka, který má zatím k dispozici lexikální svod z nářečních slovníků, excerpta z krajinových časopisů a lexikální materiál od nářečních dopisovatelů, ale v případě pochybnosti volíme ráději užší charakteristiku „nářeční“ než širší „oblastní“ ze snahy dopustit se menší nepřesnosti.

J. Horacký:

Mnoho sa tu hovorí o tom, že v Slovníku slovenského jazyka sú isté rozpaky a nejednotnosť v hodnotení mnohých slov. To je pravda. Ja by som však chcel upozorniť, že aj v posudkoch a mnohých príspevkoch bola istá nejednotnosť v hodnotení. Táto nejednotnosť vyplýva z toho, že nemáme solídnu teóriu spisovného jazyka a že Slovník sa začal robiť prv, než sme sa túto teóriu pokúsili vypracovať. Boli sice pokusy preniesť do našej situácie teóriu pražského štrukturalizmu. Ja si však myslím, nehovorím o tom prvý raz, že tieto pokusy neboli celkom správne. Pretože teória pražského krúžku bola akoby šítá na spisovnú češtinu, teda na jazyk, ktorý bol už v tom čase dosť vyvinutý, ustálený a značne diferencovaný. Pri každej štandardizácii, ako sa dnes hovorí, pri normovaní jazyka treba brať do úvahy aspoň tri základné faktory. Predovšetkým čas, v ktorom sa daný jazyk štandardizuje; je samozrejmé, že treba štandardizovať jazyk moderný, teda nie orientovaný na staršie, prekonané obdobia. Ďalej treba brať do úvahy konkrétné miesto, v ktorom sa daný jazyk vyvíja, to znamená jeho zemepisné začlenenie a susedstvo s inými jazykmi. A napokon treba brať do úvahy aj sám jazyk, jeho štruktúru.

Kritérium úzu, ktoré sa tak zdôrazňuje, ani v dnešnej slovenčine nie je celkom spoľahlivé. Napríklad v Ružomberských pletiarskych závodoch sa hovorí *pletené zbožie* a *zbožový val*. Netreba azda dokazovať, že tento úzus nemožno brať za smerodajný pre štandardizáciu spisovnej slovenčiny. Ohľad na taký úzus sa prejavuje aj v našom slovníku. Do SSJ sa zaradili slová doložené v istých publikáciách, u istých autorov, ale dosť sa nezvážilo, že takýto úzus nemôže byť smerodajný pre dnešnú spisovnú slovenčinu. A ja som vždy mal dojem, že v našom slovníku sme sa dosť často opierali len o to, čo je doložené a čo nie je doložené, a menej o ďalšie kritériá, napríklad o to, čo je v slovnej zásobe pravidelné, čo je utvorené podľa istých štruktúrnych zásad, alebo inak poviedané, čo prešlo, môže alebo nemôže prejsť istým filtrom jazykového vedomia. Je prirodzené, že toto jazykové vedomie nie je rovnako vyvinuté u všetkých príslušníkov nášho národa, preto pri štandardizácii treba brať do úvahy predovšetkým jazykové vedomie tých príslušníkov národa, ktorí ho majú vyvinuté.

Záver z týchto poznámok by bol, že treba vybudovať novú teóriu spisovného

jazyka a potom po dôkladnom výskume sa pokúsil o nové hodnotenie najmä tých slov, o ktorých tu bolo tolko sporov.

F. Kočiš:

Situácia sa tak vykryštalizovala, že pre radového lexikografa je trošku kuriózne a priam odvážne prísť k predsedníckemu stolu a z tohto miesta prehovoriť. Priznám sa — a potvrdia to aj moji kolegovia — že keď som začal pracovať na koncepte Slovníka, bezpečne som si neuvedomoval, do akej práce idem. Táto skutočnosť ma ohromuje aj teraz, keď som počul a počúvam hlboké analýzy Slovníka zo všetkých stránok. Nie je mi to jedno a ani ostatným kolegom nie je jedno, ako sa tuná hovorí, pretože ide o vyčítanie chýb, ktoré v Slovníku sú. Myslím, že s. Urbančok v dostatočnej miere rozviedol príčiny i pôvod chýb v Slovníku. Tak ich teraz môže chápať lexikograf. A s jeho konštatovaním sa úplne stotožňujem. Bolo by zaujímavé opísť genézu týchto chýb, ako sa pomaličky ukladali do stoviek hesiel z pera lexikografov od prvého po posledné. Možno, že všeličo by sa mohlo vysvetliť, ospravedlniť viacerými momentmi psychologického rázu, individuálnou pripravenosťou a celým komplexom iných okolností. Ako sa dostali chyby do Slovníka? Neviem, o ktorých z týchto chýb, o ktorých sa tu hovorilo, kolektív prvýkrát počuje. My máme o týchto chybách a nedopatreniach veľkú kopu zápisov a poznámok. My o nich teda vieme. V dnešnej situácii a najmä teraz, keď sa tieto veci prevetrali, už by sme vedeli viac a boli by sme aj smelší, ako to povedala aj dr. Budovičová. Vtedy nás viedlo úsilie o vyčerpávajúce zachytenie a spracovanie materiálu okrem iného i z toho dôvodu, že ďalšia redakcia všetko uvedie na pravú mieru. Žiaľ, nestalo sa tak, a tak nám v tých slovách, ktoré sú stredobodom pozornosti (knižné, knižné zastarané, zastarané), zostal veľký zmätok. Podľa môjho názoru a aj podľa názoru iných lexikografov chýbala tu konečná kolektívna redakcia, kolektívne hodnotenie slov. Je však pozoruhodné, že i v terajších posudkoch i v iných recenziách Slovníka — povedal to tu aj dr. Horecký — ukazujú sa rozpory v hodnotení slov. Myslím, je to preto, že neboli a nie sú vypracované presné kvalifikujúce kritériá. Nám sa často stalo, že autor a hlavný redaktor sa nezhodli v hodnotení slov. Do tlače šlo posledné rozhodnutie hlavného redaktora.

Mal by som tuná ďalej poznámku k chybným výkladom slov. Vyčítalo sa nám, že veľa slov je chybne vyložených. To je pravda. Napr. také slovo *gepel*, *miškovať* atď. Neviem dobre pochopiť, ako sa mohol dostať do Slovníka zlý výklad slova *štrukturalizmus*. Budem trochu osobný, ale spomeniem svoje heslo, o ktorom sa hodne rozpisoval s. Mihálik a písal o ňom aj hlavný redaktor. Je to heslo *rozblknut* sa. To je prosím vec, za ktorú ani ja sám celkom oprávnenne neberiem zodpovednosť.

Teraz pozastavil by som sa ešte pri nárečových slovách, ktoré nemajú svoj ekvivalent v spisovnej slovnej zásobe. Sú to napr. slová *hafapa*, *haža*, *klopta*, *chomľa*, *nuňúriť*, *polazník*, *polesník*, *haštríť*, *hogať*, *hognúť* atď. O týchto nárečových slovách hovoril aj prof. Pauliny. Vyslovil sa, že je veľmi problematické vyhlasovať ich za nárečové len preto, že sa nimi vyjadrujú skutočnosti, s ktorými sa nedostanú do kontaktu ľudia používajúci spisovný jazyk. I keď je toto odôvodnenie a vysvetlenie trošku zjednodušené, je to tak, ale v súvislosti s tým natíska sa mi otázka, akým spôsobom sa tieto nárečové slová dostávajú do spisovnej slovnej zásoby. Hovorí sa o niekolkých cestách: cez interdialekty, cez hovorovú vrstvu spisovného jazyka, cez istú časť terminológie a cez belestriu.

V súvislosti so Slovníkom zaujíma nás predovšetkým posledný spôsob – cez beletri. Tu prof. Pauliny hovoril, že spisovatelia často siahajú do nárečovej slovnej zásoby a prenášajú nárečové slová do literatúry a že spisovatelia používajú potom tieto slová nie motivované, nepokladajú ich za nárečové. Mne sa zdá, že všeobecne nemožno tak hovoriť, pretože to by bola veľmi jednoduchá cesta nárečových slov do spisovného jazyka. Nie vždy sa tento postup stretne s úspechom, najmä v súčasnej literatúre. Všeobecne sa tvrdí, že nárečové slová využívajú spisovatelia ako charakterizačné, funkčné prostriedky. Mnohé nárečové slová sa takým spôsobom skutočne dostali do spisovnej slovnej zásoby. Predovšetkým tie, ktoré nemali svoj spisovný ekvivalent. Je tu však okolnosť, ktorá by sa mala v súčasnosti vziať do úvahy. Tá istá realita môže mať viaceré nárečových pomenovaní. Ktoré z nich má sa stať spisovným? Len to, ktoré použil spisovateľ? Prof. Pauliny spomíнал tvary *hogaj*, *hogni*. Na Spiši sa napr. na voly v istej situácii volalo nie *hogaj*, *hogni*, ale *nazad*. Je to slovo aspoň také spisovné ako *hogaj*, *hogni*, ale do spisovnej slovnej zásoby sa možno nedostane, lebo niet spisovateľ, ktorý by ho použil. A tak je to aj s chomľou, s názvami časti kroja, účesov, náradia atď. Pravda, toto všetko hovorím za predpokladu, že všetky nárečia sú rovnakým zdrojom pre obohacovanie spisovnej slovnej zásoby.

Osobne súhlasím s názorom prof. Paulinyho na označovanie slov ako krajových. Nevidím v tejto skratke nič špecifického. Ide vlastne o nárečové slová, a preto označenie krajové pokladám za zbytočné. A ešte jednu malú poznámku k slovám, ktoré sa označujú v Slovníku ako ľudové, a k samotnej skratke ľud. V tomto označovaní slov sa prestalo v ďalších zväzkoch Slovníka a slová tohto druhu sa začali správnejšie označovať ako nárečové, niektoré ako zastarané, niektoré ako hovorové, zriedkavé a pod.

R. Schnek:

Vo verejnosti mi často dohovárali za heslá *blbý*, *blbec* a *blbosť*, a to jednak pre ich štylistické hodnotenie a jednak pre ich uvedenie v Slovníku vôbec. Chcel by som v tejto súvislosti uviesť na vysvetlenie, že pri koncipovaní Slovníka som tieto heslá vôbec nestaval, pretože existujúce doklady podľa istých zásad (ktoré vtedy existovali i neexistovali) neboli dosť seriózne. O tom som s hlavným redaktorom aj polemizoval a v tom čase nemal v celku nijaký vážny a presvedčivý argument na ich uvedenie do Slovníka. Heslá som teda neskoncipoval a on ich skoncipovanie ani nerekamoval. Slovník vyšiel – s heslami *blbý*, *blbec*, *blbosť*. Skoncipoval ich hlavný redaktor sám; asi nepokladal za potrebné o tejto veci so mnou diskutovať.

V takejto stručnej poznámke nie je možné vyriešiť, či uvádzané heslá tu mali alebo nemali byť. To je otázka koncepcie Slovníka a prípadné vypadnutie týchto hesiel by ju nebolo nijako pozmenilo, pretože takýchto slov je v Slovníku veľa, až priveľa. K samotným heslám by som mal v krátkosti výhradu v tom zmysle, že sú nesprávne štylisticky hodnotené, definované (v jednom z významov: idiotský!) a napokon aj spracované a že sa do Slovníka dostali bez vedomia autora, ktorému sa, pochopiteľne, prisudzujú; takýto postup nesvedčí o seriósnosti redaktorskej spolupráce.

M. Ivanová - Šalingová:

Najprv poznámku o tom, že štylistickú normu chápem ako jednu zo záväzných noriem v hierarchii noriem spisovnej reči (norma gramatická, lexikálna, štylistická).

Označenie slov charakteristikou nár. je veľmi užitočné a presné. Pravda, lexikograf by mal vždy vedieť, v ktorom konkrétnom nárečí sa príslušné slovo vyskytuje. Charakteristika nár. je totiž veľmi konkrétna a neslobodno ju použíta, keď sa nevie presne, či ide o nárečové slovo alebo o slovo utvorené autorom na spôsob nárečových slov. Nemožno súhlasíť s tézou, že reálne z nárečí, ak nemáme pre ne pomenovania v spisovnej reči, prenášajú svoje názvy z nárečí mechanicky do spisovného jazyka. Túto tézu hlásajú príslušníci stredoslovenských nárečí, ktorým akoby spisovná reč a stredoslovenské nárečia splývali. No veľmi ľažko by s tým súhlasili tí istí lingvisti, ak by túto tézu hlásali východoslovenskí lingvisti alebo príslušníci západoslovenských nárečí.

Osobitnú problematiku tvoria nárečové expresívne pomenovania, ale touto problematikou sa nebudem zaoberať. Spomienim len slovo *truhlik*, ktoré sa sice vyskytuje na území západného Slovenska, ale v SSJ ho nemožno ešte kvalifikovať ako hovorové, čím by sa neodôvodnene povyšovalo za spisovné.

Napokon len poznámka, že slovná zásoba súčasnej spisovnej slovenčiny nie je nejako „rozhádzaná“ alebo rozkolísaná – práve preto sa kritizujú určité výstrelky a omyly, ktoré sa do SSJ neodôvodnene dostali.

L. Ďurovič:

Slovník slovenského jazyka a osobne jeho hlavný redaktor boli v referáte s. Horáka napadnutí, že vraj pod klobúčikom informatívnosti rozkolísavajú normu spisovnej slovenčiny. To isté sa opakovalo i zo strany Z. Jesenskej, J. Ferenčíka a iných.

Najprv k s. Horákovi. G. Horák 10 rokov sedí štvoro dverí od miesta, kde vzniká SSJ. Je presvedčený, že koncepcia SSJ je nesprávna, ba dokonca škodlivá. Ale 10 rokov sa ani on, ani nikto z tých, čo sa tu s ním solidarizovali, nepokúsil urobiť nápravu. Avšak keď je slovník hotový a stane sa predmetom frontálneho útoku, potom sa pridá a pride tiež so svojou troškou do mlyna. To je postup, ktorý sa kvalifikuje sám.

Teraz všeobecne k obvineniu, že s. Peciar tvorca koncepcie a hlavný redaktor slovníka, rozkolísava normu spisovnej slovenčiny. Treba v prvom rade vyjasniť historické fakty. Ferenčík v KŽ tvrdil, že Peciar sa spolu s recenzentmi SSJ zmocnil spisovnej slovenčiny. Upozorňujem, že r. 1957, dva roky pred vyjdením prvého zväzku SSJ, napísal prof. Isačenko do KŽ článok, kde vyzval slovenských jazykovedcov, aby spoločne dali do rúk slovenského národa dobrý autoritatívny slovník spisovnej slovenčiny. Dostal odpoveď, že úlohy sa musia deliť, že všetci jedenásti nemôžu utekať za jednou loptou. Prosím, úlohy sa podeliť!

R. 1960, po vyjdení druhého dielu SSJ a po bojoch oň vymenovalo Predsedníctvo SAV širšiu redakčnú radu slovníka a do nej aj Zoru Jesenskú. Ak je s. Zora Jesenská presvedčená, že SSJ má také nedostatky, aké mu tu vyčítala, prečo vtedy členstvo v redakčnej rade neprijala? Prečo sa nepokúsila urobiť nápravu?

Tieto dva fakty som považoval za nutné povedať preto, aby sa ďalej nemohlo ovakováť, že sa niekto zmocnil slovenčiny, že si tu niekto robí svoju osobnú politiku. Konštatujem, že takéto obviňovanie Peciara je neopodstatnené. A je veľmi nevkusné inšpirovať sa frázérstvom, frézárstvom a frizerstvom a hovoriť o honore a honorári. Ubezpečujem každého, že námahu, nervy a intelektuálny potenciál, investované do slovníka, nemožno v rámci čs. honorárového sadzobníka zaplatiť.

K pomeru tzv. informatívnej a normatívnej funkcie slovníka. Na adresu SSJ

tu bolo vyslovené obvinenia, že všetečne, zámerne alebo dokonca perfidne rozkolísava normu slovenčiny. Nuž súdruhovia, vezmíme si druhý existujúci slovník slovenčiny – fragment matičného SSJS – a ten vás snáď viac presvedčí ako teoretické argumenty. Z tých slov, ktoré tu padali na Peciarovu hlavu, je tam napr. *dôtka*, síce s hviezdičkou, ale polotučne a s citátom zo Šoltésovej. Je tam bez akejkoľvek diskriminujúcej štylistickej značky *chovať sa*, *chovanie*, *cháska*. Je tam bez hviezdičky, len so štylistickou značkou arch. dial., t. j. archaické a dialektné, *horko* vo význame „horúčosť“ atď. Tak čo, aj Jánošík a Jóna potuľne či všetečne alebo perfidne, pod klobúčikom či pláštikom alebo kepienkou, kvôli zblížovaniu atď. rozkolísavali normu spisovnej slovenčiny?

Kameňom úrazu, a to je dané faktami našej národnej histórie, je pomer slovníka k slovám slovenskej klasickej beletrie, presnejšie povedané k tým z týchto slov, ktoré sú českého alebo západoslovenského pôvodu a ktoré dnes viac alebo menej jednoznačne ako spisovné používajú nemôžeme, alebo o ktorých si to aspoň niektorí jednotlivci myslíme alebo myslia. A tu som práve ukázal na príklade matičného slovníka, že ak sa pracuje s reálnym materiálom a nie iba s piami dezidériami, tieto slová sa v slovníku obíť nedajú. Boli alebo sú súčiastkou nášho národného jazyka, a teda slovník, ktorý si vytýčil úlohu tak ako SSJ (pozri Úvod), ich obísť nemôže. – Radí sa tu slovníku, aby robil kritiku autorov a ich slov, čo sa má prejavíť tým, že sa isté slovo do SSJ nedá vôbec, alebo sa dá inou tlačou a tak sa označí za nesprávne. Označenie za kniž. zastar. sa tu nepokladá za dostačujúcu diskriminantu. Domyslime však, kam by sme sa dostali. Ak napr. slovo *pomluva* jednoducho označíme za chybné a doložíme dokladmi zo Škultétyho, Vajanského a Hviezdoslava, tvrdíme, že Škultéty, Vajanský a Hviezdoslav hovorili chybne, hoci pravdou je, že v ich časoch to bolo normálne spisovné slovo: preto je tu kniž. zastar. jediné správne označenie. Ak by sa to urobilo inak, bola by to strata historickej perspektívy.

Pravda, ideu klasifikovať jedničkami alebo pätkami jazyk klasikov národnej literatúry by si jej autori nemohli dať patentovať. Dejiny európskeho purizmu nám môžu poskytnúť krásne príklady aj s logickými dôsledkami. V Nórsku asi pred 40 rokmi vydali pre školy priručku, ktorá sa volá doslovne „Ponörčovací slovník“ (Fornorskningsordliste). Je to asi 30 000 slov blízkych dánčine, nemčine alebo angličtine, ktoré žiak nesmie používať. A z hľadiska takéhoto čierno-bieleho hodnotenia začalo sa v škole faženie proti klasikom. Ibsen, Sigrid Undsetová, Kjelland, Bjørnson sa pre školské čítanie začali prekladať do jedného variantu súčasnej nórčiny (samnorsk), aby sa vraj upevňovalo jazykovo vedomie žiakov a nerozklísavalo sa čítaním nesprávnych slov u klasikov. Nech sa páči, skúste to vo vašich vydavateľstvách tiež. Ale ja osobne si myslím, že prekladateľských schopností Zory Jesenskej je škoda na to, aby namiesto Dostojevského prekladala do slovenčiny Hviezdoslava, ne iuventutem corrumpat.

Dôsledky takéhoto čierno-bieleho nazerania sú už tu. Robí sa pohon na slová. Jesenská chytila mňa, že som napísal *dľa možnosti*. Pán farár chytí Jesenskú na hrišti. Ferencíka vedľa mňa len tak myklo, ked Jesenská povedala *nezadateľné* právo. Pri pranierovaní slova *plž* v prejave s. Jesenskej mi napadol detský veršík Rázusovej-Martákovej z r. 1950: ... *kŕdlik v jarku plž e chytá...* Nemôžem si pomôcť, tu sa robí pohon na bosorky. Táto salemšká atmosféra je tu, na tejto konferencii.

Som ďaleko od toho, aby som vyhlasoval SSJ za bezchybný. Som ďaleko od toho, aby som bránil Peciarove osobné chyby, ktoré zrejme v riadení ústavu i v redigovaní Slovníka boli. V rámci svojich možností som mal rad pripo-

mienok. Autori vedia, že to boli často pripomienky veľmi ostré, hoci, a to musím priznať, stačil som prečítať iba zlomok textu. Pritom však treba povedať, že pri práci na slovníku Peciar diktoval také tempo, aké v európskom slovnikárstve nemá páru. Toto tempo, ktoré je možno Peciarovou formou lásky k svojmu národu, je tiež príčinou mnohých nedôsledností alebo chýb, ktoré v slovníku sú. Každý z nás by tento slovník robil trochu inak. Ale faktom je, že ho robil Peciar a spravil ho v zásade dobre. V zásade je to dobrý slovník. A myslím (tuším s. Budovičová to tu už povedala), že je istým spôsobom odrazom a obrazom dnešného teoretického spracovania spisovnej slovenčiny. Vyhlasujem, že za dnešného stavu spracovania, napríklad štylistického rozvrstvenia slovenčiny sú na Slovensku lepší slovník tohto rozsahu urobiť nedá. — Diskusia jasne ukázala, ako sa už my tu rozhádzame pri štylistickom hodnotení jednotlivých slov. Každý z nás má svoje hodnotenie, avšak chýbajú objektívne kritériá. Slovník nemôže stať na jazykovom cíte jednotlivca či niekoľkých jednotlivcov.

Teda ak chcete poslúžiť ďalšej stabilizácii spisovnej slovenčiny, prestaňte robiť zo Slovníka slovenského jazyka Peciarovu osobnú vec. Prestaňte z neho robiť trójskeho koňa na vpašovanie bohemizmov. Prestaňte z neho robiť trójskeho koňa na zničenie slovenčiny. A podporite autoritu tohto slovníka! Je naivné tvrdiť, že Peciar vyvoláva purizmus a nacionalizmus. Povedané terminológiovou brožúr typu Voprosy stalinizma: ak buržoázia chce odviesť pozornosť od centrálnych otázok ekonomiky a politiky, rozfukuje národnostné a náboženské boje. Nech mi nikto nehovorí, že prejavy nacionálizmu na hrisku Sparty alebo na štadióne Slovana sú tiež vecou Peciara alebo SSJ!

Ak uvažujeme o vymedzení spisovnej normy, musíme si všimnúť troch zásadne dôležitých vzťahov: a) spisovný jazyk a dialekty; b) spisovný jazyk a hovorový jazyk; c) spisovný jazyk a individuálny jazyk autorov.

a) Ak som dobre rozumel, prof. Pauliny sa vyslovil za posunutie hranice spisovnej normy smerom k dialekту. To je u nás dosť častá požiadavka. Ja osobne som hlboko presvedčený, že dnešná situácia spis. slovenčiny si nevyhnutne žiada rozmedzenie voči nárečiam. To je jedna zo základných životných otázok spis. slovenčiny. Len je potrebné nájsť spoľahlivé kritériá. Koniec koncov, vývoj temer všetkých európskych spis. jazykov ukázal, že pupočná šnúra, ktorou spis. jazyk z nárečí istý čas dostáva impulzy, ktorou sa istý čas z nárečí dopĺňa, tá pupočná šnúra sa musí v istom čase prestrihnúť, aby spis. jazyk mohol plne rozvinúť všetky tie črty, ktoré sú preň a len preň špecifické.

Ja som sa prvý raz dostať v jazykových otázkach do konfliktu s Ferencíkom na prípade slov *inovať* a *srieň*. Keď sme pri redigovaní rusko-slovenského slovníka uvažovali o ekvivalente ruského „inej“, boli v rukopise ako celkom synonymné navrhnuté slová *inovať* a *srieň*. Ferencík sa proti tomu postavil, vraj tie slová majú celkom rozličný význam, pretože *srieň* vraj znamená kôru na snehu alebo kusy ľadu, plávajúce po rieke. Materiál celkom zreteľne ukázal, že to, čo Ferencík tvrdil, bolo správne pre istú zemepisnú oblasť: v Turci a na hornom Považí sa skutočne slovo *srieň* v tomto význame používa, ale to vôbec nie je záväzné pre spisovnú slovenčinu. Tam je *srieň* celkom synonymné s *inovať*, ako to okrem množstva spis. dokladov dosvedčujú i spojenia *zasrienená hora*, *zasrienené vlasy*. A tu stav v nárečí nemá do spis. jazyka čo hovorí. Tu je ten strih pupočnej šnúry, o ktorom som hovoril.

b) Opačný pól je pomer spis. a hovorového jazyka. Hovorový jazyk — to je vlastne mestský jazyk. V tomto mestskom jazyku je mimoriadne nebezpečenstvo pre ďalší vývoj spis. slovenčiny. Je isté, že cez tento mestský hovorový jazyk

preniká do spis. jazyka množstvo bohemizmov alebo — pretože vzniká predovšetkým v Bratislave — západoslovakizmov. Ale tu nemožno robiť pštrosiu politiku. Nemožno sa tváriť, že tento hovorový jazyk neberieme na vedomie. Treba sa s ním teoreticky a potom aj prakticky vyploriadať.

c) Konečne je tu otázka pomeru SSJ, resp. slovnej zásoby spis. slovenčiny k individuálnemu jazyku spisovateľov, s čím súvisí i otázka beletrie a klasíkov ako kritéria spisovnosti. Mnoho ráz sa tu povedalo, že individuálne výtvory autorov v SSJ nemajú čo hľadať. Prax je však iná. Je tradíciou nášho národa, národná kultúra ktorého sa do r. 1918 redukovala vcelku na beletriu, že táto beletrie tu má privilegované miesto. Ale to musí prestať v období, keď v národnej kultúre popri beletrií stojí i veda, i technika, i všetky ostatné sféry verejného života. Dnes beletrie môže mať iba rovnoprávne miesto s ostatnými oblasťami života, kde sa používa spisovná forma národného jazyka. — K tomu tu ešte robíme pštrosiu politiku s jazykom novín a publicistiky. Jazyk novín „je zlý“, a preto ich neexcerpujeme: teda tento materiál sa do kartotéky slovníka nedostáva vôbec. Potom nie div, že v SSJ chýba toľko celkom bežných slov. A to len preto, že ich niet v excerpovanej beletri. Túto prebeletrizovanosť SSJ som mu mnoho ráz vytýkal: pravda, v tretom alebo štvrtom diele sa už konцепcia nedala meniť.

Nikdy som nesúhlasiel, keď sa hovorilo o „zatuchnutom polofeudálnom slovníku zaostalej dediny“ (J. Ferenčík, KŽ 1951, č. 5, str. 4), ale nemožno pochybovať o tom, že slovná zásoba súčasnej spisovnej slovenčiny je oveľa širšia vec, než je jazyk dediny, resp. než je to, čo sa z jazyka dediny dostalo do beletrie. Pre posúdenie spisovnosti je jedine možné hľadať kritériá v rámci spis. slovenčiny samotnej. A to znamená, že treba omnoho viac než dosiaľ skúmať jazykový štandard nositeľa tejto spisovnej slovenčiny — slovenskej inteligencie. Myslím, že výskum, ktorý organizuje prof. Pauliny v rámci Združenia slovenských jazykovedcov, môže mnoho ukázať.

Hoci mám mnoho výhrad proti spôsobu argumentácie, oceňujem to, že sa Ferenčíkovi a Jesenskej podarilo vyvolať záujem širokej verejnosti o otázky jazyka, to, čo sa lingvistom dosiaľ v takej mieri nikdy nepodarilo. A gratulujem im k tomu. Vidno, že správne volené politické heslo, hoci napadnuteľné teoreticky, môže vyvolať v masách oveľa väčšiu ozvenu, než akokoľvek dobre fundované teoretické argumenty.

Hlavne ma teší, že sa splňa požiadavka prof. Paulinyho, ktorú bol postavil v 1. čísle časopisu Slovo a tvar, keď povedal, že slovenská inteligencia si musí uvedomiť, že ona sama je nositeľom i tvorcом slovenského spisovného jazyka. Ak sa podarí to, že kultúra spis. slovenčiny bude — viac ako doposiaľ — vecou celej slovenskej kultúrnej verejnosti, potom aj táto konferencia urobila dobrú robotu.

D. Kollár:

Chcem reagovať na niektoré slová s. Jesenskej a s. Ferenčíka a povedať niekoľko vysvetľujúcich poznámok k svojmu včerajšiemu referátu. Predovšetkým chcem konštatovať vzácnu zhodu stanovísk s. Jesenskej a s. Ferenčíka s mojím stanoviskom práve v tej najpálčivejšej otázke, ktorá je alfo-omegou všetkých diskusných príspevkov — v otázke zbližovania češtiny so slovenčinou. S. Jesenská tu výslovne povedala (a v tom istom duchu sa vyslovil aj s. Ferenčík), že nie je nijaký nepriateľ zbližovania češtiny so slovenčinou, ale musí to byť proces

prirodzený. Teda presne to, čo som napísal v Kultúrnom živote, že zblížovanie je faktom, vyvolaným spoločensko-ekonomickej situáciou, a že každý umelý zásah do tohto procesu, už či brzdiaci alebo urýchľujúci, je podľa môjho názoru odsúdený vopred na neúspech. Včera som povedal, že pri kodifikácii normy treba vychádzať zo stavu, ktorý tu je, a nie z našich zbožných želani. V opačnom prípade norma zostane mŕtvou a skôr alebo neskôr bude sa musieť prispôsobiť skutkovému stavu. Tak je to vo všetkých oblastiach nášho života, nielen v jazykovede. A ešte mi dovolte pári poznamok k tomuto kádrovaniu. Netušil som, že vyvolať taký ohlas, nechcel som tým nijako obhajovať zaradenie a hodnotenie takých slov, aké uvádzala včera s. Jesenská. Islo mi o základný postoj k slovenej zásobe. O to, aby sa jediným kritériom hodnotenia pri zaraďovaní tohoktorého slova do slovenej zásoby nestal jeho pôvod, tak ako sa to robilo pri kádrovaní ľudí. Jazykovedec sa nesmie pozerať na slovo, že je z češtiny, ruštiny, maďarčiny, alebo ja neviem, z akého jazyka, ale na to, či sa stalo súčasťou, a to organickou súčasťou, slovenej zásoby.

Pri vymenúvaní bohemizmov uvedených v SSJ spomínať sa včera aj slovo *plečkovať*. Súhlasím s tým, že máme na pomenovanie tohto dejia aj pekné domáce slovo, lenže podľa mňa to ešte nie je dôvod pre vyhodenie slova *plečkovať* zo Slovníka. Podľa mňa aj toto je totiž domáce slovo a vyskytuje sa v západoslovenských nárečiach. Ja som sa s týmto slovom stretol prvýkrát v roku 1946 na západnom Slovensku, u roľníka – Slováka, keď ešte ani rozhlas, ani televízia, ba ani noviny toto slovo nijako nepresadzovali. A pritom hovoríme, že treba obohacovať slovenčinu z domáčich nárečí. Ale z ktorých, len zo stredoslovenského? Tam je tiež už spomínaná *duchna*, o ktorej sa včera hovorilo, že je nesprávne. Mnohé z tých tzv. bohemizmov sú domáce, nárečové slová.

A chcel by som nakoniec povedať, že pokial nebudem mať slovník slovenských nárečí, ale najmä, kým nám nebudú jasné pozicie, z ktorých treba pristupovať k hodnoteniu slovenej zásoby, do tých čias budú mať naše úvahy len charakter púheho slovíčkárenia.

E. Jóna:

Naša konferencia nadobudla trochu iný charakter, ako mávajú jazykovedné konferencie. Začalo sa tu rozoberať do hĺbky a do šírky dielo, ktoré nám je veľmi potrebné a ktoré koniec konca všetci oceňujeme, ale teraz sa sústredjujeme viac na jeho chyby. Slovník slovenského jazyka má rozličné chyby, ale ja si myslím, že tieto chyby ani pre prax nie sú natoľko závažné ako jeho prednosti. Konečne máme hotový celý slovník, chvalabohu je dokončený prvý väčší moderný slovník slovenského jazyka a bolo by zle, keby sme videli len jeho nedostatky. Bojím sa, aby sme neboli ako chlapci, ktorí sa do sýtosti najedli čerešní, a čo im ostalo, opľuli. Keď vyhľadli, výfahovali opľuté čerešne po jednej s tým, že tá nebola opľutá, a takto ich všetky zjedli. – Kritika je iste potrebná, ale treba zachovať mieru. V doterajšej diskusii sa už viackrát spomenulo, že v SSJ sa hranice spisovného jazyka rozširujú napravo až mimo rámca spisovného jazyka slovenského a naľavo v rámci národného jazyka k nespisovným útvarom alebo k nespisovným vrstvám slov. Mne sa zdá, že ani teraz po dokončení SSJ a pravdaže ani predtým, hranice spisovnej slovenčiny v oblasti slovenej zásoby nie sú presné a nemôžu byť presné. Slovná zásoba je systém, ale nie je uzavretý systém ani v jednom živom jazyku. Ale v slovenčine vystupujú osobitné historické podmienky. Spisovná slovenčina sa až teraz v posledných rokoch dotvára a ustaľuje.

A tento proces dotvárania spisovného jazyka ako najvyššej formy národného jazyka, to zjednocovanie nárečí, by som označil terminom štandardizácia. Spisovný jazyk je, ako hovoríme, najvyššia forma národného jazyka. V spisovnom jazyku sa všetci dorozumievame. Spisovný jazyk má pre národ i symbolickú hodnotu. Pri charakteristike spisovného jazyka sa hovorí o jeho jednotnosti, o jeho kolektívnosti, o jeho tradičnosti, o jeho normovanosti, o jeho funkčnosti, bohatstve, rozmanitosti. To sú vlastnosti, ktoré má spisovný jazyk i jeho slovná zásoba. Lenže nie sme jednotní v oceňovaní, v hodnotení slov, ktoré majú mať charakter spisovnosti. Už sa tu zdôraznilo, že doteraz v našich slovníkoch, aj v matičnom, aj v akademickom, sa vychádza z beletrie, z krásnej literatúry. V dokladových slovníkoch všade na svete sa naozaj z beletrie dokladajú citátmi nielen slová nejak štylisticky príznakové, ale všetky významy slov. Takýto veľký dokladový slovník, kde by sme sa opierali o bohatší materiál, kde by sme dokumentovali, že v literatúre existuje to a to slovo a že má tie a tie významy, my ešte budeme musieť vypracovať. Pokial slová v SSJ nie sú doložené citátom alebo menom spisovateľa, to neznamená, že snáď nemáme v kartotéke to slovo zachytené. To môže znamenať, že ho máme doložené u spisovateľa, ktorého necitujeme. Vieme, prečo napríklad s. Ďurovič nepokladá za dostačujúci materiál excerptovaný z krásnej literatúry, z umeleckej literatúry. V umeleckom štýle jazyka sa môžu využívať všetky prostriedky národného jazyka. To je známa vec. Ja som presvedčený, že to je správna téza. Ale práve jazyková kritika má nám ukázať, čo v tom materiáli z beletrie je to, čo by sme mohli nazvať štandardom. Ako teda postupujeme pri zisťovaní spisovnosti nejakého slova? Keď máme posúdiť nejaké slovo, či je spisovné alebo nespisovné a ak nemáme v pamäti všetko to, čo sa o tom slove popísalo doteraz, zoznámime sa so všetkou literatúrou. Zistíme, ako sa to alebo ono slovo podávalo v starších slovníkoch a iných príručkách spisovného jazyka, ako sa používalo v jazykovej praxi podľa excerptovaného materiálu až potom, keď máme takýto široký obraz postavenia príslušného slova v našom jazyku, s dobrým svedomím môžeme povedať, že to slovo je spisovné alebo nespisovné. My nemáme bohužiaľ ešte ani atlas slovenských nárečí. Nemáme ani nárečový slovník, nemôžeme v dostatočnej miere určiť rozšírenie niektorých slov. Ako príklad, by som uviedol aspoň slová *mládzsa*, *otava* a *kosienok*. Podľa toho, čo doteraz vieme o týchto slovách, môžem povedať, že slovo *mládzsa* sa vyskytuje na severnom strednom Slovensku, *kosienok*, *košenok* na južnom strednom Slovensku, *otava* na západe i na východe. V starších slovníkoch slovenského jazyka sa dáva prednosť slovu *otava*. To je naozaj celoslovanské slovo. V Pravidlach slovenského pravopisu z roku 1940 je slovo *mládzsa* i *kosienok* alebo *kosienka*, ale *otava* je označené hviezdičkou. Slovo *mládzsa*, ktoré je rozšírené na strednom Slovensku, sa uprednostnilo, nabok sa odsunulo slovo *otava* a ponechalo sa aj slovo *kosienok*. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1953 uvádzajú ako spisovné podoby týchto slov, *kosienka*, *mládzsa*, *otava*, na príslušných miestach bez poznámok. V SSJ heslo *mládzsa* je spracované celkom stručne s výkladom „tráva po prvej kosbe“ a pridané je synonymum *otava*. Heslo *otava* má výklad „tráva, ktorá narastie po prvom kosení, seno z druhej kosby“ a synonymum – *mládzsa*. A uvádzajú sa tu rozličné typické spojenia. Chyba sa stala pri hesle *kosienka*. Slovo *kosienka*, *kosienok* je označené ako ľudové a má výklad „čerstvo pokosená lúka“. V dokladoch, ktoré sa citujú z Timravy a Tajovského, vysvitá, že ide vlastne o dve slová. U Timravy má podobu *kosienok*; na toto slovo sa viaže význam *mládzsa*. U Tajovského má podobu *kosienka*; na túto podobu sa viaže význam – skosená lúka.

Tieto príklady sú poučné preto, že jasne hovoria, akým spôsobom sa ustanjuje slovník spisovnej slovenčiny. Slovo *mládz*a sa používa dneska v odborných príručkách, dáva sa mu zrejme prednosť, nech je toto uprednostňovanie akého-koľvek pôvodu. Stav je taký. Slovo *otava* a *kosienok* sú akoby synonymá alebo tautonymá, ktoré majú miesto v slovenskej literatúre, majú teda miesto i v slovenskom slovníku. Je práve diskutabilné to, akým spôsobom tieto synonymá, resp. tautonymá v SSJ označíme. Ja si myslím, že stav v spisovnom jazyku je taký, že my musíme uvádzať i také slová, ako je *mládz*a, *otava*, *kosienok* alebo *perina* a *duchna*, dnes ešte bez prísneho posudzovania, že len jedno je spisovné a druhé nie. Standardizácia slovníka smerom k vyslovenej spisovnosti je proces veľmi pomalý.

J. Oravec:

Pri posudzovaní SSJ vyjdem z vety s. Ďuroviča, ktorý vrávi, že SSJ je odrazom dnešného teoretického spracovania slovenčiny. Nazdávam sa, že to tak nie je. Všimnem si jednu stránku SSJ, ktorá ukazuje inšie. Sú to gramatické údaje. Gramatická stránka sice nie je hlavnou, ale ani nie nezávažnou stránkou, lebo slovník musí podávať spoľahlivé gramatické údaje. Ak ju v SSJ posudzujeme z hľadiska systematického výskumu slovenčiny, musíme k istým gramatickým charakteristikám zaujať kritické stanovisko. Nemožno ich tu uviesť všetky. Dotknem sa iba niektorých.

Prvou takou oblasťou je otázka tvorenia nedokonavého vidu. Pred nedokonavými slovesami typu *priďžať* – *priďžiavať* SSJ dáva prednosť tvarom typu *priďžovať*. Tak je to i v heslových slovách, ale najmä vo výkladovom texte autorov, ktorí sa redaktorovi proti tvarom typu *priďžovať* nebránili. Na ukážku uvediem napr. slovesá *vysadzovať*, *zhrabovať*, *prisoľovať*, *prevarovať*, *prestrojovať*, *pretvorovať*, *prezradzovať*, *prevlačovať*, *zamlčovať*, *scvrkovovať* sa, *vytrhovať*, *presvedčovať*. Podľa SSJ vôbec nemožno povedať napr. *schladzalo* sa, lež iba „schladzovalo sa“, hoci tento druhý tvar nie je v slovníkovom materiáli doložený. Podobne sa dáva prednosť slovesám na -ovávať pred slovesami na -úvať, napr. v hesle *prerokovať*, vo vysvetľovacích textoch majú túto podobu napr. slovesá *spracovávať*, *obdarovať* a iné. Dajú sa tu uviesť stovky príkladov. Na tomto mieste netreba dokazovať, že typy *vysádzat*, *zhrábať*, *prisálať*, *prevárať*, *prestrájať*, *prevárať*, *prezrádať*, *prevláčať*, *zamlčiavať*, *scvrkávať*, *vytrhávať* – *vytrhávať*, *prevešiavať*, *prekonávať*, *spracúvať*, *obdarúvať* sú v slovenčine základné.

Druhou takou oblasťou je genitív singuláru pri vzore *dub*. Tu by sa dalo povedať, že slovnikár nemôže robiť systematický výskum tejto zložitej otázky. Proti tomu sa dá namietať: 1. Takýto výskum sa u nás robil. Okrem iných napr. prof. Pauliny v časopise *Slovo a tvar* zistil, že a) prípona -a je základná, b) sekundárnu príponu -u majú len abstraktá proti konkrétam a materiália. 2. Slovnikár sa má držať dokladového materiálu i podľa úvodných smerníc SSJ, a kde materiál protirečí pravidlám, tam uviesť doložený tvar alebo doložený dvojtvar. SSJ preferuje nie základný tvar na -a, lež sekundárny tvar na -u. Vidieť to z príkladov, kde nie sú naří vôbec doklady alebo kde sa uvádza ako jediný, hoci bežne sa používa i základný tvar na -a. Napr. pri slove *hubertus* má SSJ dvojtvar, hoci sedem dokladov je iba na príponu -a, kým na príponu -u nijaké. Pri slovách *štít*, *štítok*, *sandál*, *schodok* a ľ. SSJ uvádza iba príponu -u, akoby tvary (bez) *štíta*, *štítka*, *sandála*, *schodka* neboli vôbec slovenské. Ako sa živé tvary na

-a ľažko dostávajú do SSJ, to vidieť na príklade slova *pluh*. Napriek tomu, že Pravidlá žiadajú v slove *pluh* iba príponu -u, je genitív doložený takto: 13 prípadov s príponou -u, 11 prípadov s príponou -a. SSJ neberie ohľad na týchto 11 dokladov a uvádza v gramatických údajoch iba príponu -u.

Z hľadiska systematického výskumu sa inakšie javí aj formálna stránka trp-pných príčasti. Napr. v heslach *pretrený/pretretý, rozprestrený/rozprestretý* SSJ uvádza na prvom mieste tvary na -ný. Systematický výskum ukazuje opačný stav. Až 9/10 dokladov je na príponu -tý a len 1/10 na príponu -ný. Tu by bolo bývalo správne uviesť takúto gramatickú charakteristiku, napr. pri slovese *rozprestierať: rozprestretý*, zried. i -ný.

V takýchto prípadoch hlavný redaktor SSJ neboli prístupný diskusii a i proti výskumu iných jazykovedcov priamočiaro uplatňoval svoje stanovisko.

J. Kačala:

Pri rozbore väzby prídavného mena vychádzam z týchto východiskových téz: Pri väzbe ide o jav lexikálnovýznamový aj gramatický, pričom – ako sa uvádza aj v posudku lexikografov z Ústavu pro jazyk český – lexikografické ponímanie väzby je širšie než gramatické. Väzba je v jazyku viazaná na isté ustálené lexikálno-gramatické prostriedky. S tým súvisí jej pomerná ustálenosť v jazykovom systéme. Väzba pri slovese a pri adjektíve má v podstate rovnaké fungovanie, rovnaké (syntaktické) základy (prejavuje sa to potom v tom, že väzbu má nie len slovný druh vyjadrujúci príznak chápaný ako dynamický, lež aj slovný druh vyjadrujúci príznak chápaný ako statický). S výnimkou najväčšej väzbového výrazu (jednoduchého akuzatívu), ktorý sa pri adjektíve vlastne nevyskytuje, niet medzi väzobnými výrazmi pri slovesách a pri adjektívach veľkých rozdielov. Väzba je pri adjektíve jav sekundárny: dostala sa k nemu analogicky podľa slovesa v priebehu používania prídavného mena vo funkcií mennej časti prísudku. Dnes je to už jav živý, produktívny, so širokým dosahom pre lexikálny i gramatický plán jazyka (produktívnosť vidno napr. z toho, že väzbu – a to pevnú – nadobúdajú mnohé prevzaté adjektíva, napr.: *kompetentný* – s neurčitkom, na čo, v čom, so spojkou *aby* (žeby) i bezpredmetové; *paralelný* – s čím; *alergický* – na čo, na koho; *adekvatný* – čomu; *analogický* – s čím atď.). Taký jav ako väzba má byť čo najvyčerpávajúcejšie zachytený v slovníkoch, najmä ak sú spracované modernými lexikografickými metódami.

Ako je väzba prídavného mena spracovaná v SSJ? Na túto otázku sa po-kúsime dať odpoveď na základe konfrontácie vyexcerpovaného materiálu so spracovaním príslušných hesiel v SSJ. Príspevok si nenárokuje dať vyčerpávajúcu odpoveď na uvedenú otázku. Chce však upozorniť na nejednotnosť a nesústavnosť spracovania väzby adjektíva v SSJ, resp. na niektoré javy súvisiace s hodnotením tejto väzby. Nejednotnosť a nesústavnosť v spracovaní väzby adjektíva v SSJ sa ukáže porovnaním týchto príkladov: adjektívum *pyšný* má v 2. význame uvedenú väzbu na koho, na čo, no jeho synonymum *hrdý* nemá túto väzbu uvedenú, hoci má doklady na ňu; bez väzby je aj *namyslený*, i keď má doklad s väzbou na čo; *prospešný* má väzbu komu, čomu, pre koho, pre čo, no jeho synonymum *užitočný* nemá uvedenú väzbu, hoci má na väzbu komu doklady; ani pri synonyme *osožný* sa neuvádza väzba, no je doklad na väzbu komu; *schopný* má väzby čoho, na čo, s neurčitkom (tentot výpočet sa žiada doplniť o väzby za čo a do čoho: *schopný do roboty*), kým *ochotný* nemá uvedenú nijakú väzbu, ani nijaký doklad na ňu – viaže sa však veľmi často s ne-

určitkom (ide o modálne prídavné meno), ďalej s predložkou *na* s akuz., resp. aj s predložkou *k* s dat.; pri súci sa uvádzajú väzby na čo, do čoho, pre čo, kam, no nie je uvedená väzba za koho (hoci je na ňu doklad), za čo a väzba s neurčitkom. Hoci je napr. neurčitková väzba pri skupine modálnych prídavných mien výrazná, nie je uvedená v týchto prípadoch: *prinútený* (v exemplifikácii je doložená), *pripravený*, *náklonný* (doklad *je*), *dychtivý* (doklad *je*), *chtivý*, *kompetentný*, *lenivý* (doklad *je*), *usilovný*, *hoden*, *hodný*, *pohotový* (pri *hotový* sa uvádzá). Nesústavne sa v SSJ uvádzajú aj väzba s predložkou *na* s akuz. pri adjektívach ako *chorý* (na žalúdok), *alergický* (na penicilin), *bohatý* (na železo), *škodlivý* (na zdravie) a ī. Zväčša sa vôbec nezaznamenáva väzba s bezpredložkovým datívom čomu (resp. aj komu) v prípadoch ako *primeraný* (významu), *podobný* (guli, otcovi), *adekvátny* (cene), *priliehavý* (postave) ap. Pri nijakom skúmanom adjektíve sa v SSJ neuvádzajú väzby so spojkami, hoci aj tá je, najmä pri modálnych adjektívach, živá; napr. so spojkou *aby*, resp. *žeby* sa viažu adjektíva *odkázany*, *oprávnený*, *kompetentný*, *povolaný*, *navyknutý* (aj so spojkou *že*) ap.; adjektíva viažúce sa so spojkou *že*: *odhodlaný*, *hrdý*, *pyšný*, *presvedčený*, *istý* (pri zápore *nie* aj so spojkami *či*, *ako*) a pod.

Aj z tohto stručného výpočtu vidieť, že väzba pri prídavnom mene nie je nič náhodné, naopak, má v jazyku pevnú pozíciu a akúsi oporu vo väzbe slovesa. Je pravda, že sústavnejší výskum väzby adjektíva sa doteraz pre slovenčinu neurobil, chýbajú potrebné excerpty. No práve so zreteľom na prípravovaný príručný slovník by sa mohla excerptia sústrediť aj na tento jav, aby jeho spracovanie v novom slovníku bolo úplnejšie. V slovníku, ktorý si kladie za cieľ byť normatívny, je to potrebné. A je to tým dôležitejšie, že – podobne ako pri slovesnej väzbe – aj pri väzbe prídavného mena dochádza ku kríženiu väzieb rozličných prídavných mien, čím vznikajú chyby (napr. *dôstojný čoho* × *primeraný čomu* → *dôstojný čomu*; *závislý od čoho* → *závislý na čom*); je to potrebné aj preto, že všetky väzby prídavného mena (ak ide o adjektíva s viacerými väzbami) nestoja najmä štylisticky na jednej úrovni, že niektoré väzby zastarávajú a nahradzajú sa inými – najmä v súvislosti so zmenami vo význame predložiek.

Pokiaľ ide o konkrétny spôsob zaznačovania väzby prídavného mena v slovníku v rámci gramatických a štylistických údajov, vyslovujeme tento návrh: za slovnodruhové určenie uviesť v zátvorke „v prísudku má väzby...“ a vymenovať ich. Najväčšmi frekventovaná je totiž väzba pri prídavnom mene vtedy, keď je súčasťou prísudku, menej často pri doplnkovej funkcií adjektívia, resp. v polovetnej konštrukcii vôbec. (Iba zriedkavo má väzbu aj adjektívum s funkciou anteponovaného zhodného prívlastku.) Pri doplnku, resp. polovetnej konštrukcii ide o isté deriváty prísudku, takže navrhované zjednodušenie údaja „v prísudku“ je namieste. Ak má adjektívum väzbu iba v istom (modálnom) význame, je situácia ešte jednoduchšia: tu sa obmedzenie „v prísudku“ nemusí ani uvádzať.

J. Machač:

V dosavadní diskusi se na jedné straně projevuje podceňování lexikografické stránky vči (jak o tom podrobnejši mluví s. Sochová a Filipec), na druhé straně se však podle mého názoru možnosti SSJ a úloha slovníků vôbec preceňuje. Dnes se, myslím, žádá od SSJ víc anebo aspoň kvalitativně něco jiného, než to, co se kolektivu v začátcích jeho práce jevilo jako hlavní úkol, i než to, co bylo vôbec v jeho možnostech a silách.

Řekli jsme ve svém posudku, že SSJ — právě jako první slovník slovenského jazyka — dosáhl pozoruhodných výsledků. Na tom tvrzení nehodláme nic měnit. Slovník měl přinést — v míře co nejúplnejší — registraci slovenské slovní zásoby a zároveň se pokusit o postižení její diferenciace, ovšem s tím rizikem, že tento první pokus nebude ve všem všudy správný. Tak to aspoň ve svém příspěvku vyjádřila s. Budovičová, která velmi výstižně, i když jen náznakem, zasadila Slovník do určitého historického kontextu. K zdůrazňování přísně normativního hlediska dochází dnes v celkem jiné situaci, než v jaké Slovník vznikal, a současná kritika, i když poukazuje na ty nebo ony jeho chyby, je myslím méně vlastní kritikou chyb Slovníku a více kritikou vztahující se právě k dobovému kontextu. Zklamání, že SSJ se nestal „spojemcem pracovníků na úseku jazykové kultury“ (G. Horák), vcelku koresponduje s konstatováním, že nebyly dosud dostatečně propracovány otázky teorie spisovného jazyka se speciálním zřetelem k slovenštině a aplikace teorie jiné se neosvědčila (J. Horecký).

Konečně i v české jazykovědě se o jazykové kultuře začíná více diskutovat, a tu se ukazuje, že dosavadní teoretická vychodiska obecně uznávaná je třeba dále modifikovat a zpřesňovat, a to jak v souvislosti s rozvojem jazykovědné teorie vůbec, tak i vzhledem k objektivní skutečnosti. Přitom si dnes nelze dost dobře představit komplexní řešení této otázky např. bez pomoci sociologie — při vymezování vztahu spisovného jazyka a společnosti — a psychologie, která by pomohla tyto otázky řešit z hlediska vztahu jednotlivého uživatele spisovného jazyka k němu. Myslím, že i slovenská diskuse o této otázkách ukázala, že účast téhoto disciplín je nutná. V společnosti s tak výraznou demokratizační tendencí v jazyce, v níž se spisovný jazyk stává opravdu majetkem nejširších vrstev, přitom ovšem nikoli vrstvy homogenní, ale velmi diferencované, a to na zcela novém základě, můžeme při posuzování spisovnosti a nespisovnosti jen těžko vystačit s obvyklými kritérii, jako je funkčnost, ústrojnosc apod., chápánými právě jen z hlediska jazyka samého.

Národní jazyk není jen jeden z možných komunikativních systémů, ale je to základní komunikativní systém — který lze třebas s prospěchem „zkybernetizovat“ pro určité specifické úkoly —, ale který nelze jako prostředek celospolečenského styku reglementovat v jeho základní celonárodní komunikativní funkci. To platí o různých krátkodechých kampaních a akcích, ale konec konců i o úzce chápáné normativnosti slovníku. V této souvislostech se myslím právě i význam SSJ a slovníku vůbec v diskusi přečeňuje. Schematicky řečeno: Žádné slovo se do celonárodní slovní zásoby nedostane nebo ze slovní zásoby nevypadne proto, že je nebo není ve slovníku, nebo proto, že je tak či onak hodnoceno. Lexikografická díla tohoto druhu nemohou mít funkci přísně kodificační, ale spíše stimulační.

Přitom potřeba slovníku je naprostě nezbytná a je úkolem lexikografie vlastní metody i kriteria stále zpřesňovat. Proto zde nemůžeme např. souhlasit s tím, že by ze soustavy kvalifikátorů v slovníku měl být vypuštěn kvalifikátor z hlediska frekvence, jak zde navrhoval s. Mistrik, neboť je to jeden z kvalifikátorů základních. Je jím možno vyjadřovat mj. nejen pomér frekvence lexikálních prostředků synonymních, ale lze ho užít s výhodou ke kvalifikaci slov zařazovaných do slovníku z důvodů informativních, zejm. těch, která nemají nebo neměla oporu v obecném úzu. Kdyby např. SSJ označoval bohemismy z klasické slovenské literatury, uvedené z informativních důvodů, jako řídké (třebas i s uvedením provenience, jak to dělá SSJC se slovakismy u Němcové aj.), sotva by proti tomu bylo námitek. Důvody pro záměrné zkreslování nevidíme, ale chá-

peme, že kvalifikátor „kniž. zastar.“ by mohl vzbuzovat dojem, že jde o slova slovenská, v minulosti běžně literárně užívané.

J. Filipc:

Psát kritické rozboru slovníků je činnost velmi záslužná a žádoucí, i když pro svou pracnost a časovou náročnost málo častá a oblíbená. Cílem těchto prací je přispět k hlubšímu propracování slovníků po všech stránkách, zvláště pak k zvýšení jejich lingvistické úrovně v duchu soudobé strukturní teorie, k poskytnutí co největšího počtu spolehlivých informací ze všech jazykových rovin uživatelům slovníku. Proto usilujeme v Praze mimo jiné o to, abychom postupně vypracovali kritické rozboru významných slovníků, zvláště slovenských, a získali tím základnu pro vypracování teorie jednojazyčné lexikografie. Uvítali bychom v těchto otázkách spolupráci a iniciativu také slovenských lexikografů a jazykovědců. Zvláště na tomto úseku se projevilo v minulých letech jisté vakuum, jehož neblahost bude třeba společným usilováním překonat. Bude tedy i celá řada perspektivních úkolů, např. na úseku konfrontace slovenské a české slovní zásoby, o níž mluvil též s. Peciar. Na této základně pak nabude nového smyslu i specifická otázka bohemismů ve slovenštině, otázka přechodných, periferních a centrálních nářečí aj.

Otzásku bohemismů, dnes ještě bolavou, bude třeba posuzovat věcně, stejně jako otázku jiných jazykových prvků, pronikajících zvláště ze sousedních jazyků. Je pochopitelné, že mezi těmito jazyky jsou i slovenština a čeština, dva národní jazyky občanů téhož státu, nejbliže. V jazycích je běžné, že s novou skutečností se v některých případech přejme i její původní cizojazyčné označení. Obohacování slovní zásoby se děje také přejímáním nových slov a slovních spojení v nových významech.

V některých diskusních příspěvcích byla lexikografie jako jakási řemeslná technika práce postavena do opozice proti hodnocení materiálu a jeho výběru pro konečné zpracování slovníku (např. v jinak zajímavém příspěvku s. Kolára). Přitom se ve slovenském kontextu právem přikládá právě otázce hodnocení a výběru prvořadá důležitost.

Je pravda, že lexikografie má svůj aspekt praktický. Lexikograf musí přihlížet k uživateli slovníků různých typů (akademický – školní), musí nejen vykládat význam slov, ale připojovat např. i údaj o výslovnosti atp. I přitom však zůstává hlavní důraz na lingvistickém a teoretickém aspektu lexikografické práce.

Lexikograf dnes musí být i lingvista, poučený nejen o slovní zásobě, ale o všech jazykových rovinách, např. o rovině syntaktické (otázka konstrukčních modelů slov, syntaktických transformací), morfematické, morfologické a ovšem na prvním místě o rovině sémantické, o problematice metajazyka atd. O této problematice v celé její hloubce se na konferenci mluvilo jen málo, a jak správně uvedl s. G. Horák, jen otázka výstavby významu a její další souvislosti by mohla být předmětem samostatné konference. Dnes se díváme na otázku významu z hlediska strukturních vztahů lexikálních jednotek a vedle toho zůstává slovník národního jazyka stále i obrazem národního života. Proto zajímá každého, komu na tomto národním životě záleží. S těmito sociologickými, psychologickými, kulturními a dalšími aspekty je třeba počítat. Vedení ústavu a oddělení má povinnost umožnit lexikografům dosažení žádoucí teoretické a odborné úrovně a má pak s tímto fondem lexikografů odpovědně hospodařit.

Podstatnou složkou, ba úhelným kamenem lexikografické práce v jejim teoretickém aspektu je právě hodnocení. Také tato otázka je ovšem mnohostranná. Vytvoření dobrého slovníku není myslitelné bez výběru materiálu a bez jeho hodnocení, a to podle objektivně průkazných kritérií. Hodnocení se týká určení hodnoty slova v kontextu a v systému, ve vztazích kontextových a paradigmatických. Jen při porovnávání lexikálních jednotek můžeme zjistit jejich specifické charakteristiky, příznaky a kvalifikátory a jejich rozdíly významové, stylistické, distribuční, frekvenční a další. Úspěch celé této vysloveně lingvistické práce záleží na hodnotném excerptním materiélu. Bylo tu řečeno v diskusi a i my jsme měli při studiu Slovníku slovenského jazyka ten dojem, že jeho excerptní základna není dostačující, že tam tedy chybějí některá hešlová slova a některé významy. I když nemůžeme otázku dokladů absolutizovat (i velmi bohatá kartotéka českého slovníku vykazuje jisté mezery), přece jen je možno popsat na jejím základě poměrně dobře proporce jednotlivých stylů, stylistickou diferenciaci slov a to, co je pro všechny styly společné. Potíže jsou především se zachycením mluvěného jazyka. Kartotéka slovenských slovníků by se měla zaměřit i na publicistiku, která dnes vyvíjí samostatnou stylovou vrstvu. Bylo-li v diskusi řečeno, že v publicistice jsou i jevy, které je třeba hodnotit záporně, pak je tím spíše třeba excerptovat texty tohoto stylu a získat jejich rozbořem a konfrontací s ostatními styly kritéria pro rozlišení toho, co lze hodnotit kladně a co záporně. Jinak je to kritika z ničeho.

Z. Jesenská:

Chcem reagovať na vystúpenie dr. Ďuroviča a dr. Peciara.

Moja účasť, či vlastne neúčasť na redigovaní SSJ, o ktorej vravel dr. Ďurovič: bola som v redakcii prvého zväzku, funkciu som prijala, ale ani ku koncipovaniu ma nikto neprizval, ani rukopis na posúdenie som nedostala, iba stĺpcové korektúry, ktoré bolo treba vrátiť v termíne pre mňa tak prikrátkom, že som ich zodpovedne nemohla prezrieť, preto som sa vtedy členstva v redakcii vzdala, i keď s lútosou.

Ďalej dr. Ďurovič vravel o tom, že každý z nás niekedy správí v reči chybu – on napríklad povedal „dľa možnosti“, ja som zase napísala „hrište“. No nebolo mi jasné, aký záver z toho vyvodzuje, či azda to, že aj slovo „hrište“ patrí do Slovníka. Ja som si spravila záver taký, že všetci sme hriesci, ale naše hriechy do Slovníka nepatria, alebo keď, tak len s náležitým označením, teda napríklad „hrište“ nie ako zried, alebo zast., ale výlučne ako nespr. Neomylní neboli ani klasici; toto konštatovanie nie je neúctou k nim, a preto škoda sa pateticky sptytovať, či im azda máme „dávať päťorky“. Je pravda (a je celkom prirodzené), že sa jednotlivci rozchádzajú v hodnotení jednotlivých slov, ale charakteristické pre túto konferenciu ako celok bolo, že sme sa nerozchádzali v hodnotení niektorých stránok a tendencí SSJ. Každý z diskutujúcich, ktorý sa dotkol tejto otázky, hovoril v podstate to isté a v niektorých stránkach SSJ videl to isté – totiž zámer; a všetci videli ten istý zámer. Ak desať ľudí vidí to isté, pravdepodobne to má nejaký reálny podklad.

Dr. Ďurovič uznáva ako klad, že sa prekladateľom Ferenčíkovi a Jesenskej podarilo aktivizovať záujem verejnosti o otázky jazyka, čo sa vedcom nepodařilo. Ale treba sa spýtať, prečo sa to vedcom nepodařilo a prečo sa im to prípadne v istom období nemohlo podať. Nemožno vari prejst mlčaním ponad fakt, že okrem niekoľkých jazykovedcov a jedného-jediného diskutéra z laických

radov sa v lanskej diskusii v Kultúrnom živote všetci tí zaktivizovaní postavili proti názorom dr. Peciara o nehatenom vývime slovenčiny, v ktorom, zdá sa, práve tí laickí používateľia slovenčiny, ktorým záleží na jej perspektívach, videli skôr jej nehatené kazenie.

Zbližovanie medzi češtinou a slovenčinou tu iste bude, ale len do istej miery, ako prirodzený životný proces. No práve tak tu bude aj vzdialovanie sa a odlišovanie, lebo jazyk má práve takú prirodzenú tendenciu brániť sa priveľkému zbližovaniu. Dr. Peciar povedal, že keď hovoríme proti násilnému zbližovaniu, treba vždy hovoriť aj proti násilnému oddaľovaniu. Súhlasím, no s výhradou, že hovoriac o prirodzenom zbližovaní spomenieme aj to prirodzené oddaľovanie a odlišovanie. Háčik je v tom, že u nás sa dlho vravelo výlučne o zbližovaní ako o jedinom želateľnom procese, kym v oddaľovaní sa videlo bud' nemilé provizórium, bud' akýsi smrteľný hriech. To je po prvej nesprávne samo osebe, a po druhej to poskytuje živnú pôdu nacionalistickým, konkrétnie protičeským náladám, hoci rozum káže úzkostlivo sa vyhýbať všetkému, čo by mohlo byť ich príčinou. Pritom myslím, že príčinu na takéto nálady niektorými svojimi stránkami dávala liblická konferencia a do istej miery ich podporuje aj takto koncipovaný slovník.

Ak niektorí ľudia na niektoré jeho stránky reagujú veľmi citlivou alebo až výbušne, treba sa spýtať, prečo je to. Odpoveď nie je fažká: neslobodno zabúdať na historický vývin, ktorým tento národ prešiel, na jeho historické skúsenosti, neslobodno zabúdať na fakt, že slovenčina od svojho uzákonenia bola ustanovenie vystavovaná nejakému tlaku, ustanovenie si niekto z vonku robil na ňu nárok, na jej vývin, na jej existenciu. Preto je tento národ na ňu taký citlivý, a preto možno reaguje na niektoré chyby SSJ oveľa prudšie, než by sa na obdobné chyby povedzme českého slovníka reagovalo v českej verejnosti.

Podľa dr. Peciara niektorí žiadali, aby slová českého pôvodu neboli v Slovníku uvedené. Mená nepovedal, a ja sa pri najlepšej vôle nemôžem rozpomenúť, kto by to tu bol žiadal. Žiadali sme však viacerí, aby tie slová, ktoré slovenčina napokon neprijala alebo ktorých spisovnosť je dosiaľ pochybná, boli v Slovníku označené, a to primerané označené. To je, pravdaže, podstatný rozdiel.

Napokon niekoľko slov, pri ktorých budem myslieť na liblickú konferenciu, ale nie iba na ňu. Súhlasím s dr. Peciarom, že k týmto citlivým otázkam – pomery češtiny a slovenčiny, zbližovania a nezbližovania atď. – sa bude treba vrátiť a to pokojne, že by nebolo správne o nich hovoriť v prostredí, kde sú ľudia podráždení. Ale treba povedať aj čosi hádam ešte dôležitejšie. že totiž nie je správne hovoriť o týchto otázkach v prostredí, kde je tlak. A dosiahnuť, aby nebolo tlak, to je základne dôležité i pre ďalšiu prácu na ďalšom slovníku, i pre celý vývin našej jazykovedy, i pre vzťah našej verejnosti k jazykovedcom. Poznamenávam, že tlak nemusia vykonávať len politickí činitelia, ale prakticky každý, kto má moc.

M. Gárik:

Veda sice neznáša hlasovanie, napriek tomu si však myslím, že príspevok Zory Jesenskej a najmä reakcia pritomných naň bola dostačujúcou odpoveďou dr. Ďurovičovi. Nebudem už preto reagovať naň priamo, niektoré argumenty by som aj tak musel len opakovať. Iba jedného jeho výroku chcem sa ešte dotknúť, toho totiž, že on v dnešnej konferencii vidí pohon na bosorky. Viem o jednom období, keď v slovenskej jazykovede pohon na bosorky skutočne existoval (po-

užívam obraz dr. Ďuroviča). Uplatňoval sa najmä na toľko ráz už spomínamej hľadanej konferencii.

Skôr než prejdem k iným problémom, považujem si však za povinnosť povedať aspoň stručne toto: Súhlasím celkom s tým, čo povedala k diskusnému príspevku dr. Ďuroviča Zora Jesenská. Súhlasím s prednesenými posudkami Slovnika, najmä s posudkom dr. Horáka a prof. Paulinyho. I keď niektoré detaily z ich argumentácie môžu byť vecou diskusie, nemení to nič na správnosti základnej linie ich posudkov.

Chcem sa však aspoň stručne vyslovíť k štýlistickému hodnoteniu niektorých slov v Slovníku. Mám na mysli takzvané archaizmy a knižné slová. Hádam by malo byť samozrejmé, že takéto označenie by mali mať len tie výrazy, ktoré používateľ (v tomto prípade najmä spisovateľ) môže v tomto zmysle štýlisticky využiť. Väčšinu tých slov, ktoré sa tu kritizovali, ktoré majú v Slovníku „kryci názov“ archaizmov alebo knižných výrazov, by nedokázal v tomto zmysle využiť nijaký čarodejník slova. Ak by sa o to predsa pokúsil, miesto pocitu archaickosti alebo knižnej reči dosiahol by u učiteľa alebo poslucháča jeden jediný dojem – dojem trápneho, nepochopiteľne zlého textu, neslovenčiny.

Myslím si, že sa v podobných prípadoch v SSJ zabsolutizoval ojedinelý výskyt niektorých slov, a to ako pre samotného autora, tak pre spis. slovenčinu. Počul som tu také reči, že teda ktorý autor má byť pre lexikografa autoritou, ak ním nemôže byť vždy ani Hviezdoslav, ba v každom jednotlivom prípade ani Kukučín. Dovoľte povedať svoj názor trochu z inej strany.

Začiatkom 50. rokov literárni vedci a najmä editori, napriek nadmernému uctievaniu klasíkov (a pri všetkom znehodnotení literárnej vedy ako takej), čoskoro spoznali, že slovenskí klasici – pre známe príčiny – z jazykovej stránky neboli vždy práve „vzorní“. Literárny vedec, pravdaže, má prvoradý záujem na zachovaní nezmeneného autorovho textu. Napriek tomu editori túto požiadavku nemohli celkom zabsolutizovať. Netreba sa, hádam, rozširovať, prečo. Nemôže však byť jej riešenie v niečom podnetné aj pre lexikografa?

Lexikograf by jazyk autora, od ktorého má doložené konkrétné výrazy, nemal hodnotiť súhrnnne, všeobecne, ale by si mal uvedomiť, z ktorého obdobia autorovho života ony pochádzajú a aká je ich frekvencia u konkrétneho autora. Keď som už spomenul Kukučína – je napríklad veľký rozdiel medzi Kukučínovou lexikou z prvej fázy jeho tvorby, z obdobia jeho osiemročného pobytu v Prahe (najmä v práciach s pražskými motívmi) a znova z neskorších rokov.

Ak sa niekomu zdá, že zveličujem jazykový vplyv Prahy a nevyhnutný stav jazykovej kultúry slovenských vzdelancov (vrátane spisovateľov), najmä z prelomu storočí, nech si pozrie zápisnice pražského Detvana. Písané sú čoraz viac akousi zlátanou českoslovenčinou. Nie programovo! Detvanci sa neraz bránili „kazeniu“ svojej reči, voči sebe navzájom boli prísnymi „puristami“ (aj v otázke výslovností!), dlhoročný pobyt v Prahe – pri „blahodarnej“ súhre iných momentov, známych zo slovenskej história – nemohol však ostat bez stopy. Pôjde o to, aby lexikograf neabsolutizoval pre dnešnú spis. slovenčinu tie výrazy, ktoré Kukučín, Jegé, Krasko a iní do svojho slovníka nechceli prijať, proti ktorým sa sami bránili, i keď celkom neubránili. Dokladov na takýto „obranný“ postoj je však dosť. Keby lexikograf bol, povedzme, poznal Vajanského „nárády“ v otázke textu Kraskových zbierok, sotva by bol mal napríklad odvahu výraz „myslivňa“ povýsiť do SSJ na základe náhodného výskytu u Vajanského, pretože sa prieči celej Vajanského jazykovej praxi. Sotva by bol mal tú odvahu, keďže spomenutý Slovník je vlastne len výberom z bohatej zásoby spisovnej

slovenčiny a ako ukázali niektoré diskusné príspevky (príklady by som mohol rozmnoziť aj ja), chýba v ňom veľa aj pomerne bežných slov.

J. Ferenčík:

Dr. Ďurovičovi: Ďurovičov temperamentný a dôrazný prednes mi osobne imponoval, ale obsah jeho príspevku už neboli taký presvedčivý. Mňa osobne obvinil z demagógie. Najprv dr. Peciar, potom on. Je to veľmi fažké obvinenie. Mám jediné šťastie, že nie som prvý, koho v súvislosti so spisovnou slovenčinou obviňujú z demagogie. Od jej vzniku podnes je táto nadávka veľmi frekventovaná.

Dr. Jónovi: Chyby slovníka pre prax nie sú natoľko závažné ako jeho prednosti — povedal dr. Jóna. Myslim si, že naozaj v tomto prípade má veda veľmi malý kontakt s praxou. Používanie Slovníka v redakciách novín, časopisov, vydavateľstiev je obrovské. A jedna chyba, povedzme morfológického dosahu, vytvára, povedal by som, reťazovú reakciu, zmnohonasobuje pôvodnú, zdanlivo nepatrnnú škodu a znižuje význam Slovníka.

A napokon dr. Peciarovi: Len toľko. Diskutoval som po celý čas vecne a otvorenne, ale publicisticky, nie vedecky. Nerobím si zásluhy z toho, že som metódami publicistiky vyvolával záujem o vec, ktorá visela vo vzduchu. Nô nech si dr. Peciar uvedomí, že ak sa aj zbabí mňa — čo sa mu pri takých diskusných metódach, ako používal proti mnemu, možno podari — nezbabí sa iných, ktorí so mnou súhlasia a ktorí možno vec budú formulovať šťastnejšie, presnejšie a pre-svedčivejšie ako ja.

Pokial ide o diskvalifikáciu mojej osoby v očiach kolektív: 1. Musel by som to počuť od toho kolektív v podmienkach, keby bol vylúčený akýkoľvek ná-tlak. 2. Mám dojem, možno mylný, ale predsa len dosť podložený, že ak som sa ja zhodil v očiach kolektív Slovníka, dr. Peciar sa svojimi vystúpeniami v disku-sii diskvalifikoval v očiach celej slovenskej verejnosti. Nejde však o to, kto sa dnes zhodil. Verím v neúprosnú triediacu silu histórie, ktorá, dúfam, raz, azda v blízkej budúcnosti, ukáže objektívnu pravdu, bez ohľadu na to, čo sa stane s dr. Peciarom a s Ferenčíkom.

M. Urbančok:

Doc. Ďurovič vyhrotil otázky ako nikto pred ním. To je, myslím, dobré. Niektorých vecí sa chcem dotknúť aspoň heslovite.

Doc. Ďurovič vyčítuje kritikom SSJ, že sú kritickí až teraz, že sa predsa o chybách vedelo už dávno. Vyčítuje aj to, že sa kritici nestavali tak smelo aj proti administratívnym zásahom do SSJ. Tu vari treba povedať aspoň dve veci: O mnohom okolo SSJ sa nevedelo. Aspoň ja o všeličom počujem dnes po prvý raz, hoci som „sedel“ priamo tam, kde sa SSJ robil (a nie až „štvrto“ dverí od miesta, kde vzniká SSJ“ — ako sa vyčítuje dr. Horákovi). A po druhé: Tažko vyžadovať smely postoj, keď nie sú na oboch stranach ani približne rovnaké zbrane. Nehovorilo sa teda doteraz otvorenne z rozličných príčin. To, že sa tak hovorí až teraz, to nie je len „chyba“ kritikov.

Ide mi ďalej o to, ako vlastne zisťoval normu spisovného jazyka (i lexikálne). Na zložitosť situácie v tomto smere tu veľmi pekne poukázal doc. Miko. Ďurovič nám vyčítuje, že je naša excerptia prebeletrizovaná. To je pravda. Ale nemožno popriest ani to, že centrum nášho doterajšího spisovného jazyka bolo práve v be-

letrii. Teraz je situácia trocha iná, ale je otázka, či sme ju v SSJ už mohli zahytiť.

Pokiaľ ide o pomer normy a úzu, myslím, že doc. Ďurovič váhu úzu precenil, alebo lepšie: nedocenil aktívny postoj lingvistu k norme. V oblasti spisovného jazyka je norma nielen vecou výskumu, treba ju aj hodnotiť a usmerňovať. Lingvista tu môže byť aj normotvorcom.

Žiada sa ďalej zaujať stanovisko k otázke voľnosti a prísnej tradičnosti v kodifikácii. Myslím, že obidve tieto krajnosti znamenajú pre kodifikátora približne rovnaké riziko. Voľnosť má ako krajnosť živelnosť a zmätok. Tradičná prísnosť má ako krajnosť neprehľadné množstvo zákazov a príkazov, ktoré si v praxi jednoducho osvojiť nemožno. Zdravá tu bude stredná cesta, hoci dnes možno kriticky hovoríť najmä o prvej krajnosti.

Myslím, že dr. Horák mal pravdu, keď tvrdil, že písaný (tlačený) a spisovný nie je to isté a že aj v SSJ sú v tomto smere chyby. V podobnom zmysle hovoril doc. Ďurovič o niektorých bohemizmoch ako o nesporných súčiastkach spisovnej slovenčiny, ak ich použili spisovatelia. Lenže tu netreba zabúdať na to, že tieto slová vypadli zo spisovej slovenčiny práve preto, že boli bohemizmami. A to mení situáciu.

Doc. Ďurovič i dr. Budovičová tu spomínali kvalifikátor kniž. zastar. ako v niektorých prípadoch kryciu značku. Mám ten istý názor. Ovela väčnejšie však je, keď nám takáto „krycia značka“ vychádza aj pri kvalifikátore kniž., lebo knižné slová nie sú menej cenné, sú to spisovné slová (porov. môj prvý diskusný príspevok na str. 80–81).

Ešte dve poznámočky:

Doc. Ďurovič spomíнал, že slovo *pľž* použila aj Rázusová-Martáková. Myslím však, že nie vo význame „slimák“, ale vo význame „druh ryby“. Poznám toto slovo aj z Rázusa. Na slovo *pľž* vo význame „ryba“ je v slovníkovom materiáli aspoň desať nesporných dokladov. Je chyba, že toto slovo zo SSJ vypadlo (tým skôr, že doklady pri slove *pľž* = slimák a *pľžovitý* v SSJ treba hodnotiť skôr v súvisе s druhom ryby).

Pri slove *srieň* mal byť v SSJ uvedený aj význam „zamrznutá kôra na snehu“. V materiáli je naň zo šesť zreteľných dokladov.

G. Horák:

Priateľ Lubomír Ďurovič predvčerom nevyvládal počúvať posudok o Slovníku slovenského jazyka, ktorý som tu prednesol za oddelenie gramatiky a štylistiky. – Keď som hovoril o dôsledkoch, ktoré bude mať v praxi uvádzanie slov *plevel* a *plevelnatý*, Ďurovič ma výbušne prerušil, aby som hovoril k veci.

Včera doc. Ďurovič vysvetlil svoj zápalistý zákrok; ospravedlňoval ho tým, že už môj posudok (podotýkam, posudok oddelenia gramatiky a štylistiky) nemohol počúvať... Chápem priateľa Ďuroviča (lebo poznám jeho postoj k jazykovej kultúre), že sa mu nás posudok nevidel, ale tvrdenie o slovách *plevel*, *plevelnatý*, že totiž ich začlenenie do SSJ môže mať nepríjemné praktické dôsledky, ako aj tvrdenie, že SSJ rozkolísava a rozkladá jazykovú normu, sú žiaľ pravdivé a stojím za nimi spolu s pracovníkmi, ktorí skúmajú v Ústave slovenského jazyka súčasný slovenský jazyk, i teraz. Ako ináč nazvať uvádzanie tzv. nárečového dvojtvaru pri slovesách *pohýnať*, *potkýnať*, *pozahýnať*, *pozohýnať*, *primkýnať* a povedzme *pouschýnať*? Prečo sa tu, kde je norma ustálená (pozri štyri vydania kolektívnej *Slovenskej gramatiky*), uvádzza hneď v zátvorke, teda v hesle, náre-

čový variant „pohýňať, potkýňať, pozahýňať, pozohýňať, primkýňať, pouschýňať“? Bolo treba tu rozklísavať, ba rozkladať to, čo je pevné? Tvrdim, že tvary typu „pohýňať“ sa dostali do Slovníka nie preto, že sú nárečové, ale preto, že hlavný redaktor SSJ — Peciar, v skratke povedané, na ne verí. Takto by sme v jazykovej kultúre len prešlapovali a znepokojovali sa i tým, čo udržiava v chybnom úze len záluba v dvojtvároch. A teraz všetečná otázka. Keď je popri základnom *pouschýňať* i nárečové *pouschýňať* v trefom diele, prečo nie je aj „*uschýňať, uhýňať, umkýňať*“ vo štvrtom? Je to čudná dvojtvarová logika. Tvrdenie, že SSJ oslabuje normu a kde-to ju i rozkladá, sa bez fažkostí dá doložiť i ďalšími dokladmi. Normu rozkolísava a znehodnocuje miestami vysvetlujúci text, ktorý nesvedčí o vysokej jazykovej kultúre niektorých členov autorského kolektívu, ba ani o pozornosti redaktora. Ukázal som to na väzbe slovesa *hrať*. Ak je v hesle správna väzba *hrať na niečom*, prečo sa nedodržiava aj vo vysvetlujúcim teste? Úlohu odstrániť tieto chyby a nezrovnalosti mal prevziať zodpovedný redaktor.

Doc. Ďurovič je rozhorčený, že sme spomínali slová ako *dôtka*, veď vraj slovo *dôtka* je i v Jánosíkovom a Jónovom slovníku. — Áno, je tam; s hviezdíčkou, ako nesprávne slovo. Ale k tomu podotýkam len toľko. Neposudzujeme tu Jánosíkov a Jónov slovník. Posudzujeme trocha mladší akademický Slovník slovenského jazyka, i keď úplné posúdenie tohto Slovníka bude možné vykonať až po vyjdení piateho, resp. dodatkového zväzku. Ubezpečujem s. Ďuroviča, že keby sme posudzovali tamten slovník, ani ten by neobišiel nasucho. A je rozdiel medzi tým, ako slová typu *dôtka* uvádzajú Jánosík a Jóna, a tým, ako ho zaraduje terajší Slovník.

Lubomír Ďurovič vo svojom včerajšom plamenno-výstražnom výstupe povedal, že Horák prišiel so svojou troškou do mlyna. Možno i tak... Ba naozaj, Je to len troška proti všetkému tomu, čo sme tu mali možnosť v priam záplavovitých vlnách počuf od Ďuroviča. Tú trošku by si vari ani nebolo treba po všimnúť, keby nebola vyjadrením mienky a postoja pracovníkov ÚSJ, ktorí skúmajú súčasný spisovný jazyk.

E. Pauliny:

Včera hovoril doc. Ďurovič o jedenástich hráčoch, čo behajú za loptou. To sa týkalo mňa. Kedysi totiž prof. Isačenko vyslovil požiadavku, aby všetci slovenski jazykovedci, ako sú, nechali všetky ostatné práce a robili slovník. Vtedy som v KŽ uverejnili článok, v ktorom som písal, že o slovníku slovenského jazyka treba uvažovať zodpovedne, že sú tu aj iné naliehavé úlohy, nielen slovník, a že ak by sme všetci začali robiť len slovník, podobali by sme sa chlapcom, ktorí keď hrajú futbal, behajú za ním všetci dvadsať siedmi (teda nie jedenásti), vyjmúc dvoch brankárov a že niekedy behajú za loptou aj brankári. Toho názoru sa držím aj dnes. Nemôžeme všetci robiť to isté. Je potrebná deľba práce. A myslím, že ja som si svoj diel práce statočne odrobil inde, i keď som neprezjavil zainteresovanosť o slovník, ako mi včera vyčítal dr. Peciar. Ale ako sa pamätam, vtedy so mnou dr. Peciar vrele súhlasil, keď som odpovedal prof. Isačenkovi, že všetci nemôžeme robiť to isté, že je potrebná deľba práce. Pravdaže, za svoju prácu si je každý zodpovedný, teda i vedúci slovníka, i keď sa do práce na slovníku nezapojili niektorí čelnejši jazykovedci, ako mi vlasti v KŽ vyčítal doc. Ďurovič.

Doc. Ďurovič mal vo svojom prispevku niekoľko myšlienok, ktoré treba ko-

rigovať. Hovoril veľmi temperamentne a pohoršene o tom, že sa niekto opo-važuje opravovať jazyk klasikov slovenskej literatúry a vyčítať mu chyby. Tu si treba uvedomiť dôležitú vec. Dnešný slovenský spisovný jazyk a spisovný jazyk z druhej polovice minulého storočia a zo začiatku tohto storočia nie je jedno a to isté. To hámam netreba podrobnejšie rozwádzat. V minulosti fungoval spisovný jazyk v iných funkciách, v oveľa obmedzenejších ako dnes, u veľmi obmedzeného počtu ľudí, iný bol vzťah ľudí k spisovnému jazyku, živo sa po-číovala jeho národnoreprezentatívna funkcia. Iný bol aj vzťah ku kultivovaniu spisovného jazyka. Tu sa vychádzalo z iných predpokladov. Nemôžeme teda ho-voriť o spisovnej slovenčine vôbec, ale keď hovoríme o kodifikácii a norme spi-sovného jazyka, treba to brať v istom čase. To si konečne uvedomil aj doc. Ďurovič, lebo potom napodiv hovoril, že rozhodujúcim je jazyk slovenskej inteligen-cie. To jest dnešnej. Nie tej z druhej polovice minulého storočia.

Vela vecí, ktoré sa v SSJ kritizujú, vyplýva práve z nejasnenia si toho, čo som uvádzal vyššie. Tento slovník mal suplovať vlastne viac slovníkov naraz, spomínaťa to už dr. Budovičová. Protirečenia, ktoré sú v ňom, vyplývajú práve z toho, že úlohy, ktoré tento slovník má splňať, sa nekryjú, ba pri jeho koncipovaní sa neuvedomovalo, že sa nekryjú. Jazykové vedomie dnešného používateľa a ešte mnoho iných vecí, ktoré som spomíнал, je iné, ako to bolo v minulom storočí.

Doc. Ďurovič žiada veľmi prísny operatívny zákrok. Žiada rozrezat pupočnú šnúru, oddeliť spisovný jazyk od nárečí. Spisovný jazyk má vraj žiť samostatne. Keď som hovoril, že treba brať ohľad na nárečia — pravda, v tom vymedzení, ako som uvádzal —, nebolo to zo staromilstva ani zo zápecenictva. My sa nemôžeme divať na spisovnú slovenčinu ako na spisovný jazyk „ako taký“, bez akejkoľvek súvislosti so skutočným jej životom. Musíme brať do úvahy fakt, ako kultivovaní používateelia spisovného jazyka posudzujú nárečové prostriedky vo vzťahu k spisovnému jazyku. To tvorí časť toho, čomu sa hovorí utváranie normy. Tu nám nepomôže chodenie za chotára našej dediny. Tu sa treba dobre pozrieť, ako je to v našej dedine, a podľa toho robiť.

Dodatočná poznámka. A keď už chodíme za chotára našej dediny, neodporúčal by som dávať lekcie druhým, čo majú, smú alebo nesmú robiť so svojím spi-sovným jazykom. Odporúčal by som, aby sa Nórmi ponechala voľnosť upravovať si svoj, t. j. nórsky spisovný jazyk podľa toho, ako to im vyhovuje.

J. Oravec:

Bolo by škoda, keby zapadla správna vec, ktorú včera v „zelektrizovanej“ situácii nebolo možné objektívne posúdiť. Ide o otázku prípony genitívu pri vzore *dub*. Ja som nevychádzal pri jej posudzovaní — ako mi to podkladá dr. Peciar — z nárečovej normy západoslovenskej, hoci ju poznám, ale vychádzal som zo spisovnej normy a z jej rozdielov oproti nárečovej. Nevychádzal som ani z publikovaných prác, ktoré opierajú dvojtvar *-a/-u* o fonologické kritérium, o hláskové zakončenie základu. Formálna opozícia bola v staroslovenčine, kde príponu *-a* v genitíve mali o-kmene, kým príponu *-u* zasa u-kmene. Keď do nášho skloňovania vstúpil rod (významový činiteľ), formálna opozícia sa za-čala pretvárať na významovú. Najskôr príponu *-a* prebrali životné *u*-kmene, napr. *syn*, *vôl*. V slovenčine sa tu ďalej navrstvilo fonologické kritérium mäk-costi — tvrdosti. Pri mäkkom zakončení substantívach (s výnimkou 5–6 ab-strakt a materiálií, ako *plaču*, *žiaľu*, *bôľu*, *čaju*) prípona *-u* zanikla a ostala iba

pri tvrdo zakončených. Pri tvrdo zakončených zaniká prípona *-u* tiež. Znovu sa tu uplatnilo sémantické kritérium: prípona *-u* sa drží pri abstraktach a materiáliach, inde je prípona *-a*. Takto je to v dnešnom spisovnom jazyku.

J. Mihál:

Aspoň niekoľko poznámok. Hádam začnem tým, že svojho času ma vyzval s. Peciar, aby som prišiel koncipovať Slovník. Odoprel som vzhľadom na svoj vek, a preto, že ma poslali do penzie, hoci by som bol ešte rád ostal v činnej službe, ale som povedal, že prv, ako pôjde ten-ktorý zväzok do sadzby, veľmi ochotne ho prečítam gráatis a porobím v nôm svoje poznámky, ktoré môžu priať, a nemusia. Keby sa tak bolo stalo, istotne by nebolo v Slovníku toľko chýb. Neboli by tam také sémantizácie, ako je vysvetlené slovo *fajfa*. Vraj „veľká cievka na motovidle“. Hoci stačilo povedať: veľká cievka, na ktorú sa súkajú nite z pradenia na osnovu. Ale podobných nesprávnych vymedzení je v Slovníku veľmi veľa. Niektoré sú nemožné, napr. heslo *salaš* sa vysvetluje ako drevená ohrada, v ktorej nocujú ovce alebo dobytok počas letného pobytu na horských pašienkach. To naskrize nie, lebo salaš je koliba, dielňa, kde bača nielen býva, lež zhotovuje i výrobky z ovčieho mlieka: syr, oštiepky, parenice, žinčicu. Alebo *salašník* je vraj chovateľ oviec na salašoch a majiteľ alebo správca salaša. Horkýže! Salašník je vlastne dozorca, ktorý má na starosti salašnícke hospodárstvo, má bedľif na gazdovstvo na salaši, aby sa tam statočne gazdovalo. A ďalej nesprávne sú vymedzené heslá *sára*, *skriňa*, *slzaj*, *snehovka*, *srieň* atď. V hesle *čelo* sa mohlo uviesť pod tretí význam slova: časť plota od kola po kôl alebo jedna strana košíara. Podobne nedostatočne je vymedzené heslo *tamariška*, lebo tamariška je len u nás ker alebo menší strom, kým v Egypte sú tamarišky poriadne stromy, dosahujú aj 25–30 m výšku.

Pri každom anglickom alebo francúzskom slove sa mala uviesť i výslovnosť. Ale i pri našich domácich slovách, napríklad pri slove *temer*, *teraz* a pod. Aj proti hniezdovaniu mám niektoré námitky. Pri niektorých priyatých slovách sa uvádzá pôvod a pri daktorých zasa nie, malo sa tak robiť dôsledne.

Vyznávajme to, čo povedal Jefimov na kongrese v Sofii: Nam ne po puti, kto plevajet na značenie slov — nefahá s nami za jeden povraz, kto píska na význam slov. Všetci slovenskí jazykovedci by mali fahaf v podstate za jeden povraz, keď ide o slovenský národný jazyk.

J. Ružička:

Na odpoveď s. Peciara posudzovateľom Slovníka slovenského jazyka a účastníkom doterajšej diskusie o tomto diele pokladám za potrebné povedať toto:

Povedalo sa o práci oponentov, kritikov SSJ, že vidia len jeho chyby. Tvrdilo sa, že vraj ani hlavnému redaktori, ani autorskému kolektívu nepovedali veľa nového. Z tejto kritiky sa teda neprijíma, lebo sa nemusí priať takmer nič.

Ja na to chcem odpovedať takto.

Boli sme pozvaní na túto vedeckú konferenciu so žiadostou, aby sme povedali svoju mienku o doterajších štyroch zväzkoch SSJ. Konštatujem, že sme to urobili statočne a tiež spoločensky primerane. O SSJ sme najprv konštatovali, chvalabohu, je tu. A potom sme hovorili o tom, čo sme v ňom našli. A navyše uvažovali sme aj o tom, prečo je Slovník slovenského jazyka taký, aký je, prečo sa v Slovníku slovenského jazyka tvrdí to i ono.

Nikoho sme pritom neurážali, na nikoho sme nerobili pohon. Súdruh Peciar, počul si mienku slovenských jazykovedcov slovakistov. Odmiel si ich vývody takmer spakruky. Lebo vraj slovenskí slovakisti ti nepovedali nič nového. Ale ako ináč Ti povedať, že teória, na ktorej si vybudoval Slovník slovenského jazyka, nie je v súlade s tým, čo slovakistika vie o slovenčine a o spisovnej slovenčine? Alebo si myslíš, že sme tu nehovorili statočne? Že sme ti nepovedali pravdu? Ako a kedy a kde majú slovakisti vyslovie svoju mienku, ak sa ich pokojný a uvážený hlas na vedeckej konferencii neberie na vedomie, ak sú odmielaní tvrdením, že nehovoria nič nového? Ja som ochotný povedať svoju mienku o najzávažnejších otázkach Slovníka slovenského jazyka, t. j. o výbere slov a o ich hodnotení, kdekoľvek a kedykoľvek a komukoľvek. Len raz neviem, či aj ostatní slovakisti. Mne sa tak vidí, že podaktori už nie.

J. Marták:

Od svojho vzniku bola slovenčina politikum v najplnšom slova zmysle. Reziduá tohto chápania ešte vždy pocitujeme: po r. 1945 zase sme cítili slovenčinu ako politikum a po roku 1948 znova a tohto ponímania sme sa nezbavili doteraz. Aj pri štylistickom hodnotení slov v SSJ sa krylo toto politikum. Kým slovenčinu nebudú vnímať všetci ako samostatný slovanský jazyk suverénneho národa, tieto fažnosti budú vždy. Budeme sa musieť usilovať všetci, i používateelia slovenčiny, i jej kodifikátori a opatrovateelia – slovenskí jazykovedci, slovenčinu osloboďť z tohto područia politiky. Pomôže to nielen rozvoju slovenčiny ako kultúrneho jazyka, ale aj porozumeniu českého a slovenského národa.

Slovenskí jazykovedci by sa mali viac zoznamovať s historiou slovenčiny, a predovšetkým – veľmi mať radi slovenčinu.

Štefan Peciar

ODPOVEď NA KRITIKU SSJ

Pretože redakcia SR vymedzila rozsah tejto mojej odpovede, nemôžem v nej podrobnejšie reagovať na všetky pripomienky oponentov (ani v tom rozsahu, ako som to urobil na konferencii v Smoleniciach) a tým menej na každý diskusný príspevok. Najmä mi nie je možné rozoberať konkrétné príklady, ktoré uvádzali kritici SSJ, hoci by takýto rozbor materiálu z druhej strany podľa môjho názoru prospel veci a bol by užitočný pre ďalšiu lexikografickú prácu. O niektorých otázkach týkajúcich sa história vzniku, celkovej koncepcie SSJ a postoja lexikografa k jazykovému materiálu som už písal v časopisoch Slovenská reč,¹ Kultúrny život² a Slovenské pohľady.³ Tu sa obmedzím na stručnú odpoveď jednotlivým oponentom a ostatným kritikom (najmä v tých bodoch, v ktorých zastávam odlišné stanovisko), na niekoľko poznámok o teoretických problémoch spisovného jazyka, spisovnej normy a kodifikácie, dotknem sa otázky, v akých podmienkach vznikal SSJ, a napokon budem reagovať na niektoré veci týkajúce sa mojej vedeckej a osobnej cti.⁴

V posudkoch i vo viacerých diskusných príspevkoch slovakistov boli vyslovené závažné kritické výhrady a pripomienky k otázke normatívnosti SSJ. Slovníku sa vyčíta, že je málo normatívny, že sa v ňom precenila informatívna stránka na úkor normatívnosti. Podobnú výčitku už predtým vyslovili niektorí kultúrni pracovníci (Mihálik, Ferenčík). Najviac je táto výčitka vyhrotená v posudku G. Horáka a kol. Tvrďa sa v ňom, že SSJ „rozkolísava, ba rozkladá normu“. Uvádzajú sa tieto argumenty: Usilie zachytiť v SSJ čím väčší počet slov oslabuje jeho normatívnu stránku. Zaznamenávajú sa i také výrazy, ktoré sa dnes pokladajú za nespisovné. Aj vo vysvetlujúcom teste sa vyskytujú také výrazy a väzby, ktoré sú v rozpore so súčasnou normou. Pri niektorých slovách SSJ zaznamenáva aj nárečové varianty (napr. pri viacerých slovesách typu *pohýnať* sa uvá-

¹ O výbere a hodnotení slov v Slovníku slovenského jazyka, SR 30, 1965, 101 n. a 192.

² Na obranu Slovníka slovenského jazyka, KZ 20, 1965, č. 37 (10. sept.), 8.

³ Odpoveď recenzentovi, SP 81, 1965, č. 11, 107–109.

⁴ Ide tu o moje osobné stanovisko, keďže po smolenickej konferencii sa neodvážujem tilmočiť mienku autorského kolektívu.

dza nárečový variant na -ýňať). Mnohé okrajové slová majú také isté typografické vystrojenie ako slová neutrálne.

Zostavovatelia SSJ skutočne sledovali zámer zachytíť čo najúplnejšie slovnú zásobu dnešnej spisovnej slovenčiny a jej vývoj od klasikov po súčasnosť (pozri § 1 Úvodu v I. d. SSJ, str. V). Tento zámer je odôvodnený tým, že celá slovná zásoba súčasnej spisovnej slovenčiny nebola dosiaľ lexikograficky spracovaná. Pravda, v SSJ vzhľadom na dané možnosti a podmienky (obmedzený počet excerptov, naliehavá potreba slovníka a ī.) bolo možno spracovať súčasnú slovnú zásobu iba vo výbere. Hlavným prameňom vedeckého poznávania súčasnej zásoby slovenského jazyka boli excerpty z diel literárnych klasíkov i zo súčasnej beletrie, doplnené excerptami zo súčasnej vedeckej a populárnovedeckej tvorby a z publicistiky. Pri zbieraní a exploatovaní materiálu pre potreby SSJ robil sa viacstupňový výber. Pri excerptovaní to bol výber autorov, výber diel a pri tzv. výberovej excerptii aj výber výrazových prostriedkov. Ďalšie preosievanie materiálu bolo úlohou autorov pri koncipovaní hesiel. Je pochopiteľné, že hodnotiace kritériá neboli u všetkých autorov celkom rovnaké, i keď sa záasadné otázky pravidelne prediskutovali v kolektíve. Posledný výber sa robil pri redakcii hesiel. Tieto skutočnosti svedčia o tom, že v SSJ nejde o mechanickú registráciu všetkých slov, ktoré sa dostali do slovníkovej kartotéky, ale o výber slov podľa istých kritérií. V lexikografických strediskách s bohatou kartotékou a tam, kde je už slovná zásoba lexikograficky spracovaná, robí sa takýto výber (tzv. heslár) často kolektívne pred započatím koncipovania hesiel. Takýto postup by bol práce na SSJ veľmi zdržal a nebol by viedol k cieľu, pretože bez predbežného lexikografického spracovania celej súčasnej zásoby nejestvovala ani približná predstava o rozsahu a rozvrstvení súčasnej zásoby spisovnej slovenčiny. A z chudobnej kartotéky, ktorá bola na začiatku prác na SSJ k dispozícii, zostavoval heslár nemalo zmyslu. Staršie koncepty sa museli v priebehu prác ustavične dopĺňať až do poslednej redakcie. Preto je výber slov v prvých dvoch dieloch SSJ o niečo chudobnejší ako v ďalších dieloch. Niektorí posudzovatelia v tom možno vidia zmenu koncepcie. Doplňkami sa však tento rozdiel čiastočne vyrovnaná.

SSJ sleduje nielen praktické, ale i vedecké ciele, a okrem toho supluje niekoľko typov slovníkov, ba aj iných jazykových príručiek, ktoré dosiaľ nemáme. Preto je plne odôvodnené, že sa v ňom výber slov neobmedzil na spisovné výrazivo, ale že zachycuje aj istý počet nespisovných slov, doložených najmä v krásnej literatúre. V zhode so súčasnou lexikografickou praxou v slovanských krajinách SSJ spracúva nespisovné a okrajové výrazy s rovnakým lexikografickým aparátom ako spisovné slová. Takéto okrajové, menej známe slová dokladá čítatmi z diel uznávaných autorov, keďže ich spravidla nemôže ilustrovať typickými spojeniami ako bežné slová. Požiadavka normatívnosti sa pritom neobchádza, ale sa rieši – opäť v súhlase so súčasnou lexikografickou praxou – použitím viacerých hodnotiacich značiek. Voči používateľovi slovníka je takéto riešenie náročnejšie ako priamočiare kategorizovanie slov na správne a nesprávne. Nedávajú sa mu hotové recepty o tom, ktoré prostriedky nemá používať, lež sa od neho vyžaduje, aby aj sám hodnotil výrazové prostriedky. Taktôž slovník podľa môjho názoru vykonáva pozitívny vplyv na zvyšovanie jazykovej kultúry. Niektorí posudzovatelia SSJ sú však tej mienky, že jazykovovýchovné poslanie lepšie plní taký slovník, ktorý označuje nespisovné výrazové prostriedky jednoznačne ako nesprávne, pričom upozorňuje na ich spisovné synonymá. Tačiastočne využíva aj v SSJ, a to pri tých výrazových prostriedkoch, ktoré

dosiaľ v jazyku žijú, ale pokladajú sa z rozličných dôvodov za nespisovné (napr. brit, správ. *rezná hrana*; česnak, správ. *cesnak*; *hroznýš*, správ. *boa*; *jakost*, správ. *akost*). Pri zastaraných výrazoch, ktoré sa prestali používať (napr. *dôtka*, *chtíč*) a pri zriedkavých výrazoch, ktoré nepatria do bežného výraziva, by uvedený postup nemal adresáta a znamenal by ochudobnenie informatívnej úlohy slovníka.

V otázke dvojtvarov mám iné stanovisko ako G. Horák. Slovník, ktorý chce byť viac ako praktická príručka kultúry jazyka pre úplných začiatočníkov, nemôže ignorovať variabilitu výrazových prostriedkov a ich vývinový pohyb. Preto SSJ zachycuje živé varianty, spisovné i niektoré nárečové. A zachycuje ich priemeraným spôsobom i v hľadisku normatívnosti. Nárečové varianty (hláskoslovné, slovotvorné i gramatické) sa uvádzajú spravidla v zátvorke, nevýraznou tlačou a sú označené skratkou *nár*. Majú teda v slovníku opačnú funkciu, ako im pripisuje Horák. Nemajú používateľa SSJ povzbudzovať, aby na ne v jazykovej praxi nezabudol, ale naopak: upozorňujú ho, že sa im má v spisovných prejavočach vyhýbať. Uvádzaním nárečových variantov sa teda normatívna úloha SSJ neoslabuje, ale posilňuje. I v tomto bode SSJ postupuje v zhode so súčasnou lexikografickou praxou.

Tvrdenie, že SSJ rozkolísava normu používaním nesprávnych výrazov a väzieb vo výkladovom teste, vyviera podľa mojej mienky z úzkeho chápania normy a je pritiahnuté za vlasy (nepopieram jednotlivé menšie nedopatrenia).

Požiadavku normatívnosti moderné slovníky realizujú medziiným používaním hodnotiacich značiek. Sústava hodnotiacich značiek použitých v SSJ nevybočuje z rámca zvyklostí v súčasnej lexikografii. Hodnota jednotlivých značiek v SSJ sa spravidla kryje s platnosťou obdobných značiek v slovníkoch iných slovenských jazykov. Iba kombinovaná značka *niž. hovor.* je nová. Označujú sa ňou výrazy z tzv. nižšej hovorovej vrstvy, t. j. z mestského slangu. Nevýhodou tejto značky je to, že málo výrazne odlišuje nespisovné výrazy od hovorovej vrstvy spisovných slov. Ale i hranica medzi spomenutými dvoma vrstvami slov je plynná.⁵

Predmetom kritiky viacerých posudzovateľov bol rozsah používania značiek *ľud.*, *kraj.*, *nár.*, ktorími sa v SSJ — obdobne ako v iných súčasných slovníkoch — označujú nespisovné slová z ľudovej reči. Kritici postrehli, že pri používaní týchto značiek v SSJ nie je doriešená otázka hranice medzi spisovným a nespisovným výrazivom. Podľa mienky kritikov v SSJ sa táto hranica posúva smerom dovnútra spisovnej slovnej zásoby tým, že v mnohých prípadoch sú uvedenými charakteristikami označené aj spisovné slová, najmä z hovorovej vrstvy a z oblasti expresív.

Lexikografi vedia o tom, že otázka hranice medzi spisovným a nespisovným výrazivom patrí medzi nedoriešené teoretické otázky československej lexikografie.⁶ Túto zložitú teoretickú otázkou však nemôžu vyriešiť iba lexikografi, tým menej jednotlivec; na to je potrebné spoločné bádateľské úsilie všetkých jazykovedcov, ktorí sa zaobrajú problematikou spisovného jazyka. Podľa mojej mien-

⁵ Recenzenti i niektorí diskutujúci si povšimli, že v úvodných poučeniach pre používateľov SSJ sa slangové slová zaraďujú medzi spisovné výrazivo. Je zrejmé, že tu ide o nedopatrenie. V samom SSJ nič neukazuje na to, že by jeho autori a redaktori slangové výrazy skutočne pokladali za spisovné.

⁶ Pozri moju recenziu *Slovníka spisovného jazyka českého I*, SR 27, 1962, 108 n., najmä 112.

ky hranica medzi spisovnými a nespisovnými výrazovými prostriedkami je plynulá a ustavične osciluje najmä v takých spisovných jazykoch, ako je slovenčina, kde jestvuje živý kontakt medzi spisovným jazykom a nárečiami a kde celá slovná zásoba v poslednom čase zaznamenala prudký vývoj.

Bolo by nespravidlivé obviňovať lexikografov a najmä Peciara z toho, že prvý pokus kvalifikovať po štýlistickej stránke všetky výrazové prostriedky súčasnej spisovej slovenčiny nie je bez chýb. Vedľa autorov i redaktori SSJ sa pri tejto práci opierali často iba o svoje subjektívne jazykové vedomie.

I keď každé heslo čítili viacerí, nepodarilo sa vždy objektívne vystihnúť štýlistickú hodnotu slov v súčasnom jazyku. Odráža sa v tom nielen skutočnosť, že štýlistické normy nie sú natoľko ustálené ako napr. norma gramatická, ale tu pôsobil i neuspokojivý stav štýlistického výskumu spisovej slovenčiny v tých rokoch, keď sa koncipovali a redigovali jednotlivé zväzky SSJ.⁷ Priaznivejšie predpoklady pre systematický výskum aj tejto stránky spisovej slovenčiny sa utvorili práve tým, že sa v SSJ utriedil a lexikograficky spracoval bohatý a rozmanitý jazykový materiál.

Používanie skratky *Ľud.* v prvých dvoch dieloch SSJ je skutočne nadmerné. Vychádzalo sa tu zo staršieho folkloristického chápania ľudovosti (reč vidieckeho ľudu), pri ktorom sa nekladol dôraz na presné rozlíšenie spisovného a nespisovného výraziva (porov. kombináciu skratiek *Ľid.* a *hovor.* u Trávníčka). Od III. dielu SSJ sa však skratka *Ľud.* takmer úplne eliminovala. Zato sa rozmnázili charakteristiky *hovor.*, *hovor. zastar.* a *niž. hovor.* (táto sa používa v širšom rozsahu, ako bol pôvodný zámer). Túto skutočnosť si posudzovatelia SSJ nepovšimli, hoci je nápadná a je v súlade s kritickým stanoviskom posudzovateľov k značke *Ľud.*

Podľa mienky viacerých kritikov je zbytočné rozlišovať krajinové slová od nárečových. SSJ i v tejto veci zachováva prax súčasnej lexikografie. Značka *kraj.* zodpovedá ruskej a českej charakteristike *obl.* (= oblastný výraz). Ako krajinové sa označujú tie nárečové, teda nespisovné slová a výrazy, ktoré sa používajú na rozsiahlejšom území (napr. západoslovakizmy, východoslovakizmy, oravizmy ap.). Pravda, pri neexistencii slovenského nárečového slovníka (Kálal tu zdaleka nastačí) bola táto úloha veľmi náročná a v SSJ sú v tejto veci niektoré nepresnosti. Ale tak celkom umelá, ako sa to javí niektorým oponentom, vrstva krajinových slov v SSJ nie je. A vôbec už nejde o akúsi kryciu značku.

Pripomienky týkajúce sa slov označovaných v SSJ ako nárečové sú v istom rozsahu oprávnené, najmä pokial ide o expresívnu. Uznávam, že pri výrazoch ako *lanfáriť*, *lapnúť si*, *škohloš*, ktoré SSJ označuje ako *nár. expr.*, nie je podstatné ich obmedzené geografické rozšírenie, ale ich expresívnosť v spisovnom kontexte. Preto je primeranejšie pokladať ich za expresívne výrazové pro-

⁷ Podľa M. Šalingovej-Ivanovej „existuje hlbocký rozpor medzi štýlistickým hodnotením slov v SSJ a hodnotením tých istých slov slovenskou kultúrnou verejnoscou alebo jazykovým vedomím kultúrneho Slováka“. Takéto alibisticke stanovisko prekvapuje u spoluautorky SSJ, ktorú autorský kolektív pokladal za odborníčku v otázkach štýlistického hodnotenia slov. Od nej sa očakávalo, že prispeje k osvetleniu teoretických otázok z tejto oblasti. (Porov. jej príspevok *K štýlistickej charakteristike slov v normativnom slovníku*, SR 20, 1955, 40–49.) Okrem toho mala možnosť skoncipovať istých partií a čítaním niektorých častí iných autorov, ako i diskusiami v autorskom kolektíve priaznivo ovplyvniť túto stránku SSJ. Stojí za povšimnutie, že v posudku prof. E. Paulinyho sa uvádzajú viaceré príklady z hesiel M. Šalingovej, v ktorých hodnotenie podľa recenzentovej mienky nie je primerané.

striedky hovorového štýlu spisovného jazyka. Prof. Pauliny však kritiku SSJ v tomto smere preexponoval, keď tvrdí, že podľa hodnotenia v SSJ by „v spisovnom jazyku ostali iba štýlovo bezpríznakové slová, odborné termíny a slová zastarané, zriedkavé a knižné“ ... a „umelou suchou cestou by boli zo spisovného jazyka vylúčené ako nárečové, krajinové a ľudové všetky expresívne slová, o ktoré obohatili spisovný slovník slovenskí spisovatelia“. Aj najkritickejší posudzovateľ, ktorý dôkladnejšie preštuduje SSJ, musí uznať, že pri prevažnej väčšine slov (počítajúc do toho i expresívne výrazy) sú hodnotiace charakteristiky celkom primerané. V súvislosti so skratkou *nár.* možno ešte upozorniť na to, že jej rozsah a frekvencia nie sú u všetkých autorov SSJ rovnaké. To svedčí o istej subjektívnosti v posudzovaní hranice nárečových slov v pomere k spisovným výrazovým prostriedkom. Takáto subjektívnosť sa prejavila aj v diskusii o tejto otázke na smolenickej konferencii. Ani v teoretických zásadách niet úplnej jednoty. Nemožno napríklad do dôsledkov hájif tézu, že ľudové pomenovania reálí, ktoré v spisovnom jazyku nemajú synonymum, treba eo ipso pokladať za spisovné. O spisovnosti slova nerohoduje existencia alebo neexistencia spisovného, resp. nárečového synonima, ale iba rozsah jeho používania a jeho funkcia v spisovnom jazyku.

Oprávnené sú pripomienky o nedôslednostiach v označovaní expresivity slov, vyslovené v posudku českých lexikografov a v príspevku J. Mistrika. Keď budeme mať monograficky spracované problémy expresivity slov aspoň na tom materiáli, ktorý je obsiahnutý v SSJ, bude aj táto stránka našich budúcich slovníkov na vyšej úrovni.

Predmetom kritiky bola aj iná skupina hodnotiacich značiek, použitých v SSJ. Sú to značky *kniž.*, *zastar.*, *kniž. zastar.*, *zried.* a *kniž. zried.* Podľa mienky kritikov malo sa miesto týchto značiek častejšie použiť také označenie, ktoré by používateľovi SSJ jednoznačne hovorilo, že ide o slová nesprávne, a knižné zriedkavé slová nebolo treba vôbec naznamenávať.

Koncepcia SSJ vychádzala zo stanoviska, že zastarané (a *kniž. zastar.*) slová nepatria do súčasnej slovej zásoby, keďže sa prestali používať. Označenie slova skratkou *zastar.* alebo *kniž. zastar.* je v modernej lexikografii celkom jednoznačné záporné hodnotenie z hľadiska súčasnej normy. Vedecky je omnomo presnejšie ako puristická etiketa „nesprávne“, pretože vysvetluje príčinu, prečo sa dané slovo vylúčilo zo slovej zásoby. Každý väčší slovník, ktorý chce podať informácie nielen o súčasnom stave slovej zásoby, ale aj o jej vývinе v istom období, musí takéto slová riadne lexikograficky spracovať. Tým, že SSJ urobil takýto širší záber, podal plastický obraz vývinu slovej zásoby spisovnej slovenčiny za posledných 80–100 rokov a ukázal aj celkový smer tohto vývinu. Preto nemôžem súhlasiť s názorom, že SSJ v tomto prípade spisovnú slovnú zásobu neoprávnene rozširuje.

Niektoří kritici vyčítali SSJ, že neoznačuje dôsledne slová českého pôvodu. Vzhľadom na celkový vývin slovej zásoby spisovnej slovenčiny, v ktorom sa počas celých našich dejín prejavuje tesný kontakt medzi týmito dvoma blízkymi jazykmi, je otázka pôvodu slov dosť zložitá. Nie je ľahké rozlísiť slová skutočne českého pôvodu od slov, ktoré sú iba spoločné obom jazykom. Okrem toho pri mnohých slovách, ktoré spisovná slovenčina prevzala z češtiny, si ich český pôvod neuvedomujeme. V takýchto prípadoch by bolo zbytočné a vlastne neodôvodnené pôvod slov označovať. Bolo by to umelé ochudobňovanie spisovnej slovej zásoby. Lebo skratku čes. v slovenskom normatívnom slovníku prevažná väčšina používateľov chápe nie ako označenie pôvodu slova, ale ako zá-

porné hodnotenie z hľadiska spisovnosti. Takúto hodnotiacu funkciu má skratka čes. vo väčšine prípadov aj v SSJ.

Vo všeobecnosti možno o hodnotiacich skratkách v SSJ konštatovať, že ide o obvyklé lexikografické skratky. Ich platnosť je stručne vysvetlená v úvode k SSJ. Neviem nič o tom, že by sa niektorá z týchto skratiek v autorskom kolektíve bola pokladala za „kryciu značku“, ako to tvrdí V. Budovičová. Ja som im vždy pripisoval objektívnu platnosť a funkciu zvyšovať normatívnu hodnotu SSJ. Som si však vedomý toho, že po tejto stránke má SSJ najviac nedostatkov. O ich príčinách som už viackrát hovoril i písal. Ide tu o nedostatky teoretickej povahy. Ich účinok na jazykovú prax bude minimálny; netreba ho preceňovať.

Pokiaľ ide o celkový charakter SSJ, každému lexikografovi je jasné základný n o r m a t í v n y ráz tohto slovníka. Zvýšená miera informácií o vývine slovnej zásoby tento základný ráz nestiera, skôr ho zvýrazňuje. Pravda, stupeň normatívnosti SSJ sa nejaví každému používateľovi a posudzovateľovi rovnako. Závisí to od úrovne jeho jazykovej kultúry a ak ide o jazykovedca, aj od teoretického postoja k pojmu spisovnej normy. O problémoch spisovnej normy slovenskí jazykovedci už dlhší čas diskutujú, ale k jednote názorov je ešte ďaleko. Niet jednoty ani v otázke kritérií spisovnej normy. Niektorí kritici vyčítajú SSJ, že precenil kritérium „dobrého autora“ a postavil ho nad kritérium „dobrého jazykového povedomia“. Podľa mojej mienky v oboch uvedených kritériach sa skrýva nebezpečenstvo subjektivizmu v hodnotiacom slove „dobrý“. Niet absolútne dobrého autora, niet absolútne dobrého jazykového vedomia. Je však individuálne a spoločenské jazykové vedomie. Za kritérium spisovnej normy možno poklať iba spoločenské (kolektívne) jazykové vedomie všetkých vrstiev aktívnych používateľov spisovného jazyka. Individuálne jazykové vedomie jednotlivca (i jazykovedca) sa viac alebo menej približuje onomu spoločenskému jazykovému vedomiu, ale nikdy sa s ním nekryje. Ulohou jazykovedca je predovšetkým objektívne zisťovať spoločenské jazykové vedomie v danej etape vývinu jazyka. Poznáva ho nepriamo z písomných i ústnych prejavov väčšieho počtu aktívnych používateľov spisovného jazyka z rozličných spoločenských skupín. Iba na základe takéhoto poznania sa môže uskutočňovať kodifikácia i jazyková kritika.

Všetka práca na SSJ bola vedená úsilím po objektívnom poznaní spisovnej sloveniny a jej vývinových zákonitostí. Základným prameňom tohto poznania bola kartotéka excerptov Ústavu slovenského jazyka a teoretickou výzbrojou boli vedomosti a schopnosti autorského a redakčného kolektívu. Výsledok práce zodpovedá úrovni oboch týchto základných zložiek. Nedostatky excerptnej kartotéky sa prejavili najmä v tom, že sa do SSJ nedostali viaceré slová, ktoré v ňom používatelia budú hľadať, ako na to upozornili niektoři recenzenti. Istý počet takýchto slov sa spracuje v dodatkovom (VI.) zväzku SSJ. Medzery vo vedomostniach a schopnostiach autorov a redaktorov SSJ sa zračia v rozličných menších i väčších nedostatkoch diela, ako sú nepresnosti vo výklade významu niektorých slov, chyby a nedopatrenia v hodnotení niektorých slov a iné menšie nedostatky, na ktoré tiež upozornila kritika. Netreba zabúdať, že sme sa do tejto zodpovednej práce púšťali bez predchádzajúcich skúseností a vzhľadom na naliehavú spoločenskú potrebu slovníka nebolo možné venovať prípravným prácam toľko času, ako bolo žiaduce. Neúnosne rýchle tempo prác na SSJ pri ustačnej fluktuácii v autorskom kolektíve zavinilo rozličné nedotiahnutosti a nedôslednosti v realizovaní niektorých lexikografických zásad, ktoré sa pre toto dielo prijali. Som však toho názoru, že celkový prínos SSJ pre vedecké pozna-

nie slovenského jazyka i pre jazykovú prax neporovnateľne prevažuje jeho nedostatky.

Uisujem vážených kritikov, že bez nadmerného úsilia, bez úmornej dlhorčnej práce, bez zápalu za vec, bez lásky k slovenskému jazyku a k slovenskému národu, bez aktívneho vzťahu k potrebám našej spoločnosti nebolo by sa toto dielo zrodilo. Odmietam akékoľvek podozrievanie z politických alebo iných tendencií a najmä z vedomého zámeru poškodiť slovenský jazyk jeho umelým zblížovaním s češtinou. Vždy som bol a vždy budem proti umelému zasahovaniu do vývinu národného jazyka. Odmietam aj takú kritiku, ktorá skresľuje skutočnosť. Týka sa to napr. diskusného príspevku dr. Oravca. Na zretíme do SSJ sa môže každý presvedčiť, aký je rozpor medzi skutočnosťou a tým, čo Oravec tvrdí o slovesách typu *pridŕžať/-držiavať/-držovať* i o tvaroch gen. sg. vzoru *dub*. I jeho tvrdenia o mojej redaktorskej praxi sú nepravdivé. Vedľie je spoluautorom SSJ. U dr. Schneka ma prekvapuje, že protestuje len proti heslu *blbý* v SSJ a neprotestuje proti tomu, že som zaňho spracoval sloveso *byť* a desiatky iných hesiel a významov, ktoré on vynechal. Osobne polemicke prejavy s. Ferenčíka si nezaslúžia, aby som na ne odpovedal. Na konkrétnu pripomienky Z. Jesenskej k SSJ som odpovedal v cit. článku v KŽ. Jej kritika mojich názorov o slovenčine je príliš všeobecná, chýba jej akákoľvek vecná argumentácia.

Lutujem, že pre nedostatok miesta nemôžem tu venovať zaslúženú pozornosť vecným pripomienkam českých lexikografov a slovenských rusistov aspoň v tom rozsahu, ako som to urobil na smolenickej konferencii. Medzi našimi lexikografickými strediskami prebieha stála výmena názorov o teoretických i praktických lexikografických otázkach. Navrhujem, aby sa publikovaný posudok českých kolegov stal východiskom ďalšej výmeny názorov na najbližšej pracovnej porade našich lexikografov. Takto najlepšie splní svoj cieľ. Podobne i ostatné posudky a diskusné príspevky sa iste stanú predmetom pozorného štúdia lexikografov. Oni nech posúdia, aké pozitívne podnety priniesla kritika SSJ pre ich ďalšiu prácu.

ZPRÁVY A POSUDKY

JAZYKOVEDCI U ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

V Ústave slovenského jazyka sme sa v jesennom období r. 1965 priberali na tematický zájazd. Hľadala sa vhodná trasa. Bolo niekoľko návrhov i plánov a sme radi, že sa napokon uskutočnil taký, čo bol vzhľadom na ústav a perspektívu našich ďalších tematických zájazdov najprimeranejší.

Pracovníci Ústavu slovenského jazyka 28. októbra ráno – v deň stopäťdesiateho výročia narodenia Ludovíta Štúra – vystupujú pri modranskom cintoríne z autobusu a na čele s novým riaditeľom, doc. dr. Jozefom Ružičkom, idú sa pokloniť pamiatke svojho veľkého predchodcu. Mimo oficiálnych osláv, bez okázalosti, ticho kladú veniec na vzácny hrob a k nemu dobré slovo, ktorým Jozef Ružička začal vykonávať svoj zodpovedný úrad.

Vážení spolupracovníci, milí priatelia!

Stopäťdesiate výročie narodenia Ludovíta Štúra je veľkým sviatkrom celého nášho národa. Preto sa nesmierne teším, že k vám môžem po prvý raz ako váš vedúci prehovoriť pri hrobe Ludovíta Štúra v tento sviatočný deň.

Prvá naša spoločná cesta smerovala sem, a pokladám to za symbolické. Prišli sme sem nato, aby sme sa poklonili pamiatke muža, bez ktorého by nebolo dnešného slovenského národa, a tiež nato, aby sme načerpali nové sily do ďalšej práce, ktorá by v mnohom mala byť priamym pokračovaním Štúrovho diela.

Povolanejší činitleja nech zhodnotia význam Ludovíta Štúra pre náš dnešný národný, kultúrny a politický život. Nám tu stačí konštatovať jeden jediný dejinný fakt, že Ludovít Štúr bol formovateľom novodobého slovenského národa a že jeho životné dielo je ako celok v podstate pokrovkové. V jednotlivostiach sa môžu robiť korektúry, ale celkový zmysel jeho diela a života ostáva natrvalo nepozmenený a neporušený.

My tu zastupujeme slovenskú jazykovedu, sme slovakisti-odborníci v slovenskom jazyku. Preto z komplexu Štúrovho diela si vždy pripomíname jeho jazykovednú zložku. Nedávno sme na osobitnej konferencii vedecky analyzovali a hodnotili Štúrovu jazykovednú prácu. Naše závery boli kladné. Preto sa nejdem zapodievať touto otázkou. No chcel by som predsa len pripomenúť dve črty zo Štúrovho jazykovedného diela.

Po prve pripomínam to, že Ludovít Štúr bol dobrý jazykovedec; že metodologicky bol na výške; že si osvojil a potom aj uplatňoval súčasné metódy práce, menovite aj v tridsiatych rokoch minulého storočia nastupujúcu metódu historicko-komparatistickú; že študoval a do svojho diela o slovenčine prenášal vtedajšie moderné výdobytky svetovej vedy.

Teda Ludovít Štúr bol aj ako jazykovedec pokrovkový v tom najlepšom zmysle slova.

Po druhé pripomínam to, že Ludovít Štúr mal nesmierne rád svoj národ, a teda aj slovenčinu, a že táto láska k rodnej reči znásobovala silu a hĺbku jeho odborných

vedomostí. Štúrove slová o slovenčine nie sú také mocné a nepodmaňujú len preto, že sú pravdivé, lež sú také preto, a možno práve preto, že sú presvietené a prehriate nesmiernou láskou k vlastnému predmetu bádania.

Teda Ludovít Štúr bol aj ako jazykovedec národný v najväčšom zmysle slova.

Tieto dve črty — pokrokovosť a národovectvo — nie sú však v rozpore ani v Štúrovom diele. Doplňajú sa a vzájomne sa umocňujú. Láska k národu viedla Štúra k úsiliu povedať o slovenčine vedeckú pravdu, a bližšie poznanie rodnej reči rozpolovalo v nom lásku k jej hodnotám.

Prišli sme sa pokloniť pamiatke Ludovíta Štúra a chceme z jeho ideí čerpať nové sily do ďalšej svojej odbornej práce. Podľa mojej mienky najviac nám pomôže to, ak budeme nasledovať Ludovíta Štúra práve v oných dvoch spomenutých črtách — v osvojovaní si metód a výsledkov súčasnej svetovej jazykovedy a v kladnom citovom vzťahu k slovenčine ako vlastnému predmetu skúmania. — To sú predpoklady úspechu všetkých našich podujatí, kolektívnych podujatí v Ústave slovenského jazyka i práce každého z nás.

Dovolte mi, vážení spolupracovníci a milí priatelia, aby som sa v mene všetkých prihlásil k jazykovednému dielu a ideovému odkazu Ludovíta Štúra a aby som sa v mene vás všetkých, pracovníkov Ústavu slovenského jazyka SAV, zaviazal, že sa Štúrovým ideálom nespreneveríme.

V programe tejto malej slávnosti odznelo potom básnické slovo Hviezdoslavovo Blahá pamiatka Štúra, ktoré predniesol dr. A. Habovštiak.

Ked' sme potom v dojatií navštívili izbu, kde predčasne dotlklo srdce nášho bohatiera, zamierili sme na druhú zastávku zájazdu, na Dobrú Vodu. Navštívili sme tu hrob Jána Hollého a izbu na fare, v ktorej tento „zvest dávnovekosti našej“ — utiahnutý od sveta — dokončil svoju životnú cestu. — Nie bez výčitky svedomia sme odchádzali z tohto (povedzme si to úprimne) zanedbaného miesta, ktoré by sme si mali opatrosť ako jedno z pútnických miest našej kultúry.

Autobus nás potom zaviezol do Domova vedeckých pracovníkov v Smoleniciach, kde sme sa prechodne ubytovali. Po obede sa delegovaní zástupcovia ústavu vrátili do Modry, kde sa zúčastnili na otvorení múzea Ludovíta Štúra.

Na druhé ráno (29. októbra) sa nás autobus vypravil do Hlbokého, kde účinkoval a zomrel Jozef Miloslav Hurban, Štúrov spolubojovník, a kde sa v lete r. 1843 konal dohovor trojice Štúr — Hurban — Hodža o budúcej forme spisovnej slovenčiny. V Hlbokom sme práve zastihli veľkú výpravu školskej mládeže z okolia, ako počúva s úprimným oduševnením podávanú informáciu miestneho farára J. Chochola o tunajšom účinkovaní Jozefa Miloslava Hurbana (socha stojí v parčíku pred kostolom) a o jeho synovi — Svetozárovi Vajanskom (jeho pamätná tabuľa ozdobuje budovu fary). Potom sme si spolu s mládežou pri monumentálnom pomníku J. M. Hurbana v starom cintoríne, na mieste, kde prenesli Hurbanove telesné pozostatky r. 1949, i na mieste jeho pôvodného hrobu vypočuli povzbudzujúci prihovor nášho sprievodcu o smutne dobrodružnom Hurbanovom pohrebe (nesmel byť pochovaný naprostred cintorína podľa želania miestneho obyvateľstva, ale z rozkazu vrchnosti na zastrčenom mieste v kúte) a o búrke, ktorú vyvolal zákrok maďarských žandárov pri plánovanom odhalovaní jeho pomníka (článok Svetozára Hurbana Vajanského Hyenizmus v Uhrách obrátil záujem kultúrnej Európy na utláčaný slovenský národ). Potom sme navštívili kostol i faru — miesta tunajšieho Hurbanovho účinkovania — a potešení priateľským slovom miestneho farára i pohostinstvom jeho miléj manželky (po malej diskusii „Čo to robíte s tým pravopisom!?) znova sme sa vrátili do Smoleníc a toho istého dňa, v sobotu predvečerom sme už zasa boli doma. v Bratislave.

Po ceste nám prichádzalo na um refrénovité upozornenie z hlbockých vlastenecky zacielených informácií: Nič dobré, čo sa v dejinách urobí, sa nestratí! Platilo to našim mladým „hlbockým spolupútnikom“, ale vari nemenej i našej skupine. Hej, nestratí... lenže musí mať svojich zástancov a zvládavateľov.

Zaumienili sme si, že každý rok usporiadame takýto tematický zájazd.
Bola to dobre vybraná trasa.

G. Horák

KOLOKVIUM O FONOLOGII A FONETIKE

V ostatných desaťročiach sa fonológiu venuje u nás pomerne málo pozornosti, hoci na celom svete badať veľký pokrok práve vo výskume zvukovej stránky ľudskej reči. Tento stav na našich akademických aj vysokoškolských pracoviskách treba zmeniť, treba hľadať cesty k novému rozvoju fonológie v Česko-slovensku.

V dňoch 14. až 16. októbra 1965 usporiadalo Združenie slovenských jazykovedcov pri Ústave slovenského jazyka SAV užšiu poradu – kolokvium o niektorých základných otázkach fonológie a fonetiky. Vedecké kolégium jazykovedy ČSAV poverilo prípravou tohto kolokvia K. Horálka, E. Paulinyho, M. Romportla, J. Ružičku a P. Trosta. Kolokvium sa konalo v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach, zúčastnilo sa na ňom okolo 30 vybraných pracovníkov z celej republiky.

Program kolokvia bol zostavený tak, aby výsledky rokovania mohli rozvinúť širokú diskusiu o základných otázkach fonetiky aj fonológie. Dnes sa totiž všeobecne uznáva samostatnosť týchto dvoch vedných odborov, ale zdôrazňuje sa aj ich zviazanosť: úspechy jednej sú popudom rozvoja druhej. Napríklad fonológia dala popud k rozvoju akustického rozboru hlások a dnešný akustický rozbor poukazuje na slabšie body fonologickej interpretácie zvukovej stránky jazyka.

Rokovanie sa členilo na štyri okruhy; každý poldeň bol vymedzený jednému tematickému okruhu.

Prvý poldeň sa hovorilo o súčasnom stave fonológie. Vyšlo sa z referátu J. Vachka *Harwardská škola a Chomského názory na fonologiu ve srovnání s názory Pražské školy* a z koreferátov V. Budovičovej *Martinetova konцепcia fonológie* a O. Lešku *Šaumjanova koncepcie fonologie*. K nim sa priďružili oznamenia J. Horeckého o využití štatistických metód vo fonológií a M. Renského o systematike parajazyka.

V týchto pripravených referátoch, ako aj v diskusných príspevkoch, najmä K. Horálka, E. Paulinyho, V. Skaličku, A. Isáčenkou, L. Ďurovičou, L. Novákom, sa ukázalo, že čs. fonológia v tridsiatych rokoch vytýčila takmer všetky základné otázky fonológie a naznačila ich riešenie, ale že dnes už nemožno zotrvávať na vtedajších poznatkoch a postupoch, lebo svetová fonológia ukázala nové možnosti, ako riešiť základné otázky, a dokázala nevyhnutnosť, aby sa rozšírili a upevnili vzťahy fonológie k susedným vedným odborom.

Z diskusie treba zaznačiť Horálkovo členenie vývinu fonológie na päť etáp: 1. etapa je nediferencované chápanie fonologických protikladov v Pražskej škole (rozlíšenie korelácie a disjunkcie); 2. etapa je Trubeckého členenie fonologických protikladov na privativne, graduálne a ekvipotentné; 3. etapa je Jakobsonov binarizmus pri rozlíšení privativných protikladov na korelačné a kontrastné (pri rozbore konsonantických protikladov, koncom tridsiatych rokov); 4. etapa predstavuje kompromis medzi Trubeckým a Jakobsonom v práciach Trnku, Horálka, Paulinyho, pričom sa za základ berie Trubeckého výklad v *Grundzüge der Phonologie*; 5. etapu predstavujú Jakobson a Halle ako predstavitelia vyakcentovanej binarity (v prácach po druhej svetovej vojne, tzv. Harwardská škola).

V závere svojho referátu zdôraznil prof. Vachek skutočnosť, že v Amerike sa v ostatných desaťročiach bohatu rovinulo všeobecné štúdium zvukovej stránky ľudskej reči a že sa pritom v mnohom nadvážuje ešte aj dnes na staršiu fonológiu, aj na základné tézy Pražskej školy.

Hlavným sporným bodom ostáva problém binárnosti fonologických protikladov; preto bude užitočné venovať tejto otázke osobitnú úvahu aj na stránkach nášho časopisu.

Druhý poldeň bol vyhradený pomeru fonológie a fonetiky; mala sa ukázať plodnosť tesnej spolupráce týchto príbuzných disciplín. Na základe referátu A. Isačenka *Fonéma a jej signálový korelát* sa rozprúdila diskusia o teórii dištinktívnych črt (vlastností), ktorej autormi sú R. Jakobson a M. Halle. Ukázalo sa napríklad aj novými akustickými rozbormi, že niektoré interpretácie tejto Harwardskej školy nie sú nesporné, najmä dištinktívna črta (vlastnosť) kompaktnosť-difúznosť sa nedá jednoznačne podoprieť ani akustickým rozborm. A. Isačenko postavil svoj referát na novom akustickom rozbore slovenských hlások pomocou sonagrafu. Jeho základný rozbor vyjde ako samostatná publikácia nákladom Slovenskej akadémie vied (pravdepodobne už r. 1966).

Táto kritika Jakobsonovej a Hallovej teórie dištinktívnych črt (vlastností) nie je však namierená proti teórii ako takej, ale iba preveruje jej prvky na základe nových precíznych výskumov. Zisťuje sa tým potreba oprieť túto teóriu nielen o akustickú analýzu (ako to robí odpočiatku R. Jakobson), ale aj o nové poznatky organogenetickej fonetiky a tiež o nové poznatky o vnímaní zvukov ľudskej reči. Pravda, tu je potrebný ďalší výskum organogenetický aj percepčný, lebo doterajšie poznatky nepostačujú na zistenie skutočných dištinktívnych črt hlások.

Isačenkova prednáška bola najhodnotnejším príspevkom celého kolokvia. Bola svedectvom o vysokej metodologickej úrovni modernej akustickej fonetiky a súčasne aj obžalobou nevybavenosti našich domáčich fonetických pracovísk. Učastníci kolokvia sa zhodli na tom, že fonetiku treba aj u nás rozvíjať, že treba podporovať budovanie fonetických pracovísk, najmä presadzovať požiadavku vybaviť ich modernými prístrojmi podľa požiadaviek úrovne súčasnej vedy.

V diskusii sa poukázalo na rozličné prednosti Isačenkova výkladu, pripomnalo sa však aj to, že Isačenkov výskum je čisto fonetický, a preto jeho závery pre fonológiu nie sú vždy konečné.

Tretí poldeň sa rokovalo o morfonológiu. Vyšlo sa z referátu L. Ďuroviča a *Problémy morfonológie*. Pri rozbore tejto problematiky sa ukázalo, že Trubeckým proklamovaná morfonológia ako osobitná lingvistická disciplína je v podstate sporná, a to nielen preto, že sa ukázali podstatné koncepčné rozdiely, ale aj

preto, že je sporné, či treba rozlišovať fonému a morfonému, ďalej v akom vzťahu je neutralizácia k inventáru foném, a pod. Napriek tomu sa zdôraznila potreba skúmať hľáskový sklad morfém i pravidlá kombinácií morfém.

V diskusii sa hovorilo aj o možnosti použiť v generatívnom modeli, totiž pri prevádzaní z roviny morfém do roviny fonémy, tzv. fantómový element, ktorým sa dokazuje symetria systému, ale ktorý sa v ďalšom výklade osobitným pravidlom vylúči.

Štvrtý poldeň sa diskutovalo o niektorých otázkach prozodie, a to na základe úvodného slova M. Romportla. I keď sa tomuto okruhu problémov venovalo pomerne málo času a pozornosti, referent a niekterí účastníci diskusie v dostačujúcej miere poukázali na to, že sústavnejší výskum prozodickej roviny sa u nás aj vo svete rozvíja až v ostatnom čase a že sa doteraz získalo pomerne málo istých záverov. Aj v tomto okruhu je potrebný sústavný akustický a percepčný výskum, lebo väčšina doterajších záverov, napr. aj o slabike, sa formulovala intuitívne.

Z diskusie možno osobitne naznačiť Trostovo konštatovanie, že Trubeckého náuka o hraničných signáloch potrebuje revíziu, napr. aj výklad o závislosti miesta latinského prízvuku od konca slova. Aj tu sa vyžaduje nový výskum pomocou moderných fonetických metód, lebo len tak možno prísť k pevnejším výsledkom, ako to ukázali napr. Isačenko a Schädlich v štúdiách o melódii nemeckej vety.

Smolenické kolokvium o fonológii a fonetike splnilo svoje poslanie najmä v tom, že sa ukázal záujem o výskum zvukovej roviny jazykového systému a že sa zdôraznila potreba robiť tento výskum v celej šírke a pomocou najmodernejších prístrojov aj u nás. Spoľahlivý výskum zvukovej roviny poskytuje nevyhnutnú teoretickú základňu aj pre automatické kódovanie i dekódovanie rečového signálu na vstupe i na výstupe rozličných automatov.

K výsledkom fonologického kolokvia bude možné pripočítať oživený záujem o fonológiu u skúsenejších pracovníkov, ako aj prebudenie záujmu u adeptov lingvistiky. S tým možno rátať najmä po uverejenení základného materiálu v odborných časopisoch.

Všetci účastníci boli tej mienky, že toto jazykovedné podujatie bolo starostlivo pripravené z odbornej aj spoločenskej stránky.

J. Ružička

ROZLIČNOSTI

Fanúšek, či fanúšik? — Na stránkach tohto časopisu písal o slove *fanúšek* J. Ružička (*Fanúšek*, SR 26, 1961, 187). Konštatoval, že slovo *fanúšek* sme prevzali z češtiny a hláskoslovne sme ho adaptovali. To znamená, že z českej podoby *fanoušek* zmeňou *ou* na *ú* vznikla práve slovenská podoba *fanúšek*.

Možno konštatovať, že slovo *fanúšek* popri hláskoslovnej adaptácii prekonáva súčasne aj adaptáciu k derivačnému systému súčasnej spisovnej slovenčiny. V doterajšej podobe sme prevzali slovo z češtiny s koncovkou *-ek*. Aj keď v spisovnej slovenčine prípona *-ek* existuje, jednako možno zistieť v mnohých prípadoch jej ústup v prospech podôb na *-ik* alebo na *-ok*. Š. Peciar, ktorý tejto otázke venoval osobitnú pozornosť (v štúdiu *Hlášková podoba podstatných mien na -žik, -žok, -šik, -šok, -ček, -čik, -čok v dnešnej spisovnej slovenčine*, Jazykovedné štúdie I, Bratislava 1956, 31–40), konštatuje (str. 32), že po Štúrovi je ďalší vývin charakterizovaný pomalým ubúdaním foriem na *-ek* a pri-búdaním foriem na *-ok*, prípadne na *-ik*. Iba zdrobeniny na *-ček* a *-štek* si zväčša zachovávajú túto podobu bez zmeny (na rozdiel od štúrovskej normy, v ktorej boli formy na *-čok* a *-štok*). Peciar to ukazuje na porovnávaní tvarov z jednotlivých normatívnych príručiek. Napr. 2. vyd. *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1940 vôbec nezaznamenáva formy na *-žek*, *-šek*, ale iba formy na *-žok*, *-žik*, *-šok*. V ďalšom vydanií Pravidiel z r. 1953 pribudlo niekoľko foriem na *-čok*. Zo slov so staršou podobou na *-ček* sa zmenili na *-čok* slová *strečok*, *škrečok*, *štočok*, *vačok*, *vľčok/vlčok*, *strúčok/strúčik*, *kŕčok/kŕčik/krček*, hoci v Pravidlách z r. 1940 tu boli podoby *streček*, *škreček*, *štoček*, *vaček*, *vľček*, *strúček/strúčik*, *kŕček/kŕčik*. Inde vypadli formy na *-ek* v prospech podôb na *-ik*, napr. namiesto foriem *máček*, *zajaček* sa dnes uvádzajú len formy *máčik*, *zajačik*.

Ústup formy na *-ek* môžeme konštatovať aj pri ďalšom slove, a to práve pri slove *fanúšek*. Tu sa namiesto podoby *fanúšek* začína dosť pravidelne používať podoba *fanúšik*. Karol Weiss v článku Na štadióne nedajú, v apatiike nekúpiš (Predvoj 1, 1965, č. 45, str. 1) sa dotkol slova *fanúšek*, resp. *fanúšik* touto poznámkou: „Používam možno nesprávny výraz „fanúšik“, no nič lepšie som zaň v Pravidlach slovenského pravopisu, roč. 1953, nenašiel.“ Pravidlá z r. 1953 nazaj slovo *fanúšek* neuvádzajú; nie je toto slovo ani v ďalších vydaniach Pravidiel, a to dokonca ani v najnovšom vydani z r. 1964. *Slovník slovenského jazyka* (I. diel, Bratislava 1959, str. 389) ho však zaznamenáva, a to v podobe *fanúšek*. Túto podobu má aj J. Ružička v cit. príspevku. Karol Weiss, ako sme videli, vedome používa podobu *fanúšik* (pozri aj na str. 11 cit. článku). S podo-

bou *fanúšik* sme sa pritom stretli aj inde, čo ukazuje, že ide o živý vývinový proces: *Fanúšik je ako zaľúbený* (Pravda, 20. 11. 1963, str. 4). Nazdávam sa, že s formou *fanúšik* možno v spisovnej slovenčine súhlasit, pretože v dnešnej spisovnej slovenčine – ako sme to videli v predchádzajúcom výklade – sú slová na -ik (-ik) veľmi produktívne. Myslím, že postupom času forma *fanúšik* zvíťazi a nahradí doterajšiu podobu *fanúšek*.

Ešte poznámka ku skloňovaniu podoby *fanúšik*. K. Weiss skloňuje slovo s vynechaním i, t. j. používa v ďalších pádoch formy *fanúškoria*, *fanúška*, *fanúškovi* atď. Aj s týmto skloňovaním možno súhlasit, pretože v dnešnej spisovnej slovenčine existuje – napriek výhradám niektorých jazykovedcov – pri skloňovaní podstatných mien na -ik tzv. vkladné a či výsuvné i, napr. *miláčik* – *miláčika/miláčka*, *synáčik* – *synáčika/synáčka* a pod. (pozri v 5. vyd. Pravidiel z r. 1964, str. 75).

Celkovo možno konštatovať: 1. v spisovnej slovenčine dochádza dnes k ďalšiemu poslovenčovaniu výrazu *fanúšek* na *fanúšik* (popri hláskoslovnom poslovenčení ou na ú, ktoré sa už uskutočnilo, dochádza dnes k zmene zakončenia -ek na -ik); 2. výraz *fanúšik* sa skloňuje s vynechávaním samohlásky i, čím sa rozmnôžuje počet prípadov s tzv. výsuvným i. Tento stav bude potrebné zachytiť aj v normatívnych jazykových príručkách.

L. Dvonč

Ku skloňovaniu mena Makarios. – V našich gramatických a pravopisných normatívnych príručkách sa bežne spomína osobitné skloňovanie niektorých cudzích vlastných mien. Medzi ne patria aj vlastné mená zakončené na -as, -es, -os, -us. O týchto sa napr. v *Slovenskej gramatike* od E. Paulinyho-J. Ruzičku – J. Štolca (4. vyd., Bratislava 1963, 172) hovorí, že sa v nich v ostatných pádoch, t. j. v gen. sg. a v ďalších pádoch koncové -as, -es, -os, -us odsúva. V *Pravidlach slovenského pravopisu* (pozri napr. 5. vyd. z r. 1964, str. 87) je poučka, že slová latinského pôvodu na -us, najmä nehmotné a vlastné mená, a grécke mená na -os, -as, -es strácajú pri skloňovaní tieto koncovky. Treba poznamenať, že tieto poučky nie sú úplne presné. Napríklad aj grécke mená na -us sa skloňujú s vynechávaním koncového -us (tak ako mená zakončené na -os, -as, -es): *Sem priviedli Diovi sluhovia sputnaného titana Promethea*. (Kun – Okáľ) – *Raz Akrišios začul hlas a veselý smiech malého Perseu* (tamže). – *No bol to syn boha Poseidona, a nie Aigea* (tamže). – *Uvidel priukanú krásnu Andromedu, dcéru kráľa Kefea* (tamže). – *Čoskoro po narodení Thesea kráľ Aigeus musel opustiť Troizenu a vrátiť sa do Atén* (tamže). – *Telá Achilleom zabitych Trójanov chytili sa ohňom* (tamže). – *Nakoniec zlutovala sa nad Odysseom* (tamže). Ide tu o tvary gréckych, resp. starogréckych mien *Prometheus*, *Perseus*, *Aigeus*, *Keleus*, *Theseus*, *Achilleus*, *Odyseus*. A ďalej nejde o akékoľvek cudzie vlastné mená na -as, -es, -us, ale len starogrécke a latinské mená. Iné mená takto zakončené sa skloňujú s ponechaním koncového -as, -es, -os, -us vo všetkých pádoch. Poukázal na to v osobitnej štúdii A. Jánošík (*Skloňovanie gréckych vlastných a iných mien na -as v slovenčine*, SR 13, 1947/48, 164 n.). Pravda, Jánošík tu hovorí len o menách na -as, ale platí to aj o menách na -es, -os, -us, ktoré nie sú starogréckeho alebo latinského pôvodu.

Po tomto malom odbočení chceme sa dotknúť otázky skloňovania mena *Makarios* (meno prezidenta Cyperskej republiky). V tomto prípade ide vlastne o meno novogrécke. Podľa uvedenej poučky o skloňovaní novogréckych mien na -as,

-es, -os, -us s ponechávaním koncového -as, -es, -os, -us, by sme aj meno *Makarios* mali skloňovať s ponechaním koncového -os vo všetkých pádoch. S takýmto skloňovaním, teda s tvarmi *Makariosa*, *Makariosovi* atď. sa aj stretávame. Popri týchto tvaroch nie sú však zriedkavé, ba vlastne sú skôr častejšie tvary, v ktorých sa koncové -os vynecháva. Napr. *Odpoveď vlády na žiadosť Makaria* (Pravda 1964). — *Vyhľásenie prezidenta Makaria* (Večerník 1964).

Otázky skloňovania mena *Makarios* sa dotkol v čestine F. Daneš (v rubrike *Jazykový koutek*, Literárni noviny 13, 1964, č. 15, str. 2). Konštatuje nejednotnosť v skloňovaní tohto mena. Prednosť dáva podobám, v ktorých sa zachováva koncové -os. Predsa však sústavnejšie a častejšie používanie podôb typu *Makaria*, *Makariovi* (a derivátov ako *Makariov*, *makariovský* atď.) nás núti zamyslieť sa hlbšie nad otázkou skloňovania novogréckych mien v spisovnej slovenčine. Zdá sa, že ich nemožno posudzovať všetky rovnako ako jednoliatu masu, ale treba pri nich rozlišovať dve skupiny. V jednej skupine ide o mená, v ktorých koncové -os sa nevyčleňuje ako osobitná časť tvaru slova, je to len prosté zakončenie gréckeho mena, napr. *Ritsos*—*Ritsosa*, *Tsirimokos*—*Tsirimokosa* (to isté platí aj pre novogrécke mená na -as, -es, -is typu *Metaxas*—*Metaxasa*, *Novas*—*Novasa*, *Zachariades*—*Zachariadesa*, *Karamanlis*—*Karamanlisa*). V druhom pripade, ako je to práve pri mene *Makarios*, pocifujeme koncové -os ako osobitnú časť slova, ktorá nepatrí do základu mena. Zrejme tu hrá svoju rolu podoba mena *Makárius* so zakončením -us, ktoré sa v pádoch mimo nom. sg. vynecháva, napr. *Makária*, *Makáriovi*. Preto neprekvapuje skutočnosť, že aj pri mene *Makarios* sa často uplatňuje skloňovanie s vynechávaním koncového -os.

Niektoľ používateľia jazyka pod vplyvom klasického školenia dávajú vôbec prednosť skloňovaniu takto zakončených mien s vynechávaním koncového zakončenia. Zo známejších pripadov možno upozorniť napr. na skloňovanie mena *Mathesius* s vynechávaním koncového -us, t. j. s tvorením tvarov *Mathesia*, *Mathesiovi* (podobne aj *Mathesiov*, *mathesiovský* atď., t. j. s vynechávaním koncového -us pri tvoreni odvodených slov); sám *Mathesius*, ako je známe, bol za skloňovanie svojho mena s pridávaním pádových prípon k celej forme mena. O takýto postoj môže ísť v jednotlivých konkrétnych pripadoch aj pri skloňovaní mena *Makarios* s vynechávaním koncového -os (podobne aj pri skloňovaní niektorých iných novogréckych mien, napr. mena *Tsirimokos* s vynechávaním -os: *Tsirimoka*, *Tsirimokovi*, hoci v takomto pripade ide azda skôr už o uplatnenie akéhosi „rozmerového“ princípu: pri skloňovaní slova s ponechávaním koncového -os sú niektoré tvary príliš dlhé a „nepohodlné“, čo viedie ku skloňovaniu s vynechávaním koncového -os).

Podľa nášho náhľadu možno pri mene *Makarios* pripustiť popri tvaroch *Makariosa*, *Makariosovi* atď. aj tvary *Makaria*, *Makariovi* atď. To isté sa vzťahuje aj na tvorenie iných slov od tohto mena, napr. tvorenie tvaru privlastňovacieho prídavného mena individuálneho na -ov (*Makariosov* aj *Makariov*), prídavného mena na -ovský (*makariosovský* aj *makariovský*), substantívna na -ovec (*makariosovec*—*makariovec*, resp. *Makariosovec*—*Makariovec*) atď.

V normatívnych jazykových príručkách bude potrebné spresniť poučku a skloňovanie mien na -as, -es, -os, -us, aby v praxi nerobila otázka skloňovania týchto mien a odvodzovania slov od takto zakončených cudzích mien nejaké ľažkosti.

L. Dvonč

str.
výc
I
pa
s c
vá
ta
s
tj

d
c
1

Petar – Petra, či Petara? – V našich normatívnych príručkách sa bežne uvádzia poučka, že srbochorvátske mená na -ac strácajú pri skloňovaní samohlásku a, napr. *Berac – Berca, Bercovi, Karlovac – Karlovca, v Karlovci*. Otázkou skloňovania týchto slov sme sa zaoberali v osobitnom príspevku (*Skloňovanie srbochorvátskych slov na -ac*, SR 27, 1962, 41–45). Konštatovali sme, že pri srbochorvátskych osobných a zemepisných vlastných menách na -ac nemožno hovoriť o skloňovaní s vynechávaním -a-. Pri srbochorvátskych menách na -ac, ktoré nemajú oporu v slovenských menách, samohláska -a- sa podľa našich výskumov pri skloňovaní nevynecháva, čo sme ukázali na početných dokladoch z bežnej jazykovej praxe. Pokial sa používajú tvary *Petrovca, Karlovca* (akoby s vynechaním a), sú to fakticky tvary k nominatívnym domácim podobám *Petrovec, Karlovec*. Skloňovanie s vynechávaním -a- sa zachováva iba pri všeobecnom podstatnom mene *desaterac*. Ide o termín, slovo, obmedzené svojím používaním na úzky okruh odborníkov filologicky vzdelaných, čím sa vysvetluje osobitosť takéhoto skloňovania.

Podobná problematika, aká je pri skloňovaní srbochorvátskych slov na -ac, je aj pri skloňovaní srbochorvátskych slov zakončených na -ar, v ktorých sa v srbochorvátskom jazyku vynecháva pri skloňovaní samohláska -a-.

V spisovnej slovenčine sa samohláska -a- v zakončení -ar nevynecháva, ak sa živo nepociťuje nejaká súvislosť s našimi slovami na -er, pri ktorých sa pri skloňovaní vynecháva samohláska -e-. Tak sa dnes v bežnej jazykovej praxi zväčša ponechávajú pri skloňovaní bez vynechávania samohlásky a mená, ako *Zadar, Skadar* a pod. Napr. *Novú problematiku priniesol referát prof. dr. Brozoviča zo Zadaru* (SR 30, 1965, 360). Zúčastnila sa v Zadare na filozofickom sympoziu (Pravda, 12. 11. 1965, str. 1). – *Bolo to bilaterálne juhoslovanskо-československé sympózium v Zadare* (Kultúrny život 20, 1965, č. 47, str. 10). Tak je to aj v derivátoch, napr. *Zadarské stretnutie filozofov* (tamže). Iba používateľia jazyka, ktorí sú lepšie oboznámení so srbochorvátskym jazykom, používajú v týchto prípadoch tvary bez -a-. Tak J. Frýdecký vo svojej zpráve o slavistikom seminárii v Juhoslávii sústavne používa pri mene *Zadar* iba podoby bez -a-: *Dalmátskej literatúre XVI. stor. venoval pozornosť prof. Franjo Švelec zo Zadra* (Slavisti v Juhoslávii, Naša univerzita 11, 1965/66, č. 3, str. 2). – *Prvé dva týždne sa konal na filozofickej fakulte v Zadre* (tamže). M. Kukučín skloňuje s vynechávaním -a- meno *Skadar: Vyhrešil ma, prečo som neprišiel do Skadra* (Cestopisné črty. V Dalmácií a na Čiernej Hore, Martin 1943, 277). Myslíme, že v týchto prípadoch sa možno jednoznačne prikloniť ku skloňovaniu bez vynechávania -a-, teda k formám *Zadaru, Zadarom, Skadaru, (v) Skadare* (podobne aj k derivátom *zadarský, skadarský* atď.).

V druhom prípade existuje podobnosť s príslušnými domácimi formami, v ktorých namiesto vkladného a či výsuvného -a- je v spisovnej slovenčine -e-, napr. *Petar – Peter – Petra, Petrovi atď.* V takomto prípade je už skôr možné skloňovanie bez -a-, resp. presnejšie: používanie v pádoch mimo nominatívu singuláru foriem *Petra, Petrovi atď.* ako foriem domáceho vlastného mena *Peter*. Je dosť prekvapujúce, že v dokladovom materiáli, ktorý máme k dispozícii, máme v tomto prípade tiež doložené iba formy, v ktorých sa pádové prípony v pádoch mimo nom. sg. pripínajú k celej forme mena, napr.: *Z tých psov sa stali odrazu jahňatá! – povedal žartom Petar Bošnjak susjedskému kastelánovi Peterovi Petričevičovi* (A. Šenoa, Sedliacke povstanie, prel. A. Vrbacký, Bratislava 1959, 110). – *Nato on riekol svojmu sprievodcovovi Peterovi Petričevičovi* (tamže, 90). – *Sarajevského biskupa Petera Simonića stali* (Hlas ľudu, 13. 11. 1965,

str. 5). Za povšimnutie stojí najmä fakt, že tvary *Petara*, *Petarovi* používa v prívych dvoch prípadoch aktívny prekladateľ zo srbochorvátskej literatúry.

Pozorovanie o skloňovaní mien typu *Petar* je dôležité aj pre posudzovanie prípadov typu *Zadar*. Ak sa totiž pri menách ako *Petar*, kde je evidentná súvislosť s domácim menom *Peter* (s vynechávaním samohlásky *e* pri skloňovaní), zachováva skloňovanie s pridávaním pádových prípon k celej forme mena, potom takéto skloňovanie je na mieste tým skôr pri menách, kde sa takáto súvislosť s nejakými domáckimi menami na *-er* neprejavuje, t. j. pri uvedených menách typu *Zadar*.

Treba ešte poznamenať, že namiesto pôvodnej podoby s *-a-* možno vo vymedzených prípadoch používať domáce podoby s *-e-*, teda napr. namiesto podoby osobného mena *Petar* domácu podobu *Peter* (napr. v preklade literárneho diela). Pri používaní domácej podoby namiesto pôvodnej srbochorvátskej sa autor Iahko vyhne fažkostiam s používaním príslušných pádových foriem v pádoch mimo 1. pádu jednotného čísla.

L. Dvonč

ODPOVEDE NA LISTY

Jaseňová ulica, nie „Jaseňova“. — M. K. z Bratislavы: „Šiel som v jednu októbrovú nedeľu s deťmi smerom k Patrónke a všímal som si označenia ulíc. Začúdoval som sa, že Dubová a Javorová ulica sa píšu s dlhým á na konci, no Jaseňova už s krátkym a. Je tu odchýlka dajako odôvodnená? Ak hej, povedzte, ako.“

Odpoveď: Ak je správne *Dubová ulica, Javorová ulica*, potom správne bude a má byť aj *Jaseňová ulica*, teda takisto s dlhým á. Mená *Dubová ulica, Javorová ulica* (podobne: *Brezová, Jazmínová, Topoľová, Gaštanová, Ružová* atď.) sú podľa svojho pôvodu odvodnené prídavné mená utvorené od mien rastlín odvodzovacou príponou *-ová (-ový, -ová, -ové)*. Ide o takú príponu, ktorá zaraďuje prídavné meno medzi akostné prídavné mená tvrdého zakončenia; skloňujú sa podľa vzoru *pekný*. Teda nejde a nemôže ísť o privlastňovacie prídavné mená, ktoré majú krátku príponu *(-ov, -ova, -ovo; -in, -ina, -ino)*. Príponu *-ový, -ová, -ové* v tvaru ženského rodu *(-ová)* má i prvá časť vlastného mena *Jaseňová ulica*. V krátkom a v nadpise tejto ulice zisťujeme chybu, ktorá vznikla z nepozornosti. Takéto chyby by sa v Bratislave už nemali opakovať. Pred niekoľkými rokmi sme na bratislavských električkách čítali chybný nápis „*Mierova kolónia*“ — nuž vtedy to „*Mierova*“ s krátkym a bola taká istá chyba ako táto terajšia v nápisе „*Jaseňova ulica*“.

Máme teda názvy *Štúrova ulica, Bernolákova ulica, Kukučínova ulica, Timravina ulica* — s krátkou príponou (v prvej časti ide o privlastňovacie prídavné mená od mien osôb), a naproti nim názvy *Jaseňová ulica, Dubová ulica, Javorová ulica; Mierové námestie, Októbrové námestie* — s dlhou príponou (v prvej časti ide o odvodnené akostné prídavné meno). — Tieto dva druhy názvov treba odlišovať.

Chybný nápis „*Jaseňova ulica*“ treba opraviť na správny *Jaseňová ulica*, aby nemýlil starších Bratislavčanov, ale ani ich deti. A pri tejto príležitosti radíme venovať väčšiu pozornosť menám ulíc vôbec.

„Nepoleteli“ — neleteli. — Dr. G. D. z Prievidze: „V Eude z 10. novembra (1965) je krátká zpráva pod nadpisom Nepoleteli. Hovorí sa v nej, že 9. novembra letisko v Ivanke pri Dunaji pre hustú hmlu neprijalo a nevyslalo ani jedno z pravidelných lietadiel. A tak cestujúci márne čakali, nemohli letieť. Je správne, keď sa takéto márne vyčkávanie na letisku označí nadpisom Nepoleteli? Ak nie nesprávne, nuž veľmi čudné sa mi to vidi. — Čakám Vašu mienku.“

Odpoveď: Záporný dojem, ktorý má nás pisateľ pri nadpise „*Nepoleteli*“, je

dôkazom jeho dobrého jazykového povedomia. Nadpis „Nepoleteli“ totiž nie je len veľmi čudný, ale naozaj nesprávny, aspoň nesprávny v tom význame, v ktorom sa nám podáva v novinovej zpráve.

Zostavovateľ zprávy mal pri hľadaní nadpisu pred očami situáciu na letisku: cestujúci čakali, vyčkávali, že napokon predsa len poletia. „Poletíme, nepoletíme...“, vraveli si v duchu i vzájomne nahlas. Ale čakali bez výsledku — nepoleteli. Autor zprávy to však vyjadril názvom „nepoleteli“ a urobil nepríjemnú gramatickú chybu. — Presvietime si ju trošku.

Prečo je tvar *poletia* (pravdaže aj tvary ostatných osôb: *poletím, poletiš...*) správny, a tvar *poleteli* už nesprávny? Preto, lebo tvar s predponou *po-* je pri slovese *letieť* možný len v budúcom čase ako rovnocenný variant zloženého budúceho času. — Tvar *poletia* (*poletím — poletiš...*) je totiž tvarom slovesa *letieť*, a nie „*poletieť*“, tak je to napospol pri slovesách pohybu a pri slovesách spojených s pohybom.

Také sú: základné pohybové sloveso *ísť*, ďalej *bežať, letieť, plávať, liezť, tiecť, viezť, viest, niesť*. Utvoríme od nich tvary troch základných časov. 1. Prítomný čas: *idem, bežím, letím, plávam, leziem, tecie;* *veziem, vediem, nesiem.* — 2. Budúci čas: *pôjdem* (má len jednoduchý tvar budúceho času tvorený predponou *pô-*), *budem bežať, budem letieť, budem plávať, budem liezť, bude tiecť, budem viezť, budem viest, budem niesť.* — Zaujímavé pri týchto slovesách je to, že tu, v budúcom čase (okrem slovesa *ísť!*) popri zloženom tvaru môžu mať i tvar jednoduchý utvorený predponou *po-*. Tak je *budem bežať* popri rovnocennom *pobežím, budem letieť* popri rovnocennom *poletím, budem plávať* popri *poplávam, budem liezť* popri *poleziem, bude tiecť* popri *potechie, budem viezť* popri *povziem, budem viest* popri *povediem* a *budem niesť* popri rovnocennom *ponesiem.* 3. Minulý čas: *išiel som, bežal som, letel som, plával som, liezol som, viezol som, viedol som, niesol som.* (Tvar typu „*poletel som*“ je nesprávny.)

Z toho, že jestvujú tvary typu *pobežím, poletím, neslobodno uzatvárať*, že jestvujú i tvary „*pobežal*“ a „*poletel*“ a potom ďalej i tvary „*pobežať*“ a „*poletieť*“. V daných prípadoch predpona *po-* má jedine futurálny význam a prenáša ju z tvarov budúceho času do iných tvarov je nesprávne. V budúcom čase, pravdaže, možno rovnako použiť i negatívne slovesá: *nepobežím, nepoletím, nepoplávam* atď.

Tvary „*nepoletel som, nepoletel si, nepoletel, nepoleteli sme, nepoleteli ste, nepoleteli*“ a rovnako i neurčitok „*nepoletieť*“, ak sú v takom postavení, kde má stáť tvar slovesa *letieť*, sú nesprávne. Nadpis „*Nepoleteli*“ je nesprávny. Mal mať podobu *Neleteli*. Ak autor zprávy chcel použiť dokonavé sloveso, mal siahnúť po slovese *odletieť*. Nadpis by potom bol mal správnu podobu *Neodleteli*. Teda sú tu dve možnosti — alebo si vybrať nadpis *Neleteli* alebo *Neodleteli*. Tretia „možnosť“ je cestou k nesprávnemu nadpisu.

Dojča — dojčence. — M. G. z Bratislavы: „V dennej tlači ešte dosť často čítame slová „kojenec — kojenci“. Máme dojem, akoby sa našim novinárom slovo dojča — dojčence nevidelo dosť dobré. Bolo by treba dôraznejšie povedať, aby sa redaktori držali ustálených a normovaných jazykových prostriedkov. Vedť to je ich povinnosť! A Vaša povinnosť je starať sa o to, aby prestala v čiastke našej verejnosti ľahostajnosť vo veciach jazykovej správnosti a kultúry.“

Odpoveď: Radi súhlasíme a tešíme sa, že nám pribúda takých horlivých spolupracovníkov, ako je M. G., ktorý nám tento svoj námet predostrel osobne.

Slovo „kojenec“ uvádza *Slovník slovenského jazyka* (I. diel, str. 713) obyčajnou tlačou ako zastarané slovo a popri ňom polotučne uvádza dnešné (v súčasnosti používané) slovo *dojča*. Priam tak ako náhradu zastaraného prídavného mena „kojenecký“ zaznamenáva *Slovník slovenského jazyka* prídavné meno *dojčenský*. No ten istý slovník hneď pri nasledujúcim slove, pri slovese „kojit“ hovorí, že druhý význam tohto slovesa, a to „kŕmiť nemluvňa (malo byť dojča) materským mliekom, dojčiť, nadájať“ je len trochu zastaraný. — Táto nezhoda v interpretovaní slov „kojenec (kojenecký)“ a „kojit“ je prinajmenšom výsledok nepozornosti.

O slovách „kojenec“ a „kojit“ (vo význame „pridájať“) treba povedať, že sú to výpožičky z češtiny, ktoré prechodne (a len sporadicky) žili v spisovnej slovenčine (najmä v odbornom štýle), kym sme ich nevymenili domácim, dobre utvoreným slovom *døjča*, *døjčiť*, *pridájať* (*nadájať*). Slová „kojenec“ a „kojit“ sa vždy u nás pociťovali ako prostriedky, ktoré sú nepotrebnými výpožičkami. Takéto slová nemohli teda ani zastarať; zastaráva len taký jazykový prostriedok, ktorý mal kedysi pevné miesto v našej slovnej zásobe.

A čo povedať našim redaktorom dennej tlače, keď niekedy (ba dosť často!) nedodržiavajú kodifikovanú normu spisovnej slovenčiny? Azda toľkoto: Aktívna účasť v práci za pozdvihnutie jazykovej kultúry je Vašou každodennou staviskou povinnosťou.

Napokon na povzbudenie tým, ktorí sa domnievajú, že slová *døjča* a *pridájať* nie sú do spisovnej slovenčiny dosť dobré. Mňa i mojich súrodencov mama nadájala, a ani mi len na um nikdy neprišlo, že by som sa o tejto jej základnej výchovnej službe mal vyslovíť iným „lepším“ slovesom. Na túto našu odpoved neupozorňujeme len redaktorov dennej tlače (napr. Ludu), ale aj redaktorov literatúry z okruhu zdravotnickej výchovy i detské sestry v zdravotných zariadeniach – jasliach, dojčenských ústavoch a v dojčenských oddeleniach detských nemocníc. Bolo by dobre, keby si v zmysle našej odpovede prekontrolovali i správnosť nápisov a výchovných upozornení.

Zápcha alebo zápek, a nie „zácpa“. — M. Z-ová zo Zvolena: „V Lude z 13. novembra tohto roku som čítala článok Korytnačky v domácnosti a v ňom i túto vetu: Zácpu liečime teplými kúpeľmi, hnačku jeden až dvojtýždňovým pôstom. — Je slovo zácpa správne i pritom, že hovoríme zapcha, a nie zacpa?“

Odpoveď: Ako v spisovnej slovenčine za náležité pokladáme len sloveso *pchať*, *zapchať*, *prepchať* atď., teda s koreňom *pch-*, priam tak za správne pokladáme len od slovesa *zapchať* odvodné podstatné meno *zápcha*. Toto slovo má svoju ustálenú hláskoslovňú podobu bez ohľadu na to, v ktorom pracovnom okruhu sa používa; teda či v liečebnej starostlivosti alebo napríklad v prevádzke hydroelektrárni. Popri slove *zápcha* v liečebnej starostlivosti možno používať rovnako výraz *zápek*, ktorý je rovnako priečladný ako slovo *zápcha* a má oporu v bežnej (ludovej) reči.

V spisovnej slovenčine za správne pokladáme obidva názvy *zápcha* (nie „zácpa“) i *zápek*.

Slová „cpať – zacpať – zácpa“ sú nárečové a do novinových článkov v postavení spisovných výrazov nepatria.

G. Horák

SLOVENSKÁ REČ, časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúra slovenského jazyka. Ročník 31, 1966, číslo 2. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Redaktorka časopisu Mária Kuríšová. Technická redaktorka Magdaléna Macová. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 24,-, jednotlivé čísla Kčs 4,-. Rozšíruje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS – ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS – ústredná expedicia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ, čís. 18163.50-II 3. – V-06*61042.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966

Kčs 4,-.